

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA FILOZOFIJO
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

SEBASTJAN PIKL

**Prihodnost dela: Temeljni dohodek kot predlog reforme
socialne države**

Diplomsko delo

Mentor:
izr. prof .dr. Igor Pribac
Somentor:
red. prof. dr. Bogomil Ferfila

Študijski program:
Filozofija – A
Analiza politik in javna uprava – B

Ljubljana, 2015

Diplomsko delo z naslovom
Prihodnost dela: Temeljni
dohodek kot predlog reforme
socialne države je izdelano s
soglasjem obeh fakultet in
urejeno po pravilniku matične
fakultete.

Zahvaljujem se družini za varnost in potrpljenje.

Izvleček

Prihodnost dela: Temeljni dohodek kot predlog reforme socialne države

Diplomsko delo poskuša zasledovati tezo o globalnih družbenih spremembah na področju »ekonomskega režima akumulacije« in »modela regulacije« poznega kapitalizma ter posledice, ki jih te spremembe prinašajo na področje socialne varnosti in moderno državo blaginje. Prehodi iz industrijske dobe oz. fordistične organizacije družbe v post-fordistično in mrežno družbo postavljajo zahtevo po novi družbeni pogodbi. V delu zasledujemo argumente družbene pravičnosti, ki gradijo predvsem na levo-libertarnih vrednotah svobode in enakosti posameznika. Eden izmed mogočih bodočih načinov reforme socialne države in države blaginje je temeljni dohodek, ki je brezpogojno izplačan vsem prebivalcem na individualni osnovi s strani države ali politične skupnosti, brez preverjanja premoženjskega stanja ali pripravljenosti delati. Poleg širokega pogleda na preteklost in prihodnost dela v delu presojava, ali ločitev posameznikove upravičenosti do denarnih prejemkov od zaposlitvenega statusa lahko pričakuje javno-politično podporo.

Ključne besede: univerzalni temeljni dohodek, prihodnost dela, socialna politika, družbena pravičnost, analiza politik

Abstract

Future of work: Basic income as the reform proposal of the welfare state

Undergraduate thesis attempts to illuminate a hypothesis on global social change in the area of "economic regime of accumulation" and "model of regulation" of late capitalism and the consequences these changes bring to the sphere of modern social security and the welfare state. Transition from the industrial age, fordist organization of society and towards the post-fordist, network society, call for a new social contract. In the thesis we pursue an argument of social justice that builds foremost on left-libertarian values of freedom and equality of the individual. One of the possible future reforms of the social state and the welfare state is a basic income that is paid unconditionally to all residents by the state or political community on an individual basis, without any means test or willingness to work. In addition to a broad perspective on the past and future of labour/work we try to assess if separation of the individual's entitlement to cash benefits from employment status may expect public-political support?

Key Words: universal basic income, social policies, future of work, labour, social justice, policy analysis

KAZALO VSEBINE

Kazalo grafov	iv
1. UVOD	1
1.1. HIPOTEZA	3
1.2. METODOLOGIJA: KOGNITIVNO MAPIRANJE	3
2. DELO NAŠEGA TELESA IN STVARITEV NAŠIH ROK.....	6
2.1. NASTANEK INDUSTRIJSKE DRUŽBE.....	10
2.1.1. Fordizem in Taylorizem	12
2.1.2. Prehodi v post-industrijsko družbo.....	17
2.1.3. Post-industrijska družba	21
2.1.4. Post-produkcijska družba	22
2.1.5. (O)Mrežna družba	23
2.2. DELO&KAPITAL IN STATUS QUO	25
2.3. FIKCIJA IN PSIHOLOGIJA FINANC	34
2.4. TRIJE TIPI DELA	41
2.4.1. Plačano delo	41
2.4.2. Delo doma in gospodinjsko delo.....	41
2.4.3. Tretji sektor in civilna družba	42
3. TEMELJNI DOHODEK – TEORIJA.....	44
3.1. TEMELJNI DOHODEK	44
3.1.1. Kaj je temeljni dohodek?.....	47
3.1.1.1. Univerzalnost.....	48
3.1.1.2. Brezpogojnost	49
3.1.1.3. Individualnost.....	51
3.1.1.4. Trajnost.....	52
3.1.1.5. Višina	52
3.1.1.6. Izplača ga politična skupnost.....	52
3.1.2. Kako temeljni dohodek deluje?.....	53
3.2. ZGODOVINA IN IZVORI TEMELJNEGA DOHODKA.....	57
3.3. NORMATIVNA UPRAVIČENOST TEMELJNEGA DOHODKA	61
3.3.1. Svoboda in enakost.....	63

3.3.2.	John Rawls – Pravičnost kot nepristranskost	65
3.3.3.	Levi Libertarizem – raznolikost liberalnih teorij.....	72
3.3.4.	Dejanska Svoboda 'Real Freedom'	75
3.3.4.1.	Delovna mesta kot sredstva 'jobs as assets'	77
3.3.4.2.	Kapitalizem ali socializem?	82
4.	ANALIZA POLITIK IN POLICY PROCES	85
4.1.	ANALIZA POLITIK	86
4.1.1.	Policy-Polity-Politics	88
4.1.2.	Javne Politike	90
4.1.3.	Proces oblikovanja javnih politik.....	91
4.1.4.	Identifikacija problema	92
4.1.5.	Modeli za analizo politik.....	93
4.1.6.	Določanje dnevnega reda (Agenda Setting)	94
4.2.	PRIMERI POLITIK TEMELJNEGA DOHODKA	96
4.2.1.	Nizozemska pot k temeljnemu dohodku	97
4.2.2.	Aljaska – naravni viri in temeljni dohodek	101
4.3.	NEGATIVNA DOHODNINA	102
5.	POVZETEK in RAZPRAVA	108
6.	LITERATURA.....	110

Kazalo grafov

Graf 1: Ginijev Indeks za Anglijo in ZDA	30
Graf 2: Proncentualni donos na kapital po odbitih davkih & stopnja globalne rasti gospodarstva od antike do leta 2010	31
Graf 3: Učinek temeljnega dohodka na razpoložljiv dohodek ob pavšalnem davku na prihodek.....	56

Kazalo tabel

Tabela 1: Razdelitev prihodkov po deležih prebivalstva	28
Tabela 2: Vpliv na prihodek s temeljnim dohodkom 4,000 EUR in pavšalni davek na dohodek	54
Tabela 3: Davčna reforma 2001 (Nizozemska).....	100

Kazalo slik

Slika 1: Trije pomeni pojma 'politika'	89
--	----

Kazalo preglednic

Preglednica 1: Dopolnjevanje in razlika med političnim odločanjem in policy analitičnim delom v podporo političnemu odločanju.....	92
---	----

1. UVOD

»Izgubili smo več kot 4 milijone delovnih mest – 4 milijone več brezposelnih v letu 2012. V 2013 bo še vsaj 5 milijonov manj služb in napovedi se dvigajo. Sprememb še vedno ni na vidiku ... če ni delovnih mest, gospodarstvo ne more rasti, in če gospodarstvo ne more rasti, ne more ustvarjati novih delovnih mest«.¹

To so besede direktorja Mednarodne organizacije dela (ILO) Guya Ryderja, ki je na Svetovnem Ekonomskem forumu v Davosu leta 2013 jasno nakazal bistven paradoks politično-ekonomskega sistema »poznega kapitalizma. Ta je še vedno ujet v produkcijske vzorce industrijske družbe z eno resno pomanjkljivostjo: ne proizvaja več dovolj služb oz. delovnih mest za polno zaposlenost, na kateri temelji zahodni tip države blaginje in socialne države.

»Visokotehnološko svetovno gospodarstvo prehaja onkraj množičnega delavstva. Za delovanje formalnega gospodarstva v prihodnosti bodo potrebne podjetniške, upravljaljske, strokovne in tehnične elite, proizvodnje blaga in storitev bo zahtevalo vse manj delavcev. Tržna vrednost dela se manjša in ta trend se bo še nadaljeval. Po stoletjih določanja človeške vrednosti v strogo »produktivnih« pojmi je množično delavstvo zaradi vsestranske zamenjave človeškega dela s strojnim delom zdaj ostalo brez samodefinicije ali družbene funkcije. Hkrati z izginjanjem potrebe po človekovem delu pojema tudi vloga vlade. Izpodrivajo jo globalna podjetja in si podrejajo državno moč. Nadnacionalna podjetja si vse bolj prilastajo tradicionalno vlogo države in zdaj izvajajo tak nadzor nad svetovnimi viri, delavskimi fondi in trgi, kot ga niso še nikdar. Premoženje največjih svetovnih korporacij presega proizvod v številnih državah«. (Rifkin, 2007; 363)

Publikacija ILO-ja z naslovom »Globalni zaposlitveni trendi 2014« s podnaslovom »Tveganje okrevanja brez novih delovnih mest« kaže skrb vzbujajočo sliko dviga nezaposlenosti po vsem svetu. Še posebej prizadeti so mladi, ženske in starejši. Razlike med posameznimi državami vztrajno naraščajo. (GET 2014, 11)

¹ http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_203374/lang--en/index.htm (Dostop; 29. 1. 2013)

Mednarodna organizacija dela opozarja na "zaznamovano" generacijo predvsem mladih (delavcev), ki se v razvitih državah sooča z nevarno mešanico visoke brezposelnosti, povečane neaktivnosti, negotovega »prekarnega«² dela in vztrajno visoko revščino zaposlenih. Le-ta ne vpliva zgolj na spremembe v delovanju državnih in ekonomskih podsistemov, temveč – čeprav bolj skrito javno-politični in medijski areni – globoko in nepovratno vpliva na zdravje, dostojanstvo in samozavest ljudi.

Vprašanje dolgotrajne strukturne brezposelnosti, pod-zaposlenosti in naraščajoče revščine postaja pomembna politična tema in politični problem tako v nacionalnih državah, Evropski uniji in svetu. Da bi obdržali korak z rastjo delovno sposobnega svetovnega prebivalstva in znižali brezposelnost zaradi krize na globalni ravni, bi bilo potrebno vsako leto v naslednjih desetih letih zagotoviti med 45 in 50 milijonov novih delovnih mest.³

Doseganje polne, produktivne zaposlitve in dostojno delo za vse je bil eden od bistvenih ciljev za izkoreninjenje lakote in revščine v okviru razvojnih ciljev tisočletja in je še vedno eden izmed ciljev »Evropa 2020«. Vendar pa součinkovanje »kriz« v zadnjih letih – finančne, tehnološke, prehranske, naftne in okoljske – večino držav prestavlja daleč stran od doseganja tega cilja. Zmanjševanje revščine je tako postalo negotovo in neenakomerno. Součinkovanje »kriznih razmer« v globalnih družbenih sistemih in podsistemih – področje delovne aktivnosti je zgolj eno izmed njih – tako ni edini razlog za pesimizem delavskih množic. Velik del trenutnega dogajanja ni zgolj rezultat globalnih ekonomskih razmer na ravni verjetno preživetega »ekonomskega režima akumulacije« in »modela regulacije« poznega kapitalizma, temveč vedno bolj sovpadajo in součinkujejo presečne modifikacije na družbeno-politični ravni, v geostrateškem delovanju posameznih držav oz. zavezništev ter obsežne okoljsko-klimatske spremembe. Krizne razmere v tej prizmi odsevajo temno mavrico tako zavestnih in preiščenih odločitev dela političnih in ekonomskih elit, ki oblikujejo pogoje za realno življenje ljudi na planetu, kot tudi posledic tega delovanja v preteklosti.

² »Prekarni« ali »prekerni« delovni odnosi so zaposlitve za določen čas brez pravic, ki sicer pripadajo delavki in delavcu (brez rednega letnega, bolniškega in porodniškega dopusta, brez zakonsko omejenega delovnega časa, brez ustrezne ureditve nadur, pogosto tudi brez prispevkov za pokojninsko ali zdravstveno zavarovanje): pravne oblike teh odnosov so različne, za vse pa je značilno, da delodajalcu omogočajo zmanjševanje stroškov, ki bi jih sicer imel z delovno silo. Izraz »prekaren« je izpeljan iz latinske besede *precarius* (1. izprošen, priberačen, po milosti dobljen; 2. negotov, nestalen); slovenska sopomenka »prekeren« pa je izpeljana iz francoske besede *précaire*, ki je iz latinščine prevzet pravni izraz in pomeni »preklicen, dovoljen do preklica ali na prošnjo«, v razširjenem pomenu pa »negotov, dvomljiv, tvegan, nestalen«. Več o izrazu glej v: Močnik 2006, 83–84.

³ http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/media-centre/statements-and-speeches/WCMS_193483/lang-en/index.htm (Dostop; 29. 1. 2013)

1.1. HIPOTEZA

Kaj lahko upraviči sedanjo vezanost socialnih denarnih prejemkov na zaposlitveni status, če delovnih mest ni tudi za vedno večje število tistih, ki želijo delati?

Z izginjanjem rednih, dolgoročnih zaposlitev in srednjega razreda, ki je poganjal zahodni model socialne države in države blaginje, ter ustvarjanjem globalne premoženjske in dohodkovne polarizacije se oblikuje majhna bogata elita na eni strani in večino globalnega prebivalstva na drugi strani. Ali lahko v takšnem polariziranem družbeno-ekonomskem okolju, kjer ne moremo več govoriti o družbeni pogodbi, ki sloni na recipročnosti in delovni obvezi, temeljni dohodek boljše izpolnjuje preživetveno in varstveno zavezo, ki bi temeljila na enakosti in svobodi državljanov in posameznikov?

Ali lahko ločitev posameznikove upravičenosti do denarnih prejemkov od zaposlitvenega statusa, kar zagovarja varianta temeljnega dohodka, nadomesti socialno državo? Je temeljni dohodek dojet kot drugo socialne države ali zgolj kot njena posebna oblika?

1.2. METODOLOGIJA: KOGNITIVNO MAPIRANJE

Naša naloga se bo ukvarjala zgolj z omejenim delom mogočih preoblikovanj znotraj politično-socialnega sistema držav, ki pa ima lahko obsežne in radikalne družbeno-politične implikacije. Predstavili bomo temeljni dohodek kot politično-filozofski koncept, ki opisuje specifičen način družbene prerazdelitve družbenega bogastva in posledično (re)organizacijo socialnih politik znotraj posameznih držav. Naše prepričanje je, da pričujoče spremembe, družbeni napredek ali če hočete ekonomsko-finančna kriza odslkavajo globlje družbeno-ekonomske in kulturne transformacije na globalni ravni.

»Temeljni dohodek je dohodek, ki je brezpogojno izplačan vsem prebivalcem na individualni osnovi s strani države ali politične skupnosti, brez preverjanja premoženjskega stanja ali pripravljenosti delati.« (BIEN)

O sami definiciji in različnih modelih temeljnega dohodka bomo bolj natančno spregovorili v naslednjem poglavju. Trenutno pa bo za oblikovanje metodološkega okvira in omejitve obsega našega podjetja ta opis zadostoval.

Temeljni dohodek je po našem mnenju primeren predlog za nagovarjanje problema dolgoročne, strukturne nezaposlenosti in odpravljanja revščine v razmerah, v katerih so se znašle socialne države. Naš namen je izpostaviti nekaj politično-filozofskih naracij in argumentov v zagovor temeljnega dohodka v javno-politični razpravi in oblikovati *»policy*

relevantno informacijo» in »policy relevantno znanje«. Javno-politično razpravo lahko definiramo na različne načine. Kot diskusijo med elitami, kot medijsko agendo ali kot strukturirano strokovno razpravo s svojimi pravili, metodami in procesi. Na koncu teksta nam bo šlo za ustvarjanje znanja, ki izboljšuje učinkovitost izbire med alternativnimi politikami, kjer je v procesu političnega ozaveščanja in prepričevanja treba zagotoviti razumljivo, argumentirano in s primeri – tako teoretskimi kot empiričnimi – podkrepljeno razlago, zakaj imajo predlagane spremembe smisel. Hkrati pa je to razlago treba graditi na nekem razumevanju pravičnosti. V našem primeru na vrednotah doseganja večje svobode ter enakosti.

Ta tekst zato ne bo posegal zgolj po filozofski argumentaciji, niti ta ne bo prevladujoča, temveč si bo prizadeval za presek skozi multi-disciplinarno predstavitev procesov in črpal iz nabora zgodovinske, sociološke, ekonomske, politično-filozofske, antropološke, pravne in politične znanosti. Podlaga argumentom in podpore bodo tako nujno subjektivna mešanica, po možnosti kolikor toliko inteligentne manipulacije opisov sprememb družbenih realnosti v začetku 21. stoletja. Da pa to kombiniranje ne bo izpadlo zgolj kot paberkovanje, bomo postavili zaslombo šibkega metodološkega okvirja.

Ker gre za povezovanje relevantnega znanja kot izgrajevanje ozaveščanja in prepričevanja o političnem problemu, se bomo poslužili tehnike kognitivnega mapiranja *»cognitive mapping«*, kot ga interpretiramo po artikulaciji Friedricha Jamesona. *»Za Jamesona je kognitivno mapiranje način razumevanja, kako lahko posameznikovo predstavitev lastnega družbenega sveta pobegne tradicionalni kritiki reprezentacije, kjer je [kognitivno] mapiranje tesno povezana s prakso – s posameznikovim uspešnim posredovanjem v urbani [kulturni] prostor ... model tako predstavlja, kako lahko artikuliramo lokalno in globalno. Zagotavlja način povezovanja našega najbolj lokalno intimnega – lastne življenjske poti v svetu – in najbolj globalnega – glavnih značilnosti našega političnega planeta«.*⁴ Naše informacije, ki so vedno omejene, zadostujejo, da si ustvarimo mnenje (oz. zemljevid/mapo/okvir), ki se bo prekrivalo z drugimi lastnimi mentalnimi omrežji in tako ustvarimo pogoje za nadaljnje politične in ekonomske analize. V osnovi je to metafora, ki jo je treba razpakirati v vrsto konceptov, ki povezujejo tako psihično kot družbeno.

Dostop do informacij, ki nam jih posredujejo politično-medijska (digitalna) tehnologija in kultura ter predstavlja reprezentacijo imaginarne totalizacije družbenega, se povezuje z

⁴ http://www.rainer-rilling.de/gs-villa07-Dateien/JamesonF86a_CognitiveMapping.pdf (Dostop; 12. 6. 2014)

intimno-lokalnim življenjem posameznikov. Gre za umestitev globalnega: abstraktnega, vedno delno, a vendar vedno tudi že zadovoljivo artikuliranega za našo mentalno razumevanje; in lokalnega: živega, konkretnega, vpetega v posameznikovo lastno razumevanje sveta, torej za t. i. »glokalno«, kjer globalno in lokalno skupaj ustvarjata svetovni nazor, povezovanje univerzalnega v partikularno.

Če ponazorimo še skozi interpretacijo in povezavo antične dialektike z moderno znanstveno disciplino analize politik:

»Izhodišče dialektičnega argumenta ni abstraktna predpostavka, temveč stališča, ki so že prisotna v skupnosti; njegovo dognanje ni formalen dokaz, temveč deljeno razumevanje vprašanja v okviru razprave. In medtem ko znanstvene discipline gradijo na specializiranih oblikah znanja, ki so na voljo samo strokovnjakom, dialektiko lahko uporablja vsakdo, saj, kot je zapisal Aristotel, imamo vsi priložnost kritizirati ali zagovarjati argument. ... Kot dialektika tudi analiza politik običajno začne z verjetnimi premisami, s spornimi in spreminjajočimi se pogledi, in ne z nespornimi načeli in trdnimi dejstvi. Kot dialektika ne proizvaja formalnih dokazov, temveč le prepričljive argumente. Ključna težava tako dialektikov kot analitikov je, kako utemeljiti verjetne sklepe o vrednostih ali mnenjih, ko trdna dejstva niso na voljo. Analiza politik, podobno kot dialektika, prispeva k javni razpravi preko kritične analize, zagovorništva in izobraževanja ... A tudi kadar analitični sklepi niso sprejeti, njene kategorije in jezik, kritika in pristopi ter zagovor novih idej vpliva – tudi pogojuje – nadaljnje politične razprave.« (Majone, 1989; 6–7)

Izbrati med konkurenčnimi vrednotami ni tehnična, temveč moralna sodba. Tako je analiza politika oblika aplikativne etike.

Zdi se, da je ena izmed najmočnejših ali najglobljih cepitev 'cleavage' v argumentaciji za in proti uvedbi temeljnega dohodka vprašanje dela oz. delovne obveze in s tem povezanega modela zagotavljanja sredstev oz. denarja za izplačilo temeljnega dohodka vsem posameznikom. V strokovnem in medijskem diskurzu gre za koncepta *vzajemnosti* 'reciprocity' in *izkoriščanja* 'exploitation'. Gre za globoko zakoreninjeno reprezentacijo, ki jo lahko opišemo tudi s pregovorom: *»Kdor ne dela, naj ne je.«* To kaže tako teorija temeljnega dohodka kot nekatere raziskave, ki jih bomo predstavili v naslednjih poglavjih. Skratka, kdor ne dela, naj bo revež ali pa naj umre. Nikakor pa takšna oseba ne bi smela dobiti sredstev za preživetje brez »koristnega« prispevka družbi. Kajti »ni brezplačnega kosila«. Takšno razumevanje spominja na razvoj distributivne oz. socialne pravičnosti skozi zgodovino razvoja ideje, od stare Grčije preko krščanske misli, kjer sta se pravičnost in 'potencial preživetja' navezovali na posameznika samega, na njegovo stanje duha in

dejanja, ne pa na družbo in politično skupnost. (Glej Fleischacker, 2004) Trenutni zahodni politično-ekonomski model, ki temelji bolj ali manj na liberalno-demokratskem političnem sistemu in ekonomskem kapitalizmu, v svoj center postavlja delovni odnos, razmerje, ki je vraščeno v – če spet uporabimo enega izmed Jamesonovih konceptov – »politično nezavedno«. Lotiti se političnega nezavednega potrebuje nekaj kot poskus demistifikacije, kako skozi analizo kulturnih tekstov – kamor sodijo tudi politični oz. policy teksti – kjer je po Jamesonu *»vsak tekst na fundamentalni ravni politična fantazija, ki v kontradiktornem smislu artikulira tako dejansko kakor tudi potencialno družbeno realnost in postavlja posameznike v specifično politično ekonomijo«*. (MacCabe v Jameson; 1995, xi) Začeti moramo s prepričevanjem, da je temeljni dohodek boljša opcija v razvoju distributivne pravičnosti v novem tisočletju kot socialna država in država blaginje.

V drugem poglavju bomo tako »mapirali« nekatere teorije in prikaze razvoja in razumevanja delovne obveze skozi zahodno zgodovino in ga umestili v koordinate ustvarjanja in distribucije kapitala v 21. stoletju, da bi skupaj z orisom razvoja moderne teorije distributivne oz. socialne pravičnosti preko Rawsovega modela pravičnosti kot poštenosti in dejanske svobode Phillipa Van Parijsa v tretjem poglavju prispeli do alternativne modelu socialne države, modelu temeljnega dohodka. Zgodbo bomo postavili v kontekst analize politik kot systemskega pristopa v pripravi strokovnih podlag za javno-politično odločanje in specifične dejavnosti ustvarjanja policy relevantnega v četrtem poglavju.

2. DELO NAŠEGA TELESA IN STVARITEV NAŠIH ROK

»Dejavnost dela ustreza biološkemu procesu človeškega telesa, ki se v svoji spontani rasti, presnovi in propadu hrani z naravnimi stvarmi, ki jih izdelava in pripravi delo, da bi jih kot življenjsko nujnost dovajalo živemu organizmu. Temeljni pogoj za dejavnost dela je življenje samo«. (Arendt, 1986; 10)

»Civilizacija se je od vsega začetka v veliki meri strukturirala okrog koncepta dela. Od paleolitskega lovca nabiralca in neolitskega poljedelca do srednjeveškega obrtnika in delavca za tekočim trakom v 20. stoletju, je bilo delo sestavni del vsakdanjega življenja«. (Rifkin, 2007; 61)

»Delo«, kot ga poznamo, je sodoben izum. Delo v obliki, kot se ga zavedamo in ga opravljamo, in ki mu dajemo osrednje mesto v življenje posameznika in družbe, je bilo izmišljeno ter pozneje posplošeno šele s prihodom industrializacije. "Delo" v sodobnem smislu nima nobene zveze z nalogami, ki se ponavljajo iz dneva v dan, in ki so nepogrešljive za vzdrževanje in razmnoževanje naših individualnih življenj«. (Gorz, 1989; 13)

Če začnemo z etimološkim pogledom, večina evropskih jezikov, in sicer tako živih kot mrtvih, še vedno razlikuje med dvema etimološko popolnoma samostojnima besedama za delo. Ta razlika se je ohranila tudi v mnogih modernih jezikih, a ne v vseh. Stara grščina razlikuje med *ponein* in *ergazesthai*, latinščina med *laborare* in *facere* ali *fabricari*.⁵ To razlikovanje odpira bistveno razlikovanje antičnega sveta, razliko med tistimi, ki »s svojim delom služijo življenjskim potrebam« in »roko-delcem«, »ustvarjalcem«. Ruski jezik deli na *trud* in *rabota*, Nemški na *werken* in *arbeiten*. Angleški na *work* in *labour*. V francoščini je najbližja razlika med *activité* in *travail*. V mandarinščini je razlika približno med *gongzuo* (ustvarjanje) in *laodong* (delo). Oboje je prvotno pomenilo »trpljenje«, nadlogo, v smislu telesnega napora, truda in muke, ki povzroča nejevoljo in bolečino. Zaničevanje dela v smislu grški 'pónos', in latinski 'laborare' je tako veljalo za dejavnosti, ki so bile neposredno povezane z življenjskimi potrebami in zato niso zapustile nobenih sledi, nobenega spomenika, nobene stvaritve, nobene obstojne reči. Povezano je bilo z nujnostjo preživetja, sužnostjo naravi, živalskostjo, nujnosti zaradi zadovoljitve telesnih potreb.

Zaposlitve, kakor hitro jih niso počeli zaradi njih samih, temveč zaradi življenjskih potreb, so bile po svoji naravi »suženjske«. Delo v smislu zagotavljanja preživetja ni v pred-modernih družbah nikoli pomenilo družbene integracije. (Arendt, 1986; Gorz, 1989)

»Delati je pomenilo biti suženj nujnosti, zaslužjenost pa je bila v bistvu človeškega življenja. Ker so ljudje podvrženi nujnim življenjskim potrebam, lahko postanejo svobodni le, če si podredijo druge in jih s silo prisilijo, da skrbijo za njihove življenjske potrebe ... V starem veku suženjska ureditev ni bila, tako kot kasneje, sredstvo za oskrbo s poceni delom

⁵ Slovenski jezik je eden izmed tistih jezikov, v katerem je razlika med »labour« in »work« popolnoma zabrisana. Pri prevajanju smo se oprli na razlago prevoda Vlaste Jalušič iz knjige »Vita activa« Hanne Arendt, kjer je bila težava »pri prevajanju besede samostalnika »das Werk« in glagola »werken« v razliki do »Arbeit« in »arbeiten (delo in delati) razrešena z uporabo pojma stvaritev in ustvarjanje. Prevajalka doda, da bi bilo mogoče namesto besede stvaritev za »das Werk« uporabljati tudi besedo delo, vendar bi s tem zabrisali pomembno teoretsko razliko, s čimer se strinjamo tudi mi. Se pa samostalnik: Werk, ouvre, work (stvaritev) v vseh treh jezikih vse bolj uporablja samo še za umetniške stvaritve. (Arendt, 1986; 82–83) Pri tem naj dodamo samo še intuicijo, ki k nam prihaja iz področja kreativnih industrij. Nesluten in hiter razmah kreativnih industrij kot posebne oz. »nove« skupnostne ekonomije »collaborative commons« ima pomemben distinkcijski in tudi samodefinicijski potencial od »starega dela« ravno v ekonomijah držav, ki so to distinkcijo med delom in ustvarjanjem ohranile v svojih jezikih.

ali za »izkoriščanje« ljudi zaradi profita, temveč zavestni poskus, izključiti delo iz pogojev, v katerih je ljudem dano živeti. Tisto, kar so imeli ljudje skupnega z drugimi oblikami živalskega življenja, je veljalo za ne-človeško naravo«. (Arendt, 1986; 85–86)

Je pa delo kot ustvarjanje (gr. *ergazesthai*, lat. *facere*), ki ni bilo dejavno zgolj v zagotavljanju nujnih preživetvenih dobrin, temveč se je *»udinjalo ljudstvu«*, pripadalo rokodelcem, v večini svobodnim ljudem, ki so se lahko prosto gibali v javnosti, a jih niso zanimale javne zadeve in tako tudi niso bili državljani. V antični Grčiji je bilo delo, ki se je povezovalo z zadovoljevanjem človekovih potreb, nezdružljivo z državljanstvom. Državljanstvo je pomenilo svobodo in pravico sodelovanja v javnih zadevah in kakršnokoli fizično delo je bilo nevredno državljana, državljan se ni želel pokoriti tej nujnosti.

»Zato [državljan] kontrolira svoje telo tako, da mu ni bilo treba biti suženj potrebam, in če je že delal, je to bilo zgolj zato, da ne bi bil odvisen od tistega, česar ne more kontrolirati, torej da si zagotovi ali poveča svojo samostojnost in neodvisnost. Ideja je, da se svoboda, torej človečnost, začne šele onstran domene nujnosti. Kajti posameznik je zmožen moralnega ravnanja šele takrat, ko njegova dejanja ne izražajo več perečih fizioloških in telesnih potreb ter odvisnosti od okolja, temveč izključno posameznikovo suverenost in samostojnost v odločanju ... Obstaja torej bistvena razlika med konceptom dela v kapitalistični družbi in tistim v antičnem svetu: v prvem se delo izvaja v javni sferi, medtem ko je v drugem bilo omejeno na privatno sfero. Večina gospodarsko-ekonomske aktivnosti v starodavnih mestnih državah je temeljila na opravljanju dejavnosti, ne v javni sferi in ne na tržnici, temveč v okrožju družine in gospodinjstva«. (Gorz, 1989, 14–15)

Delo kot 'labour' je dolgo, vse do začetkov manufakturne proizvodnje v 18. stoletju, pomenilo krožni tok ustvarjanja resursov za preživetje. V tem smislu ga lahko razumemo *»kot trdo delo podložnikov in dninarjev, ki so proizvajali potrošniško blago ali storitve, potrebne za življenje in ki se je ponavljalo iz dneva v dan, ne da bi kadarkoli proizvedlo kakšne trajne dobrine«.* (Gorz, 1989)

Dninarji – kar je še posebej lepo vidno v slovenskem korenu besede – so bili najeti delavci, plačani na dan, za razliko od *»ustvarjalcev«* oz. obrtnikov, ki so dobili plačilo za opravljeno *»stvaritev«* po strogo določenem ceniku področnih organizacij ali obrtniških združenj, kjer je bilo tudi strogo prepovedano uvajati nove tehnologije in povzročati pretirano konkurenco. Materialna produkcija tako nikakor ni bila racionalna v sodobnem ekonomskem smislu, ter je bila mnogokrat globoko vpeta v religiozne interpretacije in pomene.

»Nenaden in bleščeč vzpon dela iz najnižje in najbolj zaničevane stopnje na raven najbolj cenjene dejavnosti se je teoretsko začel takrat, ko je Locke odkril, da je delo vir lastnine«. Šlo mu je za »... ustanovitev privatne lastnine kot podlago družbe.« »Naslednji odločilni korak je bil storjen, ko je Adam Smith vanj posredoval vir bogastva; na najvišjo točko pa je prispelo delo v Marxovem »sistemu dela«, kjer postane sam vir produktivnosti in izraz človeškosti človeka«. (Arendt, 1986; 102)

Adam Smith nastopa v središču tega prehoda:

»Vrednost vsakega blaga za osebo, ki ga poseduje, in ki ga ne misli uporabljati ali porabiti sama, temveč ga ima namen zamenjati za drugo blago, je enaka količini dela, ki ji omogoča nakup ali prodajo. Delo je torej pravo merilo menjalne vrednosti vsega blaga in proizvodov ... Prvotno merilo svetovnega bogastva ni merjeno v zlatu ali srebru, temveč v delu«. (Smith v Castel, 2003; 152)

Vse to raznoliko razumevanje delovnih odnosov in vzpostavljanje razmerij na trgu se je z nastopom industrijske družbe zreduciralo zgolj na koncept dela, natančneje meznega dela. Kot pravi Gorz, ko povzema Marxa: *»Konkretno delo je mogoče preoblikovati, kot pravi Marx, v »abstraktno delo« samo takrat, ko se delavec/proizvajalec spremeni v delavca/potrošnika, torej družbenega individuma, ki ne konzumira nič, kar proizvaja in ne proizvaja nič, kar konzumira; katerega temeljni cilj dela je, da zasluži dovolj za nakup blaga, ki je proizvedeno in opredeljeno po vrednosti »družbenega stroja« kot celote.« (Gorz, 1989; 22)*

Večina avtorjev tako akademskih kot drugih komentatorjev danes obravnava oba pojma »dela« kot sinonima. Vendar ni vsaka dejavnost že delo, kot tudi ni vsako delo ustvarjalna dejavnost. A brez razlikovanja se izgubi občutek za vsako ustvarjanje. To je tisto, kar se je zgodilo v 20. in 21. stoletju tako v teoriji kot v statistikah dela. Dejavnost, za katero večina ljudi porabi več časa kot za katero koli drugo: skrb za druge, bližnje, za ukvarjanje z ljudmi okoli sebe, je postalo statistično, ekonomsko in politično nevidno ter izrinjeno iz razumevanja ustvarjanja vrednosti.

Seveda je tudi res, da »delo« oz. zaposlitev daje smisel, vrednost, dostojanstvo in samozavest življenju. Argumentacije 'odtujenega dela' ne gre vedno jemati zlahka. Družbeno je vedno že interpolirano v človeka, ki mu kot vrvek določa njegove življenjske pogoje in potrebe. Le-tako lahko marsikateri posameznik v kapitalizmu sodeluje v družbenem življenju: z vstopom v blagovno produkcijo, potrošnjo in cirkulacijo, ker je vedno že obratno tudi *interpeliran* v kulturno realnost družbenega. Če želimo postaviti delo na mesto, ki mu gre – v nekaterih pogledih že od antičnega sveta – ga bo treba

reprogamirati na način, da se bo na eni strani lahko jasno videla razlika, kdaj gre pri delu zgolj za *'preživetveno nujnost'* posameznika in da te ne bo več nujno zagotavljalo zgolj mezdno delo in kjer bo reformulacija sodobne (socialne) države konceptualno zavrtela samo os na delovni zahtevi temelječe družbe v državljansko družbo oz. politično-ekonomski sistem, kjer možnost preživetja posameznika ni več vezana zgolj in samo z zahtevo po opravljanju dela, temveč s produktivnim življenjem samim. »V predstave družb o opravih, nujnih za njihovo reprodukcijo, so nujno všteti njihovi ideološki predsodki. Določitev, katero delo je "produktivno", je vedno družbena odločitev, ki družbeno delo bistveno transformira«. ⁶

Zato bomo v nadaljevanju še z drugih perspektiv pogledali, kako so nekateri modeli razvoja družbeno-ekonomskih paradigem opisali produkcijske in življenjske realnosti skozi 20. stoletje, ker se vedno bolj zdi, da je cilj začetka 21. stoletja postal, da se čim več ljudi »spravi v delovno razmerje«.

2.1. NASTANEK INDUSTRIJSKE DRUŽBE

Razvoj industrijske družbe se v zahodnem svetu na ravni družbeno-ekonomske organizacije povezuje z zgodovinskimi prehodi iz predvsem ročne proizvodnje dobrin in izdelkov v produkcijo, ki ustvarja uporabno vrednost s pomočjo novih tehnologij prve industrijske revolucije, kar je v razmeroma kratkem času, in sicer od konca 18. stoletja do druge polovice 19. stoletja, omogočilo razvoj masovne produkcije izdelkov. Spremembe se nanašajo predvsem na iznajdbo in postopno uporabo parnega stroja v večini segmentov industrijsko-tovarniške proizvodnje in transporta (kjer je proizvodnja pare zahtevala prehod od uporabe lesa na bolj učinkovit energent poganjanja parnih strojev, kar je takrat omogočal premog), pridobivanja čistejših kovin s tehnološkimi inovacijami, razvojem kemične in tekstilne industrije, obširno delitvijo dela v proizvodnem procesu, kakor tudi z razvojem in industrializacijo mest. Dodaten preboj je bil omogočen z znanstvenimi in tehnološkimi iznajdbami na področju medicine, komunikacij ter z razvojem bančništva, kar posledično pomeni bistvene spremembe in izboljšave v načinu življenja in bivanjskih oblikah, najprej elite in premožnih, potem pa postopoma tudi dela drugih družbenih razredov. Te spremembe skupaj z rastjo prebivalstva, predvsem pa urbanega industrijskega delavstva, ki se je zaradi potrebe ali priložnosti začelo množično seliti v mesta, so bile

⁶ <http://dpu.mirovni-institut.si/8letnik/vogrinc.php> (Dostop, 23. 7. 2014)

burne in nevarne, a so počasi vodile v oblikovanje zametkov urbanega prebivalstva, ki se je v drugi polovici 20. stoletja oblikoval v srednji razred. (Glej recimo Engels F. »Položaj delavskega razreda v Angliji«, 1979, MEID, 535–890)

Na ekonomskem področju industrializirajočega se dela zahodne poloble to obdobje predstavlja razvoj klasične liberalne ekonomske paradigme, ki je skozi skoraj celotno 19. stoletje doživljala nasluten razvoj in razcvet trgovine preko »nevidne roke« trga. Na evropski ravni sta jo poganjali predvsem Velika Britanija in Nizozemska ter nekaj drugih manjših držav, ki so za razliko od večine ostalih, protekcionistično organiziranih nacionalnih gospodarstev Evrope in S. Amerike tistega obdobja, s postopnim nižanjem carinskih dajatev in določenih davščin predstavljali motor razvoja odprtega »globalnega« trgovanja in ustvarjanja bogastva v mednarodni trgovini.⁷

Klasična ekonomska teorija je že takrat kot tudi danes trdila, da ponudba stalno ustvarja svoje lastno povpraševanje, kot nekakšen »perpetum mobile«. Po tem argumentu naj bi *»nove, delovno varčne tehnologije, povečevale produktivnost ter s tem omogočale producentom, da proizvajajo več blaga z nižjim stroškom na enoto proizvoda. Večje povpraševanje spodbuja dodatno proizvodnjo, kar ponovno krepi povpraševanje v nikoli zaključenem ciklu širjenja obsega proizvodnje in potrošnje. Povečana vrednost prodanega blaga zagotavlja, da se vsaka izguba zaposlitve, ki jih prinašajo tehnološke izboljšave, hitro nadomesti z dodatnim zaposlovanjem, ki jo zagotovi širitev ravni proizvodnje. Poleg tega bodo nižje cene zaradi tehnoloških inovacij in naraščajoče produktivnosti pomenile, da potrošnikom ostane dodaten denar za nakup drugih izdelkov, nadaljnje spodbujanje produktivnosti in povečano zaposlovanje v drugih delih gospodarstva. Posledično argument kaže, da tudi, če delavce nadomeščajo nove tehnologije, se bo problem brezposelnosti vedno rešil sam. Naraščajoče število brezposelnih bo sčasoma pripeljalo do znižanja plač. Cenejše plače bodo pritegnile delodajalce, da zaposlijo dodatne delavce, namesto da kupujejo dražjo tehnološko opremo, s čimer se uravnava vpliv tehnologije na zaposlovanje«*. (Rifkin, 2011; 260)

V tistem času je bila delavčeva (socialna) varnost še vedno v rokah, recimo temu *oikos* »oïkoç«: 'gospodarstva kot gospodinjstva', torej družinskih zmožnosti zagotavljanja preživetja ter le delno v posameznih oblikah poklicnih zavarovanj na ravni gild in obrtniških struktur. V tem času je kot skozi celotno zgodovino kot socialni korektiv delovala predvsem dobrohotna dobrodelnost ali 'charity' privatnega proizvodnega sektorja

⁷ Več v Bairoch P. (1993) »Economics and World History: Myths and Paradoxes

in cerkve, kar je vzpostavljalo in spodbujalo razvoj skupnostne pomoči, ki jo danes imenujemo 'tretji sektor' oz. civilna družba. Dobrodelnost še zdaj predstavlja 'socialni pol' ali socialni korektiv različnim političnim teorijam, ki zasledujejo minimalno državo. Te teorije pravijo, da naloga države ni skrb za socialne potrebe revnih in brezposelnih. Privatni sektor naj sam oblikuje primerne načine pomoči najbolj pomoči potrebnim.

2.1.1. Fordizem in Taylorizem

Konceptualno obdobje prve polovice dvajsetega stoletja v teoretskih razmislekih naslavlja več prikazov družbeno-ekonomske organizacije kapitalističnih družb zahodnega sveta. Različne šole so poskušale zajeti bistvene lastnosti družbenih realnosti, ki so obstajale v prvih desetletjih po prvi svetovni vojni in oblikovati model(e), ki bi opisoval(i) tako režim ustvarjanja presežne vrednosti kot razvojni model družbe.

Ti modeli segajo od orisa korporativnega upravljanja: fordizem, ki je postopoma postal prevladujoč koncept, do kulturno-bivanjskih sprememb: moderna; tehnološko/tehničnih rešitev: industrijska doba in širših sprememb na ravni makroekonomskih državno-političnih institucij: Keinzianizem in država blaginje.

Fordizem opisuje model kapitalistične akumulacije in regulacije dela prve polovice 20. stoletja do nekako konca 1970. V Severni Ameriki in v nekaterih predelih Evrope predstavlja sistem masovne produkcije in proizvodnje, tipične povojnemu načinu gospodarske rasti in pripadajočo družbeno-politično ureditev razvitega kapitalizma. Pribac (po Aglietti) fordizem smatra za *»celovito paradigmo kapitalistične družbenoekonomske ureditve«* in ne zgolj za *»korporativno filozofijo gospodarskih subjektov«*. Tako ga prestavi iz zgolj *»teorije kapitalistične organizacije proizvodnih procesov«* v *»družbeno-ekonomsko teorijo«* ter mu pripiše mesto prevladujočega konceptualnega okvirja, opisa družbeno-ekonomske realnosti.

Pomensko fordizem lahko razumemo na več načinov, prvi opisuje novo zasnovano industrijskega produkcijskega procesa.

»V tem pomenu fordizem obsega množično industrijsko proizvodnjo, ki ob prevladujoči vlogi elektromehanskih strojev ne terja več visoko usposobljene rokodelske delovne sile, temveč proizvodnjo izdelkov razdeli na enostavne delovne operacije, ki se jih lahko vsakdo hitro priuči. Stroje, ki so proizvodnji postopek že segmentirali v posamezne faze, je dopolnil izum tekočega traku, ki je poskrbel za združevanje posameznih delovnih rezultatov v končni izdelek. Množična blagovna proizvodnja je tako prinesla tudi množične

nekvalificirane delavce, ki so se razlikovali od dotlej prevladujočih poklicno usposobljenih in zaradi tega težje nadomestljivih delavcev. Dvig produktivnosti je bil povezan z dobrim centralno vodenim in hierarhično organiziranim – segmentiranim procesom proizvodnje, v kateri ni prihajalo do nepotrebnega tratenja delovnega časa zaposlenih. To raven imenujemo tudi taylorizem, po F.W. Taylorju, ki je s tako imenovanimi »scientific management« skušal optimizirati produkcijske čase, potrebne za posamezne delovne postopke, in je na osnovi meritev delavcem postavil delovne norme, ki so bile naravnane na čim boljše izrabo strojev. Velikoserijska proizvodnja seveda ni prodrla v vse industrijske veje, vendar je postala prevladujoča». (Pribac, 2010)

Ta proces oblikovanja delovnega modela se je v nadaljevanju še razvil in deloma obrnil v svoje nasprotje v delovnem procesu, ki ga zaradi imena podjetja, kjer so ga uvedli, imenuje Toyotizem. Toyota je sicer japonsko podjetje, a ima močno povezavo z ameriškim modelom industrijske – fordistične proizvodnje po drugi svetovni vojni, predvsem ker je bila Japonska zaradi vojaškega poraza primorana sprejeti kapitalistični model razvoja po ameriškem vzoru. Toyota je v bitki za konkurenčnost na globalnem trgu spremenila del fordističnega produkcijskega modela in uveljavila »politiko šestih ničel« (nič skladiščenja, nič napak, nič konfliktov, nič neuporabljenega časa, nič čakanja za kupca in nič administracije) ter izumila produkcijski načeli pravočasnosti *just in time* in načelo avtoaktivacije proizvodnje verige, ki sta pomembno zmanjšali proizvodne stroške. (Več v Pribac, 2003)

Ta »obrat v logiki proizvodnje«, ki je prešla v roke potrošnika nakazuje obrise sedanjega časa in novega modela produkcije, ki za razliko od fordizma gradi na drugačnem »režimu akumulacije« kapitala. Približuje se t. i. post-fordizmu oz. mrežnim oblikam »network-production« proizvodnih procesov in tipom dela.

»Fordizem je stanovitno rast zagotavljal z ekonomijo velikega obsega, rastjo produktivnosti, rastjo plač zaposlenih in kot posledico tega s povečanim agregatnim povpraševanjem po blagu široke potrošnje, ki je poskrbelo za sklenitev kroga«. (Pribac, 2010; 20)

S konstantno proizvodnjo, ki je podpirala svojo rast in omogočala vedno večje povpraševanje, je fordizem temeljil tudi na spremenjeni ekonomski regulaciji. Ta je temeljila »... na ločitvi lastništva kapitala od upravljanja z njim (nastanek managerskega sloja), na centralno vodeni proizvodnji, monopolnih cenah, priznavanju sindikatov kot legitimnih zastopnikov ekonomskih interesov delavcev in pomembnih partnerjev v zagotavljanju dolgoročno stabilnih pogojev proizvodnje in ovrednotenja blaga na trgu,

brez katerih se račun ne bi izšel. Z delavskimi sindikati so delodajalci začeli sklepati kolektivne pogodbe o ceni delovne sile, ki so plačno politiko vezale na rast produktivnosti in inflacijo cen na drobno. Država je kot tretji veliki partner (poleg delojemalcev in delodajalcev) v tem dialogu socialnih partnerjev, ki ga je vzpostavil fordizem, poskrbela za monetarne emisije in kreditne politike, ki so zagotavljale primerno povpraševanje na trgu». (prav tam)

»Tako je fordizem ustvaril tudi specifično obliko potrošniške družbe in oblikoval specifično obliko gospodinjstev oz. »societalne paradigme«.

»V enojedrnih družinskih gospodinjstvih, na katerih je slonelo, je fordistično urejeno gospodarstvo spodbujalo porabo standardiziranega blaga in storitev. Država je pridobila pomembno vlogo v pogajanjih med delodajalci in delojemalci (tripartitna pogajanja med kapitalom, delom in državo postanejo temelj zagotavljanja dolgoročno stabilnih razmer produkcije in potrošnje, ki so eden od pogojev fordističnega ustvarjanja nove vrednosti). Če za to niso poskrbele že prejšnje ravni dojetja fordizma, ta nedvoumno opozori na kulturne in antropološke razsežnosti fordističnih rešitev (na primer prednost konformizma pred nekonformizmom)«. (prav tam)

Pri tem gre še enkrat poudariti, da gre pri fordizmu predvsem za opis razvoja v ZDA, nekaj manj v evropskih državah ter precej manj v držav takratnega 'tretjega sveta'. Fordizem je tako bil hegemonski, a ne uniformen fenomen.

ZDA kot tudi nekatere države zahodne Evrope so pred in po drugi svetovni vojni predvsem s pomočjo ZDA (Z. Evropa brez Španije) izvajale močne makroekonomske redistribucijske politike, ki so tudi z zaposlovanjem v državni sferi in obsežnimi javnimi (tako infrastrukturnimi kot kmetijskimi) projekti prispevale k splošnemu dvigu produktivnosti nacionalnih gospodarstev. Ta makro-ekonomski model se imenuje kenzianizem, in sicer po njegovem avtorju, ameriškem makroekonomistu Johnu M. Keynesu in njegovem derivatu European Recovery Program ali »Marshallov plan«. Oba sta pomembno vplivala na razvoj države blaginje v Evropi po drugi svetovni vojni. Pokaže se, da je fordizem živel slabega pol stoletja, in sicer predvsem zaradi državnih regulacijskih posegov v delovanje trgov in kjer se je jasno pokazalo *»da imajo takšne redistribucijske politike tudi svojo ekonomsko plat in so zelo pomemben ekonomski dejavnik oblikovanja poslovnih politik podjetij«.* (Pribac, 2011; 18/Esping-Andersen, 1990; Amin, 2002)

Zahodne razvite demokracije so se že v 30. letih 20. stoletja, predvsem pa po drugi svetovni vojni intenzivno ukvarjale z oblikovanjem družbeno-ekonomskega modela, ki bo

brusil in miril napetosti liberalnega kapitalizma, zagotavljal delavsko varnost in polno zaposlenost, socialne in zdravstvene pravice ter omogočal množično izobrazbo in dobro delujoč sistem industrijskih odnosov.

*»Socialna država⁸ je nastala kot produkt delavskih bojev v času industrializacije in je temeljila na univerzalnih principih socialne pravičnosti, demokratične enakosti in solidarnosti, ki jih je najti v temeljih evropskih demokracij po drugi svetovni vojni«.*⁹

A delavski boji kot razlog za razvoj socialne države oz. države blaginje so zgolj še ena izmed interpretacij vzpostavljanja socialnega modela in to v državah s prevladujočo socialdemokratsko politično podporo. Esping-Andersen v knjigi *»The Three Worlds of Welfare capitalism«* poleg socialdemokratskega modela osvetli še liberalni (predvsem anglo-saksonske države) ter korporativistični model, iz katerega izhajajo nekatera kontinentalna razumevanja države blaginje.

Bistvo države blaginje vzpostavljajo pridobljene (ali pač priborjene) pravice »socialnega državljanstva«, do katerih so posamezniki upravičeni na podlagi statusa državljanstva in ne zaradi svoje vključenosti na trg delovne sile, tradicionalno skupnost ali družino. Te pravice so vsaj do neke mere omogočile odpravo »poblagovljenja« statusa delavskih množic proti zakonitostim trga delovne sile, kot je bila to praksa v predhodnih fazah kapitalističnega razvoja, kjer je bil delavčev obstoj odvisen predvsem in zgolj od prodaje lastnega dela.

Ključno mesto pri zmanjševanju družbene neenakosti torej prevzame država, ki pa *»ni zgolj intervencijski mehanizem, ki posega v strukturo družbenih neenakosti, temveč tudi sama oblikuje sebi lasten stratifikacijski sistem in tako pomeni aktivno silo pri oblikovanju družbenih odnosov«*. (Esping-Andersen, 1990; 23, Boljka, 2011; 44)

Če se ozremo še bolj nazorno v samo materijo, je varnost dela, ki so jo zagotavljali modeli socialne države zahodnih kapitalističnih gospodarstev, mogoče opisati skozi sedem oblik varnosti dela:

1. *»Varnost trga dela – dovolj priložnosti za primeren zaslužek; na makro-nivoju je to povzeto v vladnih zavezah o »polni zaposlenosti«.*

⁸ Koncept države blaginje in socialne države nista sinonima, čeprav eden brez drugega težko delujeta. Enostavno lahko bistvo socialne države opišemo, »da ta s spodnjo mrežo podpira ljudi, ki nimajo ničesar, na ravni osnovnih življenjskih potreb. Država blaginje pa ljudem ne zagotavlja le minimalnih življenjskih pogojev, temveč tudi nekaj več«.

(http://www.siol.net/novice/slovenija/2013/04/intervju_srecko_dragos.aspx (Dostop; 13. 8. 2014)

⁹ <http://dpu.mirovni-institut.si/8letnik/leskosek.php> (Dostop; 23. 7. 2014)

2. Varnost zaposlitve – zaščita pred samovoljnim odpuščanjem; predpisi o zaposlovanju in odpuščanju; uvedba stroškov za delodajalce, ki niso upoštevali pravil.
3. Varnost delovnega mesta – možnost in priložnost ohranitve delovnega mesta; omejitev nadomeščanja dela kvalificiranih delavcev z nekvalificiranimi; priložnosti za napredovanja v smislu statusa in prihodka.
4. Varnost pri delu – zaščita pred boleznimi in delovnimi nesrečami skozi varnostne in zdravstvene predpise; omejitev nočnega delovnega časa; nadomestilo za delovne nesreče.
5. Možnost obnovitve strokovnega znanja – priložnost za pridobivanje znanja in spretnosti, skozi vajeništvo, poklicno usposabljanje kot tudi možnost uporabe pridobljenih sposobnosti.
6. Dohodkovna varnost – zagotovljen primeren dohodek, zavarovan skozi sistem minimalne plače, indeksacije plač; celovit varnostni sistem; progresivna obdavčitev za zmanjšanje neenakosti; dodatek na nizke dohodke.
7. Predstavniška varnost – posedovanje skupinskega glasu na trgu dela skozi neodvisne sindikate; pravica do stavke«. (Standing, 2009; 37)

Industrijski kapitalizem po fordističnem modelu je torej lahko absorbiral obsežne mase nizko kvalificiranih delavcev v enostavne proizvodne procese tekočega traku in proizvajal serijsko proizvodnjo blaga za množično povpraševanje, hkrati pa skozi delavske boje in pogajanja razvil precej učinkovito varnost delovnih razmerij in delavcev skozi vzpostavitev nekakšne distributivne pravičnosti v strukturi socialne države in državne blaginje. Ob visoki ravni zaposlenosti je nastajal srednji razred, ki je pridobil kvaliteto življenj in življenjske možnosti.

Ta preprosta, rutinska industrijska delovna mesta, ki sedaj izginjajo iz t. i. razvitega sveta, in se pospešeno selijo v dežele 3. sveta, ki so pred kratkim vstopile na globalni trg dela ter omogočajo razvoj masovne predelovalne dejavnosti in proizvodnje, s čimer se množita domača delovna mesta in bogastvo ter utira pot procesu de-ruralizacije in sčasoma post-industrializacije tudi teh ekonomij.

Poleg izginjanja in reorganizacije delovnih mest se pri prehodu v novo dobo z nepovratno krizo soočata tako država kot tudi socialna država.

2.1.2. Prehodi v post-industrijsko družbo

»Zdi se, da je kapitalizem v svojem zgodovinskem razvoju prišel do razpotja, kjer se oblikujejo – tehnološke, tržne, politične in institucionalne – silnice, ki bodo zelo različne od tistih, ki so ustvarjale gospodarstva po drugi svetovni vojni«. (Amin, 1994; 1)

Kaj se je torej zgodilo ob koncu 70-ih v zahodnem svetu?

V družbenih vedah obstaja konsenz, da je čas od druge polovice 1970 predstavlja obdobje tranzicije ali transformacije *»iz ene razločne faze kapitalističnega razvoja v novo fazo«*. (Amin, 1994; Pribac, 2011)

Na eni strani je prišel v fazo spremembe koncept države, ki je in še vedno proizvaja največ. Tako kot so ZDA zaslužne za oblikovanje fordističnega tehnološko-ekonomskega modela in masovne proizvodnje dobrin, so vodile tudi proces znatnega padca produktivnosti proizvodnje, ker so se njeni notranji trgi materialnih dobrin za široko potrošnjo v poznih 70-ih enostavno pregreli, kar je pripeljalo do zasičenosti trga dobrin. Hkrati s tem se je okrepil odpor delavskega razreda proti odtujenim 'poblagovljenim' delovnim pogojem. Povezano s tem so bili poskusi prodora in povečanja prodaje na tujih trgih (tako ekonomsko kot politično) izjemno dragi, kar je posledično privedlo do odločitve gospodarskih družb o selitvi proizvodnje na območja s cenejšo in bolj vodljivo delovno silo. ZDA so v tem času začele doživljati prvi resni odboj od polne zaposlenosti. *»Državne makroekonomske politike so nekaj časa nihale v svojih odgovorih na krizo, nato pa so se ZDA in za njimi tudi druga velika razvita nacionalna gospodarstva nanjo odzvala s privatizacijami, deregulacijskimi ukrepi in bojem proti inflaciji, ki so jo generirale naraščajoče postavke socialne države v državnem proračunu ... Socialni sporazum med delom, kapitalom in državo kot garantom, ki je dotlej zagotavljal perspektivo stabilnih ekonomskih razmer, se je razdrl. Namesto delavske participacije v solastništvu in soupravljanju podjetij, kar je bila tedaj vsaj v Evropi politično kredibilna ponudba socialdemokratskih strank, je izbrana makroekonomska rešitev v ZDA dala prednost usmerjanju premoženjskih presežkov zaposlenih v borzne sklade, pogosto v tiste, ki so bili udeleženi v lastniški strukturi istih podjetij, v katerih so bili novopečeni mali delničarji tudi zaposleni. Polnjenje teh skladov je podjetjem prinašalo svež kapital, delavci 'shareholderji' so bili motivirani za višjo storilnost, saj so svojo prihodnost vezali na borzno usodo podjetja, hkrati pa so bili kot manjšinski lastniki odrinjeni od soupravljanja«*. (Pribac, 2010, 23–24)

Pribac, po Aglietti, povzame 4 bistvene dejavnike krize fordizma: a) zmanjšana donosnost proizvodne dejavnosti, ki je posledica delavskih zahtev in tehničnih meja (težave z upravljanjem vse daljših proizvodnih verig), b) globaliziranje ekonomskih tokov, ki je povzročilo težave nacionalnemu vodenju gospodarstva, c) naraščajoč delež socialnih transferjev v javni porabi, ki je dvigoval inflacijsko spiralo in povzročal razdelitvene konflikte, č) diferenciacija vzorcev potrošnje, ki zahteva širšo paleto ponujenih uporabnih vrednosti.

Države Evrope, razen mogoče Velike Britanije, so v tem času še ohranjale socialni sporazum, a ne nujno povsod na podlagi socialdemokratskega dogovora. Na podlagi modela partnerskega korporativnega modela v konservativnih zahodno-evropskih političnih režimih ali v pretežno socialistično usmerjenih gospodarstvih so se politike državnih blaginj z nekaj vmesnimi pretresi uspele vsaj deloma ohraniti vse do danes. (Glej Esping-Andersen; 1990, 1999; Kopač Mrak)

A konceptualno se novo nastajajočih družbeno-ekonomskih, tehnoloških, institucionalnih in kulturnih oblik ne da več razumeti z metodološkim pristopom industrijske družbe, fordizma, mogoče tudi ne s prevladujočim pomenom demokracije. Niti se ni mogoče enostavno vrniti v pred-fordistični ekonomski liberalizem popolne avtonomije tržnih zakonitosti – čeprav bi lahko govorili o ponovni pomembnosti tako družine, pomena gospodinjstva kot prostovoljnega, tretjega sektorja in civilne družbe – zato se intenzivno iščejo novi razlagalni modeli, takšni, ki temeljijo bodisi na pojmovnem instrumentariju in metodološkem aparatu starih konceptualnih oblik, ali pa na realnosti novih življenjskih in proizvodnih oblik.

Koliko časa bodo ti prehodi trajali in kaj bo nastalo, je težko reči, gotovo je eno: transformacije še niso zaključene in trenutno še vedno živimo v obdobju prehoda. Immanuel Wallerstein takšna obdobja »bifurkacije« sprememb svetovnih sistemov iz enega v drugega ocenjuje na vsaj 50 do 70 let. Jasna slika pa bo mogoča šele za nazaj, ko bo svet že nastavljen v neki novi ureditvi. Se je pa v zadnjih desetletjih pojavilo precejšnje število modelov, ki opisujejo potencialne nove dobe.

Ash Amin v članku »*Post-Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition*« omenja Ernesta Sternberga, ki je sestavil seznam 8 takšnih potencialnih novih dob.

- *Informacijska doba* bo ustvarjala bogastvo z uporabo znanja, trgovino z dejavnostmi, povezanimi z informacijami in potenciali informacijske tehnologije.
- *Post-moderna doba* bo razširila meje potrošništva na vsa področja družbenega in zasebnega življenja, estetike, umetnosti, prostega časa, rekreacije in zabave.

- Doba globalne soodvisnosti posreduje pomen širitve in globalizacije proizvodnje, financ, distribucije in trgovine znotraj sodobnih gospodarskih procesov, ki vedno bolj prekrivajo in oblikujejo lokalne in nacionalne usode.
- Četrty trend označuje novi merkantilizem, ki se opisuje kot doba, v kateri bodo nacionalna zavezništva (industrija-vlada-delo) skušala strateško razvijati tehnološke prednosti kot podlago nacionalne blaginje.
- Peti je novo obdobje gospodarskega nadzora, v katerem svetovne korporacije in banke izvajajo sistemsko moč nad trgi, podjetij in državami z oblikovanjem vzorcev potrošnje v vsakem kotičku sveta, in ki jih upravlja novi globalni razred vodstvenih delavcev in strokovnjakov, ki živijo v izbranih svetovnih mestih.
- Šesta doba je doba "fleksibilne specializacije", označena z novimi načeli v proizvodnji, vključno s specializiranimi enotami za proizvodnjo, decentraliziranim upravljanjem in vsestranskimi tehnologijami in delovno silo za zadovoljevanje vse bolj nestanovitnih trgov.
- Sedma je doba novih socialnih gibanj, ki delujejo na "počlovečenju" novega kapitalizma in pogajanju za "socialno ekonomijo", ki naj vključuje tako pravice manjšin in ženske kot tudi zagotovilo o ekološki občutljivosti, gospodarski varnosti in zadovoljevanju osnovnih človeških potreb. Vzpostavila se bodo v kontrastu s socialnimi premiki minulega obdobja, ki se je organiziralo okoli razrednih in državljskih linij, pogosto v imenu anti-kapitalističnih in proti političnim ciljev.
- Na koncu Sternberg identificira vzpon fundamentalističnega zavračanja tehnokracije in potrošništva nove informacijske dobe v mnogih delih sveta, in sicer v korist obrambe ozemeljske ali etnične identitete, zakoreninjene v predrazsvetljenskih verskih ali komunitarnih običajih in vrednotah. (Amin, 1994)

Še vedno se krešajo mnenja, če imajo ti konceptualni nasledniki primeren analitičen in metodološki material za opis strukturnih vzrokov in sprememb v svojih predhodnikih ali pa je razvoj družbeno-ekonomskih formacij le prešel v oblike, za katere je treba razviti nove opisne načine na podlagi bistvenih življenjskih in razvojnih značilnosti današnjega obdobja.

Trije modeli, ki naj bi lahko vsaj delno ujeli »duha časa« in interpretirali dele razvojnih potencialov v prihajajočih obdobjih, so:

1. novo-schumpetrovski pristop
2. pristop 'prožne specializacije'
3. regulacijski pristop

Novo-schumpetrovski pristop govori o »sistemski in ciklični naravi kapitalističnega razvoja«. Poudarja vlogo tehnologije in tehničnih standardov, nadgrajeno s spodbujevalno vlogo podjetnikov-izumiteljev, ki postavljajo tehnološke temelje vsaki novi fazi razvoja, ki se, če tehnološki preboj spremlja ustrezna institucionalna podpora, razširijo v celotnem industrijskem pogonu. Vsaka faza so dolgi konjunktorni valovi, ki jih poganjajo t. i. vodilni izdelki. *»Križa fordizma v sedemdesetih je nastala zaradi prodora nove tehnološke paradigme in njenega razhajanja z institucionalnim okvirjem, ki je ostajal naravnano na pogoje v četrtem ciklusu.«* Prihodnost neo-schumpetrovski pristop vidi v moči razvoja mikroelektronike ob podpori ustreznih makroekonomskih okvirjev, ki zahtevajo uveljavljanje visokega znanja ter vzgojne, upravne, politične in kulturne spremembe. (Pribac, 2010)

Pristop prožne-specializacije se oblikuje na odnosu med množično in prožno, specializirano proizvodnjo. Oba tipa po tem pristopu soobstajata, le da v vsakem obdobju pride eden ali drugi do odločilne prednosti. Gre za to, da *»... velikoserijska proizvodnja potrebuje polkvalificirano delovno silo, specializirana pa kvalificirano, ki lahko proizvaja več različnih izdelkov... Večja ali manjša prednost enega in od njiju v določenem obdobju ni rezultat logične ali zgodovinske nujnosti, ampak posledica konteksta, ki so ga ustvarile politične izbire akterjev (sindikatoev, lokalnih uprav, managementa, politike in tako dalje)«*. Faza, ki je sledila velikoserijski proizvodnji fordizma, sproži uveljavitev prožnejših tehnologij in upad množičnega tipa proizvodnje. Čeprav kritike pristopa *»opozarjajo na njegovo podcenjevanje velikoserijske fordistične proizvodnje in dvomijo o možnosti vračanja k prevladi obrtniškega tipa«*, se zdi, da bosta modela oblikovala nekakšen globalno-lokalno ali *»glokalno partnerstvo«*, kjer bo lokalno integrirana specializirana proizvodnja živela skupaj z globalno množično proizvodnjo multinacionalnih podjetij, ki pa (bodo) v svojih poslovnih modelih nemalokrat združevala eno in drugo obliko.

Tako pridemo tudi do regulacijskega pristopa, ki oblikuje koncept *»režima akumulacije«* in *»načina regulacije«*. Pristop je razvil Micahel Aglietta ob analizi ameriške povojne ekonomije. O razlogih za krizo fordizma po Aglietti smo nekaj točk navedli že zgoraj. Kritike tega pristopa letijo predvsem na opis, ki v konceptualnem smislu pretirano sledi razvoju ekonomije ZDA in naj ne bi bil sprejemljiv za opis razvojnih modelov drugod po svetu. Kar pa se tiče napovedovanja prihodnosti regulacionisiti, *»poudarjajo nov način akumulacije, ki temelji na monopolistični ureditvi trga, mrežnem povezovanju manjših podjetij in mednarodni finančni koncentraciji, slabljenju vloge sindikatov, krčenju socialne*

države in njenem usmerjanju k ekonomsko dejavnim skupinam, novem korporativizmu tehnološko razvitih industrij in države». (Pribac, 2010; 23)

2.1.3. Post-industrijska družba

Koncept post-industrijske družbe je leta 1973 v knjigi »The Coming of Post-Industrial Society« oblikoval in populariziral ameriški teoretik Daniel Bell.

V osnovi gre za označevanje prehoda iz proizvodnje blaga v povečano in pretežno proizvodnjo storitev.

Industrijski model razvoja je prišel do svojih meja pri rasti produktivnosti, zato se je vedno večji delež zaposlenih iz primarne in sekundarne proizvodnje, ki jih opisujeta kmetijska in industrijska proizvodnja, preusmeril v zagotavljanje storitvenih dejavnosti.

Zgodila se je zamenjava ročnega dela za tekočim trakom s tehničnimi in strokovnimi delavci, kot so računalniški inženirji, zdravniki in bančniki. A dejstvo je tudi, da neposredna proizvodnja blaga ni izginila, ampak se je zgolj iz razvitih zahodnih gospodarstev pospešeno selila drugam, čeprav tudi drži, da vedno več fizičnega dela prevzemajo robotizirani procesi.

Na zahodu se tako odvija zamenjava praktičnega znanja s teoretičnim, razvoj novih znanstvenih disciplin, ki vključujejo nove oblike informacijske tehnologije, kibernetike, biotehnologij ali umetne inteligence. Rast se ustvarja s pomočjo možnosti, ki jih lansirajo informacijske in komunikacijske tehnologije.

»Število fizičnih delavcev upada in poklici, ki so predstavljali glavni vir povišane rasti »srednjega razreda«, kot so menedžerji, uradniki in prodajalci, zdaj stagnirajo. Pri današnji rasti nedvomno prevladujejo strokovnjaki in pol-strokovnjaki». (Esping-Andersen, 1999; 108–109)

V skladu s tem so možnosti za mobilnost navzgor v post-industrijskih družbah odvisne predvsem od tega, koliko bodo rastli kvalificirani in strokovno storitveni poklici. Po drugi strani pa je cilj polne zaposlenosti tudi znatna rast manj kvalificiranih storitvenih delovnih mest, kar je nekaj, česar Daniel Bell ni predvidel. Post-industrijska družba naj bi združevala polno zaposlenost z vitko, vendar visoko kvalificirano industrijsko delovno silo v sozvočju s prevladujočim strokovno-storitvenim gospodarstvom. Trenutno nobena država ne pride niti blizu temu.

2.1.4. Post-produkcijska družba

Nekatere bistvene predpostavke razvitih postindustrijskih družb postajajo resno vprašljive in tudi sporne, predvsem tiste o stalni rasti proizvodnje in večanju potreb po delu. Po ideji post-produkcijske družbe so vse še vedno usrediščene okoli samoumevne ideje, *»da sta produkcija in produktivnost tako individualno kot kolektivno zaželeni in s tem tudi moralni pogoj za vsakršno materialno nagrado«*. (Offe v Widerquist, 2013; 275)

Post-produktivizem je eden izmed modelov socialno-ekonomske politike, oblikoval se je kot kritika produktivističnih tez, ki družbeni razvoj ocenjujejo skozi ekonomsko produktivnost in konstantno rast družbenega proizvoda.

»V post-produktivistični socialni ureditvi bi bile posameznikove pravice iz socialnega varstva striktno ločene od njegove udeležbe na trgu plačanega dela ... in ljudi ne bi ves čas silili oz. spodbujali k udeležbi na trgu dela«. (Goodin v Widerquist (ur.), 2013; 284)

Teza o ločitvi prihodka od dela je precej radikalna. Prvo vprašanje, ki bi ga lahko pričakovali, je: kdo bi potem delal in proizvajal nujne in potrebne družbene in življenjske dobrine?

Goodin pravi, da *»post-produktivisti niso anti-produktivisti. Njihova vrednostna opredelitev gre proti okrepitvi avtonomije posameznika. Bistveno je zgolj, da se ekonomsko produktivnost ohrani na zmerno visoki ravni, kar pa se lahko zagotovi s precej manj kot polnim delovnim časom vsakogar, ki je delovno sposoben«*. (prav tam)

Post-produktivistični model spreminja produktivno orientacijo. Na strani »dela« gre bolj v smeri racionalizacije služb kot pa v smeri polne zaposlenosti. Manj služb ne pomeni, da bo večina ostala brez njih. Modeli krajšanja delovnega časa ali *»sobotnega leta«*, ki ga predlaga Clauss Offe, omogočajo oblikovanje zaposlitvenih modelov, ki bi hkrati vsebovali tako možnost dela kot *»vrnitve življenja življenju«* oz. več prostega časa ali pa časa, namenjenega ustvarjalnemu delu in ustvarjanju lastnega življenja.

Na strani razumevanja socialne države in države blaginje pa gre pri post-produkcijskem modelu za (včasih precej revolucionarno razumljeno) razvezo prihodka od dela in s tem tudi omogočanje dostojne ravni dohodka tistim, ki bi jim – po izbiri ali zaradi nuje – bilo onemogočeno zaslužiti na trgu dela.

»Post-produktivisti si torej prizadevajo zagotoviti avtonomijo ljudi s tem, da bi prejeli dohodke, ustrezne njihovim potrebam, in sicer pod pogoji, ki minimalno posegajo v njihovo svobodo delovanja. To pomeni, da njihov dohodek ne sme biti "pogojen": ljudje

morajo imeti ustrezen prihodek, ki je neodvisen od organizacije gospodinjstva, udeležbe na trgu delovne sile ali zaradi kakršnih koli birokratskih pogojevanj.

Minimalni vpliv na svobodo delovanja pomeni tudi, da bi morali prihodki priti do ljudi na tak način, da jim pušča dovolj "odločanja o času", v katerem bi to svobodo lahko uporabljali. Čas je bistvena in redka dobrina, a je hkrati bistvena sestavina, ki v celoti določa proizvodno funkcijo za katerokoli drugo dobrino. Ljudje so lahko, in pogosto so "brez časa", pa tudi "brez denarja". Nadzorovanje, kako ljudje preživljajo čas, je pomemben element družbenega nadzora in precejšnja ovira na poti do njihove popolne avtonomije». (prav tam; 284–285)

2.1.5. (O)Mrežna družba

Mrežna družba ali »network society« je koncept, ki ga je razvil španski sociolog in teoretik Manuel Castells. Po definiciji, ki jo poda v enem izmed intervjujev, ta predstavlja »družbo, v kateri so vse ključne družbene strukture in dejavnosti organizirane okoli elektronsko obdelanih informacijskih mrež ... Gre za družbena omrežja, ki za predelavo in upravljanje z informacijami in podatki uporabljajo mikro-elektronske tehnologije«. ¹⁰

»Teorija mrežne družbe postulira obstoj treh temeljnih strukturnih elementov: »nodes«, »ties« in »flows«. Node (vozlišče) je posamezna točka v mreži, ki je povezana (tied) vsaj z eno drugo takšno točko, flow (tok) pa je tisto, kar prehaja med njima«. (Pribac, 2011; 29)

V tem okvirju ne gre zgolj za razumevanje mrežne družbe kot informacijske zmožnosti, ki jih ponuja uporaba računalnika ali interneta, temveč za organizacijsko obliko ter medsebojno interakcijo med tehnologijo in družbo ter spremembami, ki jih ta interakcija ustvarja na družbenih, političnih, gospodarskih in kulturnih področjih. Nas tukaj trenutno zanima zgolj razlaga, ki ga sistem mrežne družbe polaga na ekonomsko realnost delovnih razmerij.

Sodelovanje v omrežjih temelji na sposobnosti komunikacije med njimi. Konkurenca je odvisna od sposobnosti, da neko omrežje prekosi druga omrežja, bodisi na podlagi večje učinkovitosti pri izvedbi ali večji sposobnosti sodelovanja. (Castells, 2004)

Osnovna razlika v konceptualni zasnovi dela znotraj mrežne družbe poteka po ločnici *samostojno-programirano ustvarjanje* »self-programable work« in *generično delo* »generic labour«. Po Castellsu ima samostojno-programirano ustvarjanje »avtonomno

¹⁰ <http://globetrotter.berkeley.edu/people/Castells/castells-con4.html> (Dostop; 24. 8. 2014)

sposobnost, da se osredotoči na cilj, ki mu je bil dodeljen v procesu proizvodnje, najde ustrezne informacije, pri čemer uporablja razpoložljivo zalogo znanja, ga reorganizira in preformulira v novo znanje in uporabi skozi različne oblike nalog, ki ga usmerjajo proti ciljem procesa. Bolj, ko so informacijski sistemi zapleteni ter interaktivno povezani z bazami podatkov in informacijskimi viri, bolj potrebuje delo to sposobnost iskanja in rekombinacije. To zahteva ustrezno usposabljanje, ne zgolj pri učenju veščin, temveč v smislu kreativne ustvarjalnosti in sposobnosti, da se [delavec] razvija skupaj z organizacijo in z upoštevanjem novega znanja družbe». (Castells, 2004; 25)

Za razliko od ustvarjalnosti pa se naloge brez te kreativne vrednosti dodeljujejo generičnemu delu. Te naloge »sčasoma nadomestijo stroji ali pa so decentralizirane v proizvodnjo na nizkocenovna področja, pač glede na dinamično analizo stroškov in koristi. Prevladujoča večina delavcev na planetu kot tudi še vedno večina zaposlenih v razvitih državah opravlja generična dela. Ti delavci so popolnoma pogrešljivi, razen če bodo sposobni uveljaviti svojo pravico do obstoja kot ljudje in državljani prek lastnega kolektivnega delovanja ... Tako torej organizacija dela v mrežni družbi deluje na podlagi 'binarne logike' ... Hkrati pa je fleksibilnost in prilagodljivost obeh vrst dela v nenehno spreminjajočem se okolju pogoj za njihovo uporabo kot dela». (Castells, 2004; 25–26)

Te spremembe v organizaciji in delitvi dela so daleč stran od fordističnega procesa industrijske proizvodnje. Čeprav milijoni delavcev še vedno opravljajo generična dela v pretežno fordistično organiziranih tovarnah, so strukture, kjer se ustvarja vrednost produkcijskega procesa (raziskave in razvoj, inovacije, dizajn, marketing, menedžment in prilagojena fleksibilna produkcija), popolnoma odvisne od čisto drugačnega tipa podjetja. Ta 'zgornja' organizacija je sestavljena iz delov podjetja, ki se povezujejo v mrežne strukture, tako med sabo kot zunaj podjetja in katere sodelujejo na konkretnih projektih, strateških zaveznitvah ali partnerstvih. To niso procesi oligopolnih kartelov, temveč gradijo na kompleksnih lokalnih in globalnih mrežnih povezavah podjetij, na konkretnih projektih, ki reorganizirajo njihovo sodelovanje v različnih mrežah z vsakim novim projektnim sodelovanjem. Ta mrežna sodelovanja, ki temeljijo na delitvi kapitala in dela, predvsem pa na izmenjavi informacij in znanja, so primarno informacijske mreže, kjer enota produkcijskega procesa ni firma, temveč poslovni projekt, načrtovan in izvajan skozi fleksibilno in začasno organizirano mrežo. Podjetja vseeno ostajajo edina resna pravna podlaga za akumulacijo kapitala. Tako v mrežnih družbah glavno vozlišče še vedno igrajo globalni finančni trgi. Ti na kratek rok še vedno oblikujejo finančno vrednost in dinamiko ekonomije. A na dolgi rok je vse odvisno od rasti produktivnosti. Castells tako ugotavlja,

da je »nova ekonomija našega časa zagotovo kapitalizem, a nova vrsta kapitalizma«. Zanaša se na inovacije pri ustvarjanju dodane vrednosti in rasti, na računalniško krmiljene globalne finančne trge, na povezovanje, tako notranje kot zunanje, lokalno kot globalno, med proizvodnjo in menedžmentom ter na delo, ki je vedno fleksibilno in prilagodljivo.

Ustvarjalci vrednosti se morajo znati sami programirati in samostojno predelati informacije v specifično znanje. Generični delavci pa se morajo biti sposobni prilagoditi zahtevam podjetij in biti pripravljeni, da jih bodo nadomestili stroji ali nadomestna delovna sila.

»V tem sistemu je bolj kot izkoriščanje v tradicionalnem smislu ključni problem razločevanje med tremi oblikami dela: na tiste, ki so vir inovacij in vrednosti; na tiste, ki zgolj izvajajo navodila; in tiste, ki so strukturno nepomembni, bodisi kot delavci (niso dovolj izobraženi in živijo v delih sveta brez ustrezne infrastrukture in institucionalnega okolja za globalno produkcijo) ali kot potrošniki (so preveč revni, da bi bili del trga). Za večinski del svetovne populacije je primarna skrb, kako se izognili nepomembnosti in da se vključijo v smiselni delovni proces, kot na primer delovni odnos, ki smo ga nekoč imenovali izkoriščevalski. Kajti izkoriščanje ima vsaj neki pomen za izkoriščanega. Nevarnost se pojavlja predvsem za tiste, ki postanejo nevidni v programiranju globalne mreže proizvodnje, distribucije in vrednosti«. (Castells, 2004)

Konkreten prikaz dinamike organiziranja mrežne družbe in mrežne organizacije podjetij je dobro viden v dveh precej nasprotnih primerih vrhunsko inovativnih institucionalnih okolij. Eno je Silikonska dolina v ZDA. Drug je primer Finske. Oba modela mrežne družbe spadata med najbolj razvita in inovativna svetovna gospodarstva v smislu tehnološkega napredka in ekonomske konkurenčnosti, hkrati pa izhajata iz diametralno nasprotnih institucionalnih in družbenih modelov.¹¹

2.2. DELO&KAPITAL IN STATUS QUO

Richard Freeman (2005) ugotavlja, da je okoli leta 1980 delovna sila, ki je tekmovala na takratnem globalnem trgu, sestavljena predvsem iz delavcev razvitih držav zahodnega sveta, nekaterih predelov Afrike in večine držav Latinske Amerike, znašala približno 960 milijonov ljudi. Do leta 2000 se je delovna sila v teh državah povečala na 1.5 milijarde. A dodatno so v 80-ih in 90-ih letih prejšnjega stoletja na nov in tokrat res globalni trg delovne sile začeli vstopati prebivalci Kitajske, Indije, nekdanjega sovjetskega bloka ter

¹¹ Več v Himanen in Castells: Institutional models of the network society: Silicon valley and Finland v Castells, ur., 2004: »The network society: A cross-cultural Perspective«

drugih držav sveta, ki poprej predvsem zaradi političnih razmer niso bile del tega trga. Čeprav so ti delavci obstajali tudi prej, je razlika v tem, da so se njihova gospodarstva v kratkem času pridružila svetovnemu sistemu proizvodnje in potrošnje in deloma odprla meje, a ne toliko za pretok delavcev kot za pretok kapitala in izdelkov oz. storitev.

Po Freemanovih ugotovitvah so do leta 2000 tri glavne države (Kitajska, Indija in nekdanja SZ) prispevale vsaj dodatnih 1.47 milijarde delavcev ter učinkovito podvojile svetovno delovno silo na globalnem trgu. *»Globalna gospodarska skupnost, oblikovalci ekonomskih politik in mednarodne institucije še vedno ne razumejo v celoti najbolj temeljnega dejstva ekonomskega razvoja v času globalizacije – podvojitve svetovne delovne sile«.*

Drugi podatki kažejo, da se je globalni trg delovne sile okrepil še bolj, celo za slabi 2 milijardi novih (potencialnih) delavcev. (Na primer GET 2013, 2)

A ti »novinci« so v svetovno gospodarstvo prinesli bolj malo kapitala, bodisi zato, ker so bolj revni ali pa zato, ker ima njihov »kapital« (znanje, izkušnje ...) nizko ekonomsko vrednost.

Ocenjuje se, da je vstop Kitajske, Indije in nekdanjega sovjetskega bloka v globalno gospodarstvo znižal dosedanje razmerje kapital/delo za 55 % do 60 %.

Da razjasnimo. Razmerje kapital/delo je odločilen dejavnik izplačanih plač delavcem kot tudi kapitalskih nagrad lastnikom. Več, kot ima delavec različnega »kapitala« (znanje, izobrazba, izkušnje ...), višja bo njegova produktivnost in (verjetno) mezda oz. plačilo za delo. Padec svetovnega razmerja kapital/delo premika ravnovesje moči na trgih v smer »kapitala«, saj je vedno več delavcev, ki tekmujejo za delo v skupnem globalnem bazenu delovnih mest in posledično lahko delodajalci dobijo delovno silo za manjšo ceno.

»Tudi če upoštevamo visoko stopnjo varčevanja novih udeležencev, bo po nekaterih podatkih trajalo vsaj 30 let, da bo svet ponovno dosegel nekdanjo stopnjo kapitalsko/delovnega razmerja med državami«. (Freeman, 2005) (Podobno tudi Esping-Andersen, 1999)

Vstop 1,47 milijarde (oz. slabe 2 milijardi po drugih ocenah) novih delavcev izvaja izjemen pritisk na trge dela v razvitih državah. Tradicionalna zgodba zahodnega trga, da večina delavcev držav pridobi iz trgovine z državami v razvoju, ker so zahodni delavci usposobljeni in izobraženi, medtem ko so delavci v državah v razvoju nekvalificirani, postaja zastarela. In to predvsem zaradi ogromnih naložb, ki jih velike države v razvoju vlagajo v človeški kapital. Kitajska in Indija proizvajata na milijone diplomantov, ki lahko opravljajo enako delo kot diplomanti iz ZDA, Japonske ali Evrope, a za precej nižjo plačo.

Tudi raziskovalci, ki spremljajo ekonomsko rast in zaposlenost zadnjih 50 let, so zaznali trend, da je vsako obdobje ekonomske ekspanzije v ZDA pospremljeno s šibkejšo rastjo zaposlovanja. Če je ekonomska ekspanzija v 1950-ih, 1960-ih in 1970-ih ustvarila okoli 3,5-odstotno rast v dvigu zaposlenosti v zasebnem sektorju, je v 1980 in 1990-ih ta bila okoli 2,4 %, v prvem desetletju 21. stoletja pa se je rast delovnih mest zmanjšala za 0,9 %. Razlogi se po podatkih nahajajo tako v begu delovnih mest kot v izjemnem povišanju produktivnosti na vseh industrijskih in storitvenih področjih, predvsem zaradi tehnološkega napredka. »Janet L. Yellen, predsednica Sveta guvernerjev sistema federalnih rezerv (FED), je pokazala na trend, da je BDP ostal nespremenjen v vseh štirih četrtletjih 2009, plače pa so se znižale za 4 odstotke. Z drugimi besedami, podjetja so povečala svojo proizvodnjo na zaposlenega za 4 odstotke«. (Rifkin, 2011; 263)

Odnos med kapitalom in delom lahko opišemo tudi skozi predstavitev še enega bistvenega cikla. V liberalno-kapitalističnih družbah zahodnega tipa, ki trenutno prehajajo v oblike, ki jih teoretiki naslavlajo in razumejo skozi konceptualne obrise post-industrijske dobe, post-fordističnih proizvodnih procesov ali mrežene družbe, o čemer smo več pisali zgoraj, so strukturno še vedno ali pa vedno bolj organizirana tako, da (bo) v vsakem narodnem gospodarstvu, kjer stopnja donosa na kapital presega stopnjo gospodarske rasti, (po)dedovano premoženje vedno rastlo hitreje od premoženja, ki je zaslužen z delom. To pomeni, da je ne-enako lastništvo sredstev oz. kapitala in ne ne-enakost plač oz. mezd bil in še vedno je glavni dejavnik razlik v dohodkih in bogastvu posameznikov.

Skupaj s počasnejšo gospodarsko rastjo in ob boljših donosih na kapital bo v povprečju podedovano premoženje vedno, »daleč prevladalo nad bogastvom zasluženim z delom«.

To je teza, ki jo na podlagi natančno (i)zbranih statističnih podatkov zadnjih dveh stoletij postavlja Thomas Picketty v knjigi Kapital v enaindvajsetem stoletju.

Po njegovem mnenju se je donos na kapital v zadnjih desetletjih spet skoncentriral na majhne skupine prebivalstva, kar je popolnoma nezdržljivo s pojmovanjem demokracije, kaj šele s pojmovanjem socialne pravičnosti. Kapitalizem sam samodejno ustvarja vedno bolj nevzdržne stopnje neenakosti. Bogastvo 1 % najbogatejših v trenutnem svetu ni niti privid, niti zgolj retorika, kot tudi globalna in nacionalne neenakosti niso naključje, temveč značilnost kapitalizma, njegov normalni tek, ki se lahko v prihodnosti odpravi le s pomočjo državnih intervencij. Picketty v knjigi trdi, da nam, če se kapitalizem ne bo reformiral, grozi zlom demokratičnega družbenega reda.

Kaj torej pokaže Picketty o razdelitvi kapitala oz. razmerju kapital/delo v enaindvajsetem stoletju?

Pred prvo svetovno vojno je en odstotek najbogatejših v Veliki Britaniji, Združenih državah Amerike, tudi Franciji imel v lasti približno petino celotnega ustvarjenega premoženja teh družb. Okoli leta 1950 se je ta delež zmanjšal za več kot polovico. Po letu 1980 pa se je ta trend ponovno obrnil v nasprotno smer in delež prihodkov enega odstotka prebivalstva se je vsaj v ZDA vrnila na skoraj isto raven, kot je bila pred 100 leti.

Tabela 1: Razdelitev prihodkov po deležih prebivalstva

<i>Table 1</i> INCOME SHARES			
	<i>Low Inequality</i> <i>(Scandinavia 1970s/1980s)</i>	<i>Medium Inequality</i> <i>(Europe 2010)</i>	<i>High Inequality</i> <i>(Europe 1910, US 2010)</i>
Top 1%	7%	10%	20%
Next 9%	18%	25%	30%
Next 40%	45%	40%	30%
Bottom 50%	30%	25%	20%

Vir: Paul Krugman¹²

Zgornja tabela nam pokaže razliko v prihodkih v skandinavskih državah, za katere obstaja konsenz, da predstavljajo egalitarno družbo z nizko stopnjo neenakosti. Podatki so predstavljeni za obdobje osemdesetih let prejšnjega stoletja in kažejo, da je zgornji 1 % prebivalstva v Skandinaviji imel v lasti 7 % premoženja. Skupaj z naslednjimi 9 % je to pomenilo 25 % premoženja družbe. Zgornjih 50 % prebivalstva je tako proti spodnjim 50 % prebivalstva posedovalo 70 %/30 % premoženja. V drugem stolpcu sledijo podatki za Evropo, predstavljajo pa srednjo stopnjo neenakosti porazdelitve premoženja po populaciji. Za leto 2010 podatki kažejo, da je 1 % najbogatejših imel v lasti 10 % premoženja, zgornjih 10 % pa 35 % premoženja. Zgornja polovica proti spodnji polovici je 75 %/25 %. Največja stopnja neenakosti se pojavlja v ZDA, kjer je v letu 2010 (podobno kot v Evropi 1910) imel zgornji 1 % prebivalstva v lasti 20 % premoženja, kar skupaj z naslednjimi 9 % pomeni kar polovico vsega premoženja v rokah zgornjih 10 % prebivalstva. Spodnjih 50 % prebivalstva ima v lasti podobno količino premoženja kot zgornji 1 % in razlika med zgornjo in spodnjo polovico je 80 %/20 %.

¹² <http://www.nybooks.com/articles/archives/2014/may/08/thomas-piketty-new-gilded-age/> (Dostop; 28. 7. 2014)

Podatkov za nekatera hitro rastoča azijska gospodarstva nimamo. Bi pa bilo smiselno primerjati te podatke s podatki za Kitajsko, Indijo in vsaj še Rusijo ter nekatere južnoameriške države. Če v spodnjem grafu pokažemo še linijo Ginijevega koeficient ¹³ na daljšem časovnem okvirju za Anglijo in ZDA, lahko tudi tukaj vidimo, da se neenakost premoženja približuje stopnji s konca 19. stoletja, kar ne pomeni samo, da ima zgornji 1 % vedno več, ampak da se občutno poslabšuje porazdelitev premoženja po celotni populaciji in učinkovito prenaša narodno premoženje na vedno manjše število najbogatejših posameznikov.¹⁴

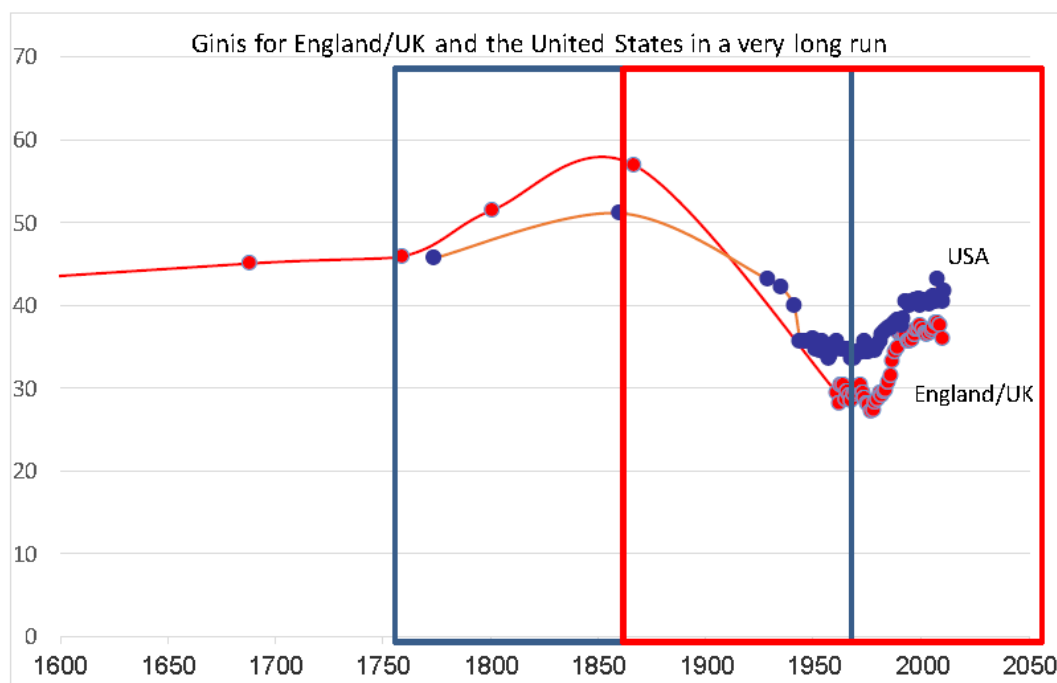
¹³ *Ginijev koeficient je merilo za statistično disperzijo, največkrat uporabljeno kot merilo neenakomerne porazdelitve dohodka in premoženja. Definiran je kot razmerje z vrednostmi med 0 in 1, pri čemer velja, da nižji, kot je koeficient, bolj enakomerna je porazdelitev, in višji kot je koeficient, bolj neenakomerna je porazdelitev. Število 0 predstavlja popolno enakost (vsakdo ima popolnoma enaki prihodek in premoženje), število 1 pa predstavlja popolno neenakost (nobeden nima enakega prihodka in premoženja). Ginijev indeks je Ginijev koeficient, izražen v odstotkih.*

http://sl.wikipedia.org/wiki/Ginijev_koeficient (Dostop; 28. 7. 3014))

¹⁴ Zanimivo in pomembno za razvoj naše teme je tudi podatek, da je področje ekonomske metodologije »razdelitve« kapitala skupaj z meritvami porazdelitve kapitala med bogate in revne obsežno obdelal belorusko-ameriški profesor ekonomije in Nobelov nagrajenec Simon Kuznets, ki je zaslužen za še vedno dominanten način izračunavanja nacionalnih statistik narodnega bogastva večine razvitih držav. Kuznets je v obdobju med obema vojnoma razvil natančno metodologijo izračuna bruto domačega prihodka (BDP), ki je poglobljen ekonomski model merjenja ustvarjenega narodnega bogastva. »Kuznets je kasneje pomagal Ministrstvu za trgovino ZDA pri standardizaciji merjenja BDP-ja. Vendar pa je v poznih 40-ih prekinil sodelovanje z ministrstvom, ker so zavrnili uporabo BDP-ja kot merila za prikaz gospodarske blaginje. Kuznets je želel, da bi ministrstvo merilo tudi vrednost neplačanega gospodinjanskega dela, ki predstavlja pomemben del narodne proizvodnje«.

Graf 1: Ginijev indeks za Anglijo in ZDA

Kuznets and Piketty “frames”

From uk_and_usa.xls

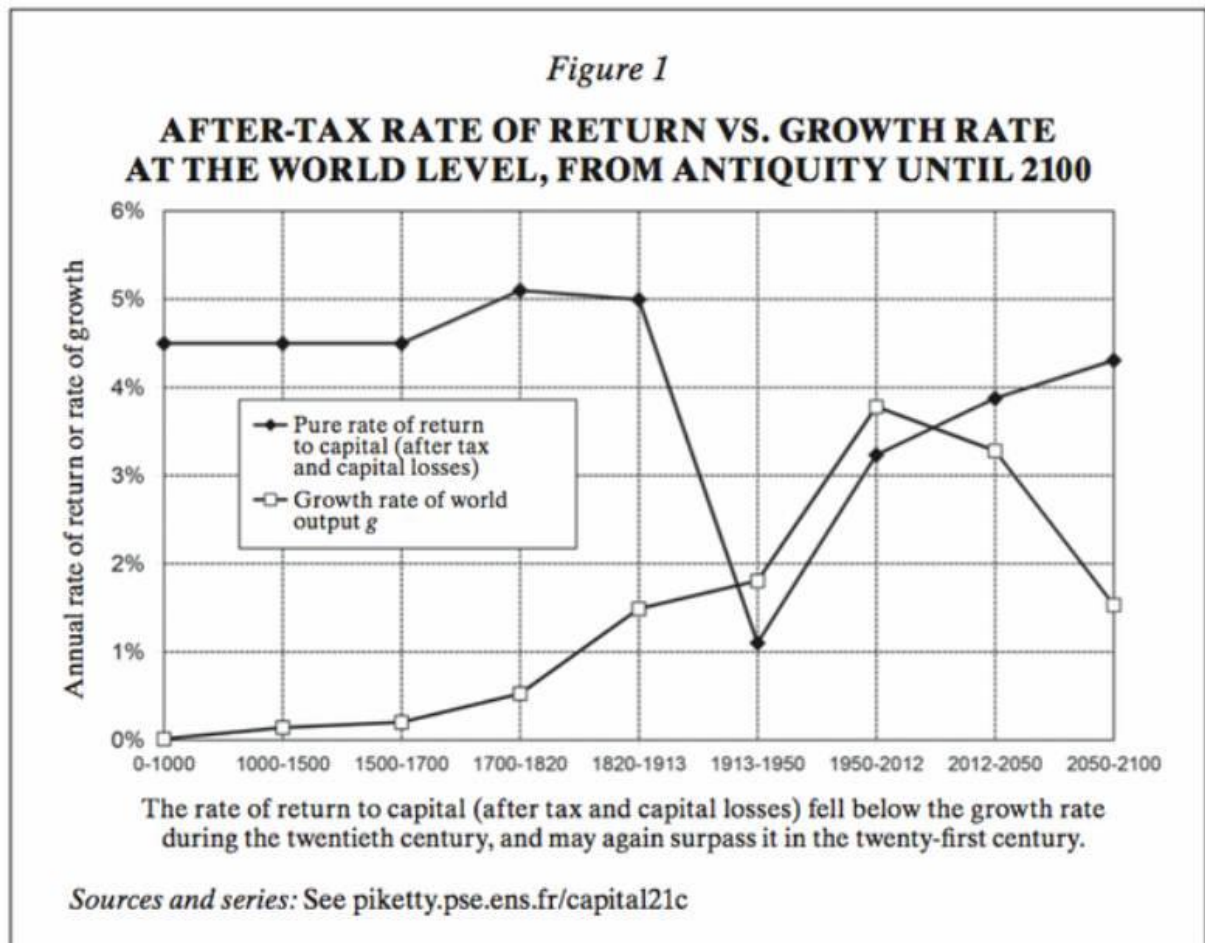
Vir: Branko Milanović¹⁵

Če pa k tej tabeli dodamo še naslednji graf (Graf 2), ki poleg napovedi prikazuje tudi odnos med stopnjo globalne rasti gospodarstva v razmerju do kapitalskih donosov po odbitih davkih, vidimo, da se ta po slabih stotih letih rasti v korist globalne gospodarske rasti spet preveša v korist donosa na kapital. Pickettyjev prikaz jasno pokaže, da se v zahodnem svetu (za to območje so podatki, kar pa ne pomeni, da ne nastajajo podobni modeli v drugih predelih sveta) odvijajo obsežne spremembe, ki polarizirajo družbene skupine. Picketty predstavi svet, sestavljen iz konkretnih zgodovinskih podatkov. Na eni strani so tisti, ki imajo, na drugi so tisti, ki nimajo oz. imajo vedno manj. Logika njegove politike je zato naslednja. Po njegovem mnenju je za večji del 20. stoletja prerazporeditev bogastva pomenila upravljanje z davki na dohodek in oblikovanje razmer, ki so krepile srednji razred in oblikovale državo blaginje na podlagi nadgradnje pravic, ki izhajajo iz

¹⁵ <http://www.lisdatacenter.org/news-and-events/news/branko-milanovic-gave-the-2014-summer-lecture/> (Dostop; 28. 7. 2014)

izgradnje + socialne države. V 21. stoletju bo morala politika, ki bo želela spodbujati in dosegati enakost skozi prerazporeditev bogastva »zapleniti« in še bolj prerazporejati premoženje kapitala in ne zgolj davka na dohodek. Ali je to dober politični program, bo ocenil čas in konkretne realno politične in družbene razmere.

Graf 2: Odstotni donos na kapital po odbitih davkih in stopnja globalne rasti gospodarstva od antike do leta 2100

Vir: Paul Krugman¹⁶

V preteklosti se je bogastvo (kapital) največkrat dedovalo, in kot piše Piketty, je danes še vedno večina realnega gospodarstva v rokah nekaj posameznikov/družb. Vprašanje, ki se postavlja, je, ali je bogastvo res v grobem zgolj podedovano, ali pač novo elito danes vedno bolj sestavljajo predvsem novodobni bogataši, ki so si zaslužili svoje premoženje s takšnimi in drugačnimi »inovativnimi« gospodarskimi in tehnološkimi rešitvami. Pri razredu najbogatejših menedžerjev, kjer gredo plače in nagrade mnogih marsikdaj (še

¹⁶ <http://www.nybooks.com/articles/archives/2014/may/08/thomas-piketty-new-gilded-age/> (Dostop; 28. 7. 2014)

posebej v primerih velikih globalnih investicijskih skladov) v nebo, to gotovo ne drži. Drži pa pri tistih, kot pravijo nekateri ameriški ekonomisti, da je bogastvo posledica sprememb v razvoju tehnologij. V besedilu iz leta 1981 z naslovom "*Ekonomika super-zvezdnikov*", čikaški ekonomist Sherwin Rosen trdi, da so sodobne komunikacijske tehnologije, ki širijo domet poslovnih idej nadarjenih posameznikov, ustvarjale trge po načelu »*zmagovalec – dobi – vse*«, na katerih peščica izjemnimi posameznikov pobira ogromne nagrade, tudi če so le malo boljši kot njihovi dosti manj plačani tekmeci. V tem primeru spremenjene okoliščine v razumevanju prostora in časa gospodarskih iniciativ, ki se vzpostavljajo na podlagi digitalnih tehnologij in jih lahko razumemo skozi koncept omrežne družbe, predstavljajo vedno bolj enoten globalni gospodarski prostor, kjer zmagovalci največkrat res poberejo vse »digitalne« stranke.

Tako tudi ni naključje, da se nekateri najbogatejši zemljani kot nekakšni »razsvetljeni kapitalisti« (ali absolutisti!) skupaj z Billom Gatesom (Microsoft) in Warrenom Buffettom (Berkshire Hathaway) vedno bolj zavedajo položaja, kjer zgolj nekateri poberejo vse in tako vzpostavljajo izjemno napet in neenak položaj med prebivalstvom in družbenimi skupinami, ki jim polarizacija vedno bolj jemlje možnost preživetja, hkrati pa jim je globalna neenakost tudi vedno bolj jasna. Zato ti milijarderji gradijo mednarodno skupnost pod imenom *Zaobljuba darovanju* »The giving pledge«, kjer sta, kot poroča CBS-ova popularna oddaja 60 minut, edina kriterija za članstvo, da je posameznik vreden vsaj milijardo dolarjev in da je pripravljen polovico te vsote podariti. Komu in kako je njegova osebna odločitev.

*»Danes je najbogatejših 400 Američanov vredno več kot 2 tisoč milijard dolarjev. Poročila pravijo, da imajo skupaj toliko bogastva kot spodnja polovica ameriških gospodinjev skupaj«.*¹⁷ Drži.

Ta model je v ZDA tudi vedno bolj podoben tistemu z začetka dvajsetega stoletja, kjer je nabor takratnih industrijskih »baronov« (Rockefeller, Carnegie ...), katerih zasebne fundacije še vedno z donacijami in prispevki aktivno oblikujejo finančne zmožnosti, raziskovalne smeri in potencialne pomembnega števila univerz, nevladnih organizacij in dobrotelčnih organizacij tako v ZDA kot po vsem svetu.¹⁸

Tako takrat kot tudi zdaj oblikujejo milijarderji strukturo darovanja zasebnega bogastva po modelu »charity«, ki izhajajo iz časov, kjer so pred izbornimi pravicami delavstva, ki so

¹⁷ CBS, 60 minutes; <http://www.cbsnews.com/news/giving-pledge-new-billionaires-club/> (Dostop; 28. 7. 2014)

¹⁸ Več o gospodarskem razvoju ZDA ob koncu 19. in začetkih 20. stoletja v knjigi: Lears Jackson: *Rebirth of a Nation*, 2010

se naslonile na delovanje socialne države, zasebni darovalci sami financirali »podporno okolje« socialnih storitev za preživetje množic urbanega prebivalstva brez oz. z nizkimi prihodki, ki niso mogli preživeti svojih družin in samih sebe. Zdi se, da se ta čas vrača v najbolj razvite predele sveta.

Eno izmed poglavij v Pikettyjevi knjigi je, kot pravi, skoraj univerzalen vzpon socialne države po drugi svetovni vojni. Velika rast deleža nacionalnega dohodka, ki ga države namenjajo za univerzalne storitve pokojnin in drugih prejemkov, je nepovratna značilnost sodobnega kapitalizma. Ugotavlja, da je prerazporeditev bogastva postalo vprašanje "pravice do" socialnih in drugih storitev – kot sta zdravstveno varstvo in šolstvo – in ne zgolj problem obsega vsakokratne obdavčitve. (Piketty, 2013; Esping-Andersen, 1999)

Zato je tudi Pickettejev predlog politične rešitve »bizarne neenakomerne porazdelitve bogastva« vreden premisleka.

Kljub vsemu delavce po vsem svetu pri prilagajanju na nove razmere čaka izjemno težko prehodno obdobje.¹⁹

A preden iz globalnega pogleda in postavitve nekaterih koordinat preidemo na vprašanje drugačnega zasnutka socialne države, bomo predstavili še en bistven pogled na kapital, ki ima usodne posledice na globalni odnos med kapitalom in delom. Gre za spremembe na ravni finančnega kapitalizma in vprašanje finančnega dolga v družbi.

»Za ponazoritev: globalna vrednost finančnih sredstev (kar pomeni: dolga) celega sveta, ki ga je septembra 2008 sprožila eksplozija s propadom banke Lehman Brothers, je bila 160 tisoč milijard dolarjev: kar je tri in pol krat večja vrednost od vrednosti svetovnega BDP-ja. Finančnega sistema ni mogoče rešiti samo s prečrpanjem javnega denarja.

Finančni sektor se mora močno zmanjšati, znižati se mora tudi število različnih finančnih instrumentov in predvsem izvedenih finančnih instrumentov.«²⁰

Kako je mogoče, da je lahko bila globalna vrednost finančnih sredstev pred izbruhom »krize« 3,5-krat večja od vrednosti svetovnega BDP-ja? In v to se sploh ne štejejo izvedeni finančni instrumenti. Kako je mogoče ustvariti takšno bogastvo?

¹⁹ <http://www.theglobalist.com/StoryId.aspx?StoryId=4542> (Dostop; 30. 1. 2013)

²⁰ <https://www.opendemocracy.net/article/too-big-to-save-the-end-of-financial-capitalism-0> (Dostop; 15. 9. 2014)

2.3. FIKCIJA IN PSIHOLOGIJA FINANC

Tik pred zaključkom druge svetovne vojne je 744 delegatov iz vseh 44 držav zaveznic v hotelu Mount Washington v Bretton Woodsu (New Hampshire, ZDA) podpisalo sporazum, ki je postavljajl pravila za poslovne in finančne odnose med glavnimi industrijskimi državami sveta. Bistven del tega sporazuma je bil – poleg ustanovitve Mednarodnega denarnega sklada (MDS) in Mednarodne banke za obnovo in razvoj (MBOR), ki sta predstavljali bistveni finančni instituciji pri povojni obnovi zahodnega sveta – obveza vseh držav članic, da sprejmejo monetarno politiko, ki bo ohranjala menjalni tečaj glavnih svetovnih valut, vezan na ameriški dolar. Ameriški dolar je bil od leta 1900 po *Zakonu o zlatem standardu* vezan izključno samo na zlato in ne več, kot dotlej, na zlato in srebro. Do leta 1931 so lahko ameriški državljani zlato unčo²¹ menjali za 20,67 \$. Po letu 1931 ta prosta menjava ni bila več dovoljena, ohranil pa se je standard, kjer pa je bilo mogoče unovčiti ameriške dolarje, ki so se nahajali v tujini za 35 \$ za zlato unčo.

Vezava dolarja na zlato je ohranjala določeno, omejeno količino denarja v obtoku ter je predstavljala varnostni mehanizem monetarne politike.

»15. avgusta 1971 je ameriški predsednik Richard Nixon napovedal, da dolarjev, ki se nahajajo v tujini v ZDA, ne bo več mogoče zamenjati v zlato ... S tem je uvedel režim prosto plavajočih valut, ki se nadaljuje vse do danes«. (Graeber, 2011; 361)

Ta »inovacija« ustreza obsežnim spremembam na področju de-materializacije denarja. Finančna likvidnost oz. količina fizičnega denarja, ki je takoj na voljo za uporabo in je potrebna za delovanje človeških aktivnosti, je vedno manj odvisna od predhodne količine kovinskega ali papirnatega denarja v obtoku. Kaj te spremembe potegnejo za sabo, je zgodba s precej možnimi potmi. Za nas je zanimivo naslednje.

Ker denarne enote niso več vezane na kakršenkoli standard, lahko centralne banke držav prosto tiskajo denar. Trenutno se temu procesu reče kvantitativno sproščanje oz. *»quantitative easing«*. Ta tiskani denar je sicer bil vedno podvržen inflacijskim gibanjem in tako je tudi zdaj. V narodnih gospodarstvih je ta denar na posodo poslovnim bankam. Poslovne banke skozi mehanizme zbiranja depozitov, in sicer tako od prebivalstva kot drugih bančnih subjektov na trgu, vključno s centralnimi bankami potem posojajo finančna sredstva nazaj gospodarstvu in prebivalstvu. V svojih bilancah poslovne banke ohranjajo manj kot 10 % fizičnega oz. »sposojenega« kapitala (»Cookovo oz. sedaj McDonoughovo razmerje«), ki prihaja bodisi od centralnih bank, globalnega trga, bodisi od komitentov.

²¹ Zlata unča je mera za drage kovine in meri približno 373.24 g.

Vse ostalo je kompleksna ali pač preprosta operacija ustvarjanja kapitala iz nič, ki novo ustvarjen dolg – posojilodajalca prikaže kot lastniški kapital banke – posojilodajalke. S tem mehanizmom je mogoče ustvarjati večkratnike obstoječega realnega kapitala, ki je de-facto fiktiven.

Posojilodajalec se torej zaveže, da bo banki, v določenem pogodbenem času skupaj z obrestmi vrnil izposojen denar. Banka ob vračilu glavnice iz svojih debetnih knjig le-to izbriše, glavnico preprosto izniči, tisto, kar ji ostane kot prihodek, so plačane obresti na glavnico. To je bankin nov »realen« kapital, ki ga lahko vodi v nadaljevanju kot prvovrsten »fizičen« kapital oz. ga prikazuje kot dobiček.²² (Glej tudi Praprotnik A.; 2012)

ZDA so imele na primer v juliju 2014 na voljo 11.422,3 milijarde dolarjev v ponudbi kapitala. Od tega je bilo 1.218,4 milijard (manj kot 10 %) v fizičnem, papirnatem denarju.²³

Vrednost denarja v obtoku je tako na eni strani vezana na fiktiven, ad-hoc ustvarjen kapital in monetarne politike držav, na drugi strani pa na špekulativni in popolnoma abstraktni trg finančnih institucij.

Po zadnjem zlomu 2008 so do 2011 samo ameriška gospodinjstva izgubila več kot 19,2 tisoč milijard dolarjev.²⁴ Ta denar je imel smisel in je ustvarjal pogoje za resnično življenje posameznikov.

»Združene države ... so sedaj dosegle raven dolga, ki je višji, kot je bil v letih krize 1930. V letu 1929 je dolg Združenih držav znašal 150 % bruto družbenega produkta (BDP), v letu 1932 pa 260 %. V septembru 2008 se je trg izmenjav kreditnega tveganja 'credit default swap', (tipični ameriški produkt) dvignil na 62 tisoč milijard dolarjev, kar je več kot skupen BDP vseh držav na svetu (54 tisoč milijard dolarjev). In kot da to še ni bilo dovolj, izvedeni finančni produkti so presegli 600 tisoč milijard dolarjev ali 14 kratnik globalnega BDP-ja. Vsako pametno osebo lahko ob teh podatkih zagrabi panika«. (Sasen, 2009)²⁵

A dolg je še nekaj več, v družbenih razmerjih igra edino resnično povezavo sedanjosti s prihodnostjo. Ta definicija dolga, kot jo je postavil J. M. Keynes, vzpostavlja še dodatno

²² Eno izmed vprašanj, ki se postavlja, je, kje je posojilodajalec dobil denar za plačilo obresti? Verjetno iz nekega drugega dolga, kar posledično pomeni, da je celotno povečevanje količine kapitala še vedno zgolj povečevanje dolga.

²³ <http://www.federalreserve.gov/releases/h6/20140828/#t1tg1f1> (Dostop; 15. 9. 2014)

²⁴ http://www.treasury.gov/resource-center/data-chart-center/Documents/20120413_FinancialCrisisResponse.pdf (Dostop; 15. 9. 2014)

²⁵ http://www.lemonde.fr/idees/article/2009/02/21/vive-l-economie-reelle-par-saskia-sassen_1158611_3232.html (Dostop; 15. 9. 2014)

družbeno pogodbo, temelječo na zaupanju, torej v prihodnost postavljeno dejstvo, ki jo družba izvršuje do svojih ekonomskih subjektov že sedaj. Dolžnik se zaveže, da bo v določeni prihodnosti vrnil odobreno količino denarja skupaj z obrestmi, za kar ima zaupanje bančne ustanove, da bo sam z lastno podjetniško sposobnostjo in uspešnostjo ali pač s pomočjo svojega gospodinjstva ta dolg vrnil. Takšen odnos je navadno tvegana igra na srečo, ki se jo da potrditi le »ex-post«.

Vseeno se zdi, da se kljub dematerializaciji denarja krepí zaupanje v prihodnost in to s povečano akumulacijo denarja in občutkom močnejše povezanosti in soodvisnosti sodobne globalne družbe.

Yann Moulier Boutang v knjigi »Kognitivni kapitalizem« zapiše: *»Zaupanje, da je projekt izvedljiv in da bo denar vrnjen. To zaupanje ima delno sicer temelj v materialni osnovi, a tudi na ocenah pričakovanega dobička oz. domnevni izvedljivosti projektov in njihovi potencialni vrednosti, ki danes vključuje tako bodočo družbeno korist kot potencialno ustvarjen ugled, »kupljene« glasove, vzpostavljeno naročniško oz. oskrbovalno verigo ali politične probleme, ki bodo s tem izginili...«* (Boutang, 2011)

Čeprav tako države kot bančno-investicijski sektor ustvarjajo neverjetne dolgove z ustvarjenim fiktivnim kapitalom, ima tudi popolnoma fiktiven kapital svoj učinek: ustvarja resnične posledice in realne odnose. To je pomembna ugotovitev naše naloge v argumentaciji temeljnega dohodka. Zgoraj smo omenili, da se bomo ukvarjali tudi z vprašanjem, kje najti denar za plačilo temeljnega dohodka. Znotraj finančnega kapitalizma ga je že nekaj desetletij mogoče ustvariti iz nič.

Kakšna je potem odgovornost (za)kreditiranega posameznika do finančnih trgov in fiktivnega kapitala, na podlagi katerega je stopil v specifično dolžniški odnos?

Na kakšne spremembe družbenega v kontekstu finančnega kapitalizma kaže dolžniški kapital, kakšna družbena razmerja oblikuje? Kaj mu ustvarja vrednost?

Kot rečeno zgoraj, tudi fiktiven kapital ustvarja realne odnose in konkretne posledice med ljudmi. Vsako posojilo, ki je odobreno, čeprav temelji na fiktivnem kapitalu, lahko zgradi resnično hišo, kupi resnični avto, plača resnično šolnino in kupi hrano za v hladilnik.

»Gospodarstvo, ki ne posoja, je ekonomija, ki ne vidi lastne prihodnosti ali pa predvideva prihodnost polno težav in je tako obsojena, da ne vlaga. Drugi element v tej enačbi je, da krediti sploh niso fiktivni v smislu, da niso resnični, kot si ljudje po navadi predstavljajo. Tako kot digitalno virtualni – kar ni neobstoječa možnost – imajo resničen in takojšen učinek. Takoj, ko je ustanovitelju "start-up-a" dan kredit s strani banke, obstaja ta denar v resnici in ustanovitelj lahko kupuje blago in storitve ter ustvarjanja nova delovna mesta.

Kapital, ustvarjen na finančnem trgu, je virtualen v smislu, da ni niti resničen (kot tisto, kar je oprijemljivo) niti verjeten (kar še ne obstaja), ampak je takšen, ker zaradi javno dogovorjenega razumevanja prihodnosti postane prisoten in aktiven v sedanjosti in to sedanjost hkrati spreminja ... Zaupanje v prihodnost ustvarja bogastvo takoj, tako kot pomanjkanje zaupanja v prihodnost banke, tudi če je neutemeljeno, to lahko pošlje naravnost v stečaj.

Problem torej ni višina dolga v absolutnem smislu, ampak tisto, kar izhaja iz »drugega«, nasprotne strani. Ta nasprotna stran je lahko tudi politično zaupanje». (Boutang, 2011)

Če malo obrnemo kontekst, gre samo za to, kdo in kako nadzoruje izdajo in »uničevanje« fiktivnega kapitala.

Pri tem se postavlja resno vprašanje, ali je možen sistem, v katerem ustvarjanje novega denarja dejansko in v pretežni meri podpira gospodarstvo ter služi širši skupnosti?

Jeremy Rifkin, futurist, svetovalec vlad, med drugim tudi Evropske komisije in Evropskega parlamenta, je leta 1995 napovedal:

»Zdaj, ko komercialni in javni sektor nista več sposobna izpolnjevati nekaterih temeljnih človekovih potreb, ima javnost na izbiro le malokaj drugega, kot da začne spet skrbeti sama zase, tako da znova vzpostavi za življenje sposobne skupnosti kot obrambno sredstvo proti brezosebnim silam svetovnega trga in proti vse šibkejšim ter vse manj kompetentnim osrednjim vladajočim silam«. (Rifkin, 2007; 365)

Rifkin seveda ni prvi, ki je poudaril moč globalnega organiziranja ekonomije in vedno bolj očitno nemoč nacionalnih držav proti silam (beri: globalni finančni, politični in industrijsko podjetniški eliti oz. t. i. 1 % najbogatejšega prebivalstva, kot jo poimenujejo protestniki od Seattla, Genove, New Yorka ...) globalnega gospodarsko-finančnega zaleta in »odprte globalne trgovine«.

Pomembno je prepoznati, kot smo že omenili, da sedanja globalizacija ni prva v sodobni zgodovini. Precej podobna faza – z deregulacijo in vzpostavljanjem globalnega tržnega sistema – se je dogajala konec devetnajstega in na začetku dvajsetega stoletja ter svoj zalet delno izgubila s pretresom prve svetovne vojne. V relativnih številkah je bilo tisto obdobje še precej bolj »liberalno« kot sedanje, z višjim odstotkom globalne trgovine in mednarodnih migracij kot danes. (Cohen, 2009) Čeprav se je ta liberalna miselnost nanašala zgolj na nekatere države, predvsem Anglijo in Nizozemsko, ne pa toliko na ZDA, ki so takrat imele izredno visoke postavljene protekcionistične mehanizme za obrambo nacionalnega gospodarstva. (Barioch, 1995)

Družba na prehodu v enaindvajseto stoletje še vedno temelji na idealu polne zaposlenosti, čeprav so razmere občutno spremenjene. Argument, ki jo podpira, je, da je le tako mogoče obdržati krog ponudbe in povpraševanja, ki poganja gospodarstvo, kar pa marsikdaj ne upošteva konteksta globalne tekme na ravni trga dela, pomena tehnološkega razvoja, ki smo ju opisali zgoraj, in učinka na združevanje kapitala ter fiktivne narave kapitala.

»Množično delo v tržnem sektorju bo v slabem stoletju verjetno izginilo praktično iz vseh industrializiranih držav na svetu. Nova generacija izpopolnjenih informacijskih in komunikacijskih tehnologij hitro zavzema najrazličnejša delovna okolja. Inteligentni stroji zamenjujejo ljudi pri brezštevilnih nalogah in silijo milijone tovarniških in pisarniških delavcev v vrste nezaposlenih ali, še huje, v vrste za kruh«. (Rifkin, 2007; 61)

Če Jeremija Rifkina citiramo naprej:

»Naši korporacijski voditelji in središčni ekonomisti pravijo, da je vse večje število nezaposlenih zgolj kratkoročna »prilagoditev« mogočnim silam, ki jih poganja trg in ki ženejo svetovno gospodarstvo v tretjo industrijsko revolucijo.²⁶ Obljublajo vznemirljivi novi svet visokotehnološke avtomatizirane proizvodnje, cvetoče svetovne trgovine in materialno izobilje brez primere«. (prav tam)

Rifkin napoveduje nič drugega kot obilje 'abundance' tehnološkega in post-industrijskega razvoja. Podobno, z veliko mero navdušenja v svoji knjigi *»Obilje: Prihodnost je boljša kot si misliš«* govori ameriški futurist Peter Diamandis, ki omenja, da bo že v bližnji prihodnosti zaradi tehnoloških inovacij večina svetovnega prebivalstva imela dostop do čiste vode, obilja hrane, energije, zdravstva, izobraževanja ter vsega ostalega, kar je sedaj standard razvitega sveta.

Optimističen je tudi Mahbubani (2013), čeprav v drugačni perspektivi. Pravi, da se še na globalni ravni nikoli ni toliko ljudi dvigalo iz revščine v »srednji razred« kot v zadnjih desetletjih. 500 milijonov ljudi v Aziji, ki že zdaj živijo v pogojih srednjega razreda, bo v naslednjih desetih letih naraslo na 1,75 milijarde. Priznava sicer, *»da obsežni premiki bogastva ustvarjajo kar nekaj težav. Kitajska rast je zmedla in zbegala mednarodno*

²⁶ Tretja industrijska revolucija po Jeremiju Rifkinu predstavlja povezavo tehnologije interneta in obnovljive vire energije. Njegova vizija ima široko podporo, tako v gospodarstvu kot politiki. Evropska komisija kot tudi evropski parlament sta objavila deklaracijo o potrebi po implementaciji tega načrta. Z besedami g. Rifkina, tretja industrijska revolucija vabi: *»... da si predstavljamo na stotine milijonov ljudi, ki proizvajajo lastno zeleno energijo v svojih domovih, pisarnah in tovarnah, in jo delijo po »energetskem internetu«, tako kot zdaj ustvarjamo in izmenjujemo informacije na spletu.«* Koncept temelji na 5-ih stebrih: 1. Postopen prehod na obnovljivo energijo, 2. Preoblikovanje vseh vrst stavb v elektrarne, 3. Na vodiku temelječe tehnologije za shranjevanje energije, 4. Tehnologiji »pametnega energetskega omrežja« oz. »energetskem internetu« 5. Transport s pomočjo hibridnih prenosnih možnosti in gorivnih celic.
(vir: <http://www.thethirdindustrialrevolution.com/> dostop; 14. 1. 2013)

politiko, napetost in nezaupanje ostaja med islamskim in zahodnim svetom. Višanje življenjskega standarda ustvarja pritisk na vire in okolje. Trdi, da bi bilo vse to lažje upravljati, če bi bili svetovni organi upravljanja močnejši. Institucije, kot so Varnostni svet Združenih narodov, Mednarodni denarni sklad in Svetovno banko, vse je treba reformirati«. (The Economist, 2013)²⁷

Drugič so spet bolj pesimistični.

»Celo države v razvoju se soočajo z naraščajočo tehnološko brezposelnostjo, saj nadnacionalna podjetja gradijo najsodobnejše proizvodne zmogljivosti po vsem svetu in odpuščajo milijone delavcev, ki ne morejo več tekmovati s cenovno učinkovitostjo, kakovostjo in hitrostjo izdelave, ki jo dosega avtomatizirana proizvodnja. Povsod po svetu so moški in ženske zaskrbljeni za svojo prihodnost. Mladi vse pogosteje sproščajo svoje frustracije in bes z nesocialnim vedenjem. Starejši delavci so malodušni, ujeti med uspešno preteklostjo in ne-obetavno prihodnostjo, vse bolj se počutijo ukleščene v družbene sile, ki jih komajda ali sploh ne obvladujejo. Povsod po svetu je navzoč občutek, da gre za usodno spreminjanje – spreminjanje, ki je tako obsežno, da si komaj lahko predstavljamo njegov končni učinek. Življenje, kakršnega poznamo, se spreminja v temeljih«. (Rifkin; 2007,63/60 minutes, Jan. 2013)

Čeprav niti pesimistična niti optimistična varianta in v tehnološki napredek usmerjena vizija, ki sledita v zgodovinski vrsti precej podobnim načrtom iz prejšnjih stoletij, ne naslavlja problema doseganja polne zaposlenosti v obdobju, ko upanje za zaposlitev množično izginja, nam vseeno kaže, da bi ljudje lahko živeli v obilju, ki ga potencialno lahko ustvarijo nove tehnološke rešitve, tudi skoraj brez ali z minimalnimi količinami zaposlenih ljudi.

Zdi se torej, da razvoj novih tehnologij ustvarja možnosti za obilje za ceno zaposlitev in rezanja delovnih mest. Razmislek, ki bi lahko tudi sledil tem zastavkom in gre po logiki procesa do konca, je, da potem ni več nujno, ali je oz. ali bo mogoče zagotoviti dovolj produktivnega in plačanega dela za vse, ki prihajajo na globalni trg delovne sile, da bi preživeli sebe in svoje družine, temveč kako zastaviti novo družbeno pogodbo tako, da leta ne bo več temeljila na delovni zahtevi za preživetje samo.

Drugo vprašanje, ki se postavlja, pa je, ali je na planetu sploh dovolj resursov, da bo naraščajoča svetovna populacija lahko nahranila samo sebe, kljub vsem tehnološkim in drugim iznajdbam in hkrati ne uničila naravnega ravnovesja planeta do takšne mere, da le-

²⁷ <http://www.economist.com/news/books-and-arts/21571388-optimist-offers-advice-building-new-and-better-civilisation-floating-hope> (Dostop; 30. 3. 2013)

ta ne bo mogel več zagotavljati dovolj za preživetje človeštva ter ostalih živalskih in rastlinskih vrst.

Te ekološke in geo-strateške linije razumevanja razvoja tukaj ne moremo razvijati naprej, predvsem, ker bi zajemala preširok pogled za namen tega teksta. Jih pa lahko vsaj omenimo zaradi pomembnosti nastavka za mogoč razmislek, vsaj v luči podnebnih sprememb, ki skupaj z globalnimi družbenimi spremembami in geo-strateškimi ter ideološko-verskimi preigravanji predstavlja dodatni izziv sedanjosti. Pri vsem pa gre največ nediferenciranega upanja v tezo ameriškega fizika Stephena Hawkinga, ki v zadnjih dveh letih odprto sporoča, da bo moralo *»človeštvo, če želi preživeti, kolonizirati vesolje«*.²⁸

Delo kot 'labour' ali zaposlitev je v vsakdanjem diskurzu povezano s prejemanjem plače, osebnega dohodka ali mezde. Do nedavnega je to kot rečeno pomenilo polno zaposlitev za nedoločen čas, kjer je poleg dodatkov (malice, prevoza ...) pomenilo tudi dodatke iz naslova dela, kot recimo nadomestilo plače v času brezposelnosti, zdravstveno zavarovanje, pokojninsko in invalidsko zavarovanje.

Obstajajo štiri področja, na katerih ljudje opravljajo delo: trg, državni sektor, neformalno gospodarstvo in civilna družba. Zaposlovanje na trgu se bo še naprej krčilo z uvajanjem sistemov inteligentnih tehnologij.²⁹ Državni sektorji po vsem svetu bodo manjšali javni sektor in uvajali inteligentne tehnologije na različna področja, od pobiranja davkov do vojske. Siva ekonomija, ki vključuje delo doma, menjalno ekonomijo in na skrajnem robu črni trg in kriminalne dejavnosti, se bo verjetno tudi zmanjšala, ko bodo tradicionalna gospodarstva prešla v visokotehnološko družbo.

To nam pušča kot področje za zaposlovanje sektor civilne družbe. Ta arena se pogosto označuje kot "tretji sektor", kar kaže tudi, da se smatra za manj pomembno kot bodisi trg ali državni sektor. Organizacije v tem sektorju se označujejo kot »nevladne organizacije« ali organizacije, ki ne ustvarjajo dobička »not-for-profit« ter se prepoznavajo po tem, česar ne počno. Kaj pa je tisto, kar te organizacije počno?

Tukaj lahko postavimo v ospredje prvine družbene/socialne ekonomije »social economy« kot potencial post-produktivistične družbe.

Delo doma in prostovoljno delo, oboje daje življenje življenju. Vsako od njiju ustvarja (dodano) vrednost, a v kontekstu obstoječega ekonomskega sistema ne posegata niti v trenutni model izračuna BDP-ja niti na vrednost življenja.

²⁸ <http://www.space.com/20657-stephen-hawking-humanity-survival-space.html> (Dostop; 1. 9. 2014)

²⁹ <http://rein.pk/replacing-middle-management-with-apis/> (Dostop; 16. 2. 2015)

2.4. TRIJE TIPI DELA

2.4.1. Plačano delo

Plačano delo je povezano z aktivnostmi, ki prinašajo finančni prihodek na podlagi dela. Finančni prihodek je lahko plača, če je prejemnik oseba z zaposlitvijo, ki je odvisna od druge osebe ali oseb, ki to zaposlitev omogočajo. Lahko je dobiček, če je oseba lastnik produkcijskih sredstev ali investicijskega kapitala; ali plačilo, če je oseba samozaposlena ter pokojnina, če je oseba, ki je dobivala plačo, upokojena.

Gre torej za prihodke iz uporabe telesa, prihodke na kapital in pokojnine, ki pa niso socialni transfer, temveč plačilo za minulo delo. Plačano delo je v samem centru modernih modelov držav blaginje. Vsak socialni prejemek je vezan na opravljanje plačanega dela in od njega odvisen. Iz delovne pogojenosti so izključeni zgolj otroci, delno šolajoči se in upokojenci.

2.4.2. Delo doma in gospodinjsko delo

Leta 1992 je Emanuel Wallerstein skupaj z Joan Smith v članku »Creating and transforming Households« ugotavljal:

»Gospodinjstva so verjetno najbolj zapostavljen institucionalni steber svetovnega kapitalističnega gospodarstva ... gospodinjstva, kot delujejo danes, so moderna iznajdba ... vsi sodelujemo v svetovnem gospodarstvu preko naših gospodinjstev, prihodki gospodinjstev izhajajo iz petih različnih virov, samo eden od njih je mezdno delo«. (Wallerstein, 2000; 234)

Liberalno kapitalistične teorije v ospredje postavljajo posameznika v produktivnem sektorju. V ta tip neplačanega dela pa lahko vključimo vse tisto, kar ljudje delajo za lastne potrebe, skrb za družinske člane, reprodukcijo delovne sile in drugo. Vanj ne spada samo skrb za ostarele člane ali otroke, kuhanje in čiščenje, temveč tudi načini sobivanja, diskurzivne prakse in drugo, kar omogoča skupno življenje.

Gospodinjsko delo se v nekaterih, čeprav redkih primerih vključuje v izračun nacionalnih bruto družbenih proizvodov (BDP) in po različnih podatkih predstavlja med polovico in dvema tretjinami skupnega BDP-ja držav, kar je izjemno visoka številka in nam posredno kaže delež produkcije, ki ni vključena v tradicionalne ekonomske izračune.

»Margaret Reid v »Economics of household Production« iz leta 1934 opredeli, da domača proizvodnja vključuje neplačano opravljeno delo družinskih članov, dejavnosti, ki se lahko nadomestijo z izdelki, kupljenimi na trgu, ali s plačilom storitev, kadar okoliščine, kot so dohodek, razmere na trgu in želje omogočajo, da storitev opravi nekdo izven družine«. (Raventos, 2007; 87)

»Obstaja precejšna elastičnost med plačanim delom in delom doma. Manj, kot je časa porabljenega na plačanem delu, več ga je porabljenega doma«. (prav tam)

Kot primer navedimo, da je v Kanadi po izračunih med leti 1992 in 1998 neplačano delo doma predstavljalo 36 in 33 % deleža v BDP-ju. Od tega je delo v gospodinjstvu predstavljalo 94-odstotni delež, prostovoljno delo in delo za skupnost pa 6-odstotni delež.³⁰ Gospodinjstva ustvarjajo zaposlitve v terciarnem sektorju zaposlitev, vendar ne nujno tudi več dela. Zaposlitve v osebno-storitvenih in socialnih storitvah so navadno plačani ekvivalenti domače delovne sile.

2.4.3. Tretji sektor in civilna družba

Civilna družba je področje, kjer ljudje ustvarjajo družbeni kapital, ki je sestavljen iz številnih interesov: verske in kulturne organizacije, izobraževanja, raziskovanja, zdravstvenih in socialnih storitev, športne, okoljske skupine, rekreacijske dejavnosti, zagovorniške organizacije, katerih namen je v večini primerov ustvarjanje družbenih vezi. *»Čeprav je civilna družba pogosto odrinjena v ozadje družbenega življenja in obravnavana kot marginalno področje v primerjavi z gospodarstvom in državnim sektorjem, predstavlja primarno področje razvoja civilizacije. Ne poznam primerov iz zgodovine, kjer bi ljudje najprej ustanovili tržni sektor, vladavino in šele potem ustvarili kulturo ... Kultura je tista, kjer ustvarjamo vezivno tkivo in družbene naracije kot ljudje, kar nam omogoča, da vstopamo v empatične odnose drug z drugim, v razširjeno fiktivno družino. Z delitvijo skupne dediščine razmišljajo o sebi kot delu skupnosti, kjer se zbira zaupanje, brez katerega se trgi in država ne bi mogli vzpostaviti in vzdrževati. Civilna družba je prostor, kjer se ustvarja družbeni kapital – ki je v resnici zbrano zaupanje – vloženo v trge in državo. Če trgi ali državni sektor uničujejo družbeno zaupanje, ki jim je zaupano, bodo ljudje sčasoma umaknili svojo podporo ali prisiliti druga dva sektorja v reorganizacijo«.* (Rifkin; 2011, 266)

³⁰ <http://www.statcan.gc.ca/conferences/econ2003/valuing-valeur3c-eng.pdf> (Dostop; 14. 8. 2014)

Motivacija za to delo je po navadi dvojna: ali gre za osebno zadovoljstvo, kjer je nagrada za delo samo delo ali pa za altruizem, ki ga lahko razumemo kot pristno skrb za dobrobit posameznika ali oseb, ki jih prostovoljno delo zadeva.

Presek fokusov na trgu delovne sile in zaposlovanja ter podatki, povezani s postopnim povečanjem globalnega trga delovne sile, ki si »konkurenčno« znižuje svoje prihodke in omogoča kapitalu, da dosega profite, kot jih ni dosegal v zadnjih 100 letih, priča o sliki globokih cepitev mimobežnih trgov zaposlovanja in politično-ekonomski (re)organizaciji družbenega, tako na ravni državnih institucij kot na ekonomskem, tehnološkem in socialnem področju. Vse te spremembe, ki se dogajajo na nivojih naravnega (podnebne spremembe), tehnično-tehnološkega (na ravni informacijskih sistemov, kibernetike (robotizacija), bioloških sistemov (biopolitika) in družbenega (življenjski načini, spremembe na ravni socialne države in države blaginje), brez resnih institucionalnih sprememb že zdaj ne zmorejo več vzdrževati primerne ravni enakosti in tudi ne preživetvenih možnosti svetovnega, kot tudi ne velikega dela prebivalstva zahodnega t. i. »razvitega« sveta.

Philippe Van Parijs, ko piše o vprašanju delovnih mest in rasti, ugotavlja, da se *»večina dežel Zahodne Evrope že več kot dve desetletji sooča z množično brezposelnostjo. Celotno vrhuncu zaposlitvenega ciklusa milijoni Evropejcev zamenjajo zaposlitev«*. Kot pravi, rešitev ni niti gospodarska rast, kajti le-ta bi ob tehnološkem napredku potrebovala fantastične stopnje rasti, da bi vsaj *»obdržali stabilno raven zaposlenosti, kaj šele, da bi raven brezposelnih zmanjšali. Tolikšna stopnja rasti pa bi bila nezaželena iz okoljskih in še nekaterih drugih razlogov«*, kot tudi ne znatno znižanje delavskih zaslužkov. Če bi zmanjšali relativne stroške dela, bi tehnologijo lahko preusmerili tako, da ne bi bilo treba žrtvovati toliko delovnih mest. Tedaj bi lahko tudi skromnejša in potemtakem sprejemljivejša stopnja rasti stabilizirala in postopoma zmanjšala sedanjo stopnjo brezposelnosti. A to bi lahko dosegli samo na račun vsiljevanja nesprejemljivo nizkega življenjskega standarda velikemu delu prebivalstva, kar bi bilo toliko bolj nesprejemljivo, ker bi znižanje plač zahtevalo tudi temu ustrezno znižanje prejemkov za brezposelne in drugih nadomestil, da bi še ohranili motivacijo za delo.

Na podlagi napisanega se zdi, da se bodo stopnje brezposelnosti, nezaposlenosti in revščine še povečevale. Javno zavedanje in zavzemanje za spremembe pa se bosta le počasi stopnjevala. Nekako po modelu primere »žabe v krogu«, ko se žaba, če jo damo v posodo, ki se greje, zaradi počasnega gretja vode proti vrelišču in zaradi postopnega prilagajanja organizma ne zave kritične vročine, dokler ni prepozno; za razliko od takojšnje reakcije, če

vržemo žabo v krop. Organizirane skupnosti upora in sprememb se pripravljajo počasi. Zato je razmislek o drugačnih načinih oblikovanja družbenih institucij, mehanizmov družbene pravičnosti in distributivnih politik za kvaliteto življenja novih generacij poglavitna naloga premisleka prihodnosti družbenega. V obnebjte tega razmisleka postavljamo teorijo temeljnega dohodka.

3. TEMELJNI DOHODEK – TEORIJA

3.1. TEMELJNI DOHODEK

Predlog temeljnega dohodka je politično-filozofski koncept, ki na politični ravni opisuje in oblikuje način družbene prerazdelitve bogastva in posledično v razvitih zahodnih državah (re)organizacijo socialne politike, na filozofski pa naslavlja vprašanja prerazdelitve bogastva družb, družbene pravičnosti, vzajemnosti, svobode, enakosti. Lahko ga opredelimo kot instrument prerazporeditve družbenega bogastva, ki širi priložnosti in zagotavlja trdno dohodkovno podlago za vse državljane ali rezidente določene skupnosti ali države, odvisno od modela, ki ga zasledujemo. S tem ima potencial izoblikovanja bolj pravične, solidarne in svobodne družbe na širših, bolj vključujočih temeljih. A rezultati in posledice uvedbe temeljnega dohodka so lahko precej bolj radikalni, transformatorni in emancipatorni kot zgolj reorganiziran in na drugačni vrednostni podlagi zastavljen pod-sistem državne politike. (Boljka, 2011)

Javna in akademska razprava o temeljnem dohodku pojasnjuje upravičenost koncepta na normativni in praktični (družbeni, ekonomski, kulturni in politični) ravni ter podaja argumente za in proti uveljavitvi temeljnega dohodka. Argumente na primarni oz. normativni ravni oblikujejo filozofsko-politične teorije, ki svoj temelj iščejo v konceptu pravičnosti, enakosti, dostojanstva, skupnosti, vzajemnosti, identitetnih politikah in prečijo stoletja družbenega razmisleka o dobri in pravični družbi. Argumenti, ki se naslanjajo na konkretne ekonomske analize, politološke in politično analitične tekste, pravne, psihološke, upravne in druge zgodovinsko ali v državnih institucijah zbrane statistične in druge podatke, pa dopolnjujejo razpravo skozi sekundarne argumente oblikovanja politik tu in zdaj. V nadaljevanju bomo predstavili tako ene kot druge; torej nekatere sodobne politično-normativne teorije in predlagali nekaj analitičnih modelov skozi pristop analize politik, na podlagi katerih bi bilo mogoče začeti proces političnega

zagovorništva temeljnega dohodka in ne nazadnje predstavili nekatere neidealne modele, ki se pojavljajo v aktualnih političnih razpravah ali pa so delno že implementirani v nekaterih zahodnih državah. Vse skupaj bomo poskušali povezati v konsistentno in smiselno javno-politično informacijo.

Praktično nemogoče je zgolj na teoretski ravni razumeti, kakšne bi lahko bile družbeno-ekonomske, še bolj pa kulturno-politične posledice in učinki uvedbe temeljnega dohodka. Kompleksnost družbene dinamike, sistemov in pod-sistemov, akademski teoretični razpravi razlage vnaprej (»ex-ante«), po navadi ne zmorejo predočiti kompleksnosti realnega življenja in potencialnih sprememb na družbenih pod-področjih, sploh če imamo v mislih globalno in ne zgolj nacionalnih ali lokalnih družbenih dinamik. Za vsako bolj poglobljeno analizo je treba prehajati preko različnih znanstvenih disciplin in uporabljati multi-disciplinarni in multi-metodski pristop, če se želimo približati čim bolj celostnemu razumevanju problema. Še toliko bolj, ker temeljni dohodek kot koncept nima enovite definicije (razteza se vsaj na cepitvah univerzalnost/selektivnost, brezpogojnost/pogojenost, trajnost/omejenost, individualnost/gospodinjstvo), kar še dodatno onemogoča fokusirano aplikativno teoretsko razpravo. Čeprav ima temeljni dohodek globalno (univerzalno) tendenco in svoj idealni model, je dobro, da se teoretski razmislek vedno že umešča tudi v realnost nacionalnih držav, ideoloških političnih opredelitev in vsakokratnih »racionalnih« političnih odločevalcev. Na dejanske bolj ali manj sprejemljive oblike mogočih praktičnih izpeljav vplivajo ideološke preference, nacionalne posebnosti in politični, ekonomski ter kulturni modeli teh držav. Ne smemo pa zanemariti, predvsem v zadnjih nekaj desetletjih, vplivov procesov globalizacije, demografskih sprememb in sprememb v strukturi trgov, tako finančnih kot trgov delovne sile, ki vedno bolj s povratno zanko vplivajo na razmere v posameznih državah. Te premisleke lahko nadgrajuje tudi ekološka problematika in podnebne spremembe.

A dokler se temeljnega dohodka nekje – bodisi na lokalni, nacionalni, evropski ali globalni ravni – resnično ne uvede/implementira in kar je še bolj pomembno, kontinuirano evalvira po kriterijih in z mehanizmi, ki so del nabora vrednot koncepta – in ki se tudi sproti razvijajo – razprave in analize ne morejo govoriti toliko o učinkovitosti modela kot bolj in zgolj o moralno-filozofskih vrednostih in pomenu pravičnosti in upravičenosti, enakosti in svobodi posameznika, ki bi jo implementacija lahko omogočila. Skratka fokus na moralno političnem vidiku. Pri uvedbi izbranega in primernega tipa temeljnega dohodka gre vedno že za realno-politično odločitev tu in zdaj in politični vidik primerne izbire med naborom možnosti. Nekateri delni in ne-idealni modeli v zahodnem svetu že obstajajo, še več

uspešnih, a precej kratkotrajnih pilotnih projektov bi lahko opisali na ravni Afrike, Azije in J. Amerike, kar trenutno ni del naše naloge, bomo pa v nadaljevanju kot nastavek za nadaljevanje raziskovanja izpostavili zgolj nekaj primerov in rezultatov pilotnih poskusov v zahodnih državah. (Glej BIEN)

Vseeno pa je potrebno že na začetku poudariti, da univerzalnost teh transferjev ne pomeni, da bodo vsi dejansko neto prejemniki temeljnega dohodka, razen ob razmislekih, ki postavljajo financiranje temeljnega dohodka iz ustvarjenega kapitala suverenih političnih entitet, kar tudi predstavlja legitimno in trenutno na ravni EU precej zanimivo možnost. Nekatere prihodke in kapitalske dohodke bo treba obdavčiti (posredno ali neposredno) za financiranje temeljnega dohodka. To običajno vključuje precejšnjo prerazporeditev od tistih, ki so (relativno) bogati, k tistim, ki so (relativno) revni, kar pomeni, da bodo nekateri posamezniki plačali veliko več davka, kot ga bodo prijeli od temeljnega dohodka. Seveda pa bi bilo mogoče razmisliti tudi o kombinaciji proračunskih, davčnih in fiktivnih virov, kar bi smiselno predstavljalo manjši vpliv na vsakega od potencialnih virov. Na tem terenu se bo po našem mnenju bojevala najpomembnejša politična bitka. Kljub jasnim in nujno potrebnim prehodom v post-industrijsko, post-produktivistično in mrežno družbeno organiziranost so modeli industrijske dobe in ekonomije z vsemi političnimi cepitvami (kapital/delo, renta/mezda), razrednimi strukturami in vztrajnostjo politično-ekonomskih in tudi kulturnih institucij tako zelo močni in prisotni, da se bo del populacije z vsemi silami upiral spremembam. In tukaj ne bo govora samo o najbolj premožnih elitah, ki postajajo, čeprav vedno bolj premožne, tudi vedno bolj doumljive za nevarnosti čezmerne polarizacije premoženja v lasti manjšine in so pripravljeni darovati (primer: 'The Giving Pledge'). Gre tudi za tiste na spodnjem delu krivulje razdelitve bogastva, ki bi v vsakem primeru pridobili tako sredstva za preživetje kot del lastne svobode, a jim bo marsikdaj njihov horizont razumevanja družbenih realnosti po sili inercije, navad in odpora obdržal v (ne)varnosti trenutnih razmer in jih naredil za najmočnejše nasprotnike lastne potencialne osvoboditve. Pri teh bo verjetno najpomembnejše vprašanje razumevanje izkoriščanja in vzajemnosti. Ali kot še širše zastavi Philippe Van Parijs: *»Če naj model, ki ga tu zagovarjamo, kdaj postane široko razširjena realnost, pa bo morda najtežje in odločilne boje treba izbojevati glede na videz zelo oddaljenih vprašanj: zagotavljanja učinkovitosti in odgovornosti javne uprave, reguliranje migracij, snovanja ustreznih volilnih institucij in prestrukturiranja pristojnosti nadnacionalnih organizacij. Ta številna prizadevanja pa lahko pridobijo usmeritev in moč, če jih vodi jasna in koherentna podoba ključnih*

distributivnih institucij pravične, osvobajajoče družbe.» (Van Parijs v Pribac in Korošec, 2011; 51)

Ker smo v prvem poglavju našo tezo razvijali in fokusirali okoli pomena, možnosti in predpostavk razvoja globalnega trga dela in kapitala v kontekstu družbenega razvoja v postindustrijskem, globaliziranem in z informacijskimi tehnologijami prepređenem planetu, bo tudi nadaljevanje naše teze poudarjeno poskušalo osmisliti temeljni dohodek kot alternativni instrument, ki bi za razliko od sedanje, z delom pogojene prihodkovne varnosti (kjer morajo tisti, ki želijo ostati upravičeni do zagotovljenega minimalnega prihodka na ravni socialne pomoči, pokazati in stalno dokazovati, da so vedno na razpolago za zaposlitev) postavil radikalno možnost nepogojnega transferja.

To poglavje bo preko predstavitve temeljnega dohodka in zgodovinskega pogleda razdelitvenih mehanizmov in nekaterih zgodnjih razpravah o temeljnem dohodku in temeljnem kapitalu prešlo do predstavitve sodobne teorije pravičnosti: Pravičnosti kot poštenosti Johna Rawla in modela Philippa Van Parijsa: dejanske svobode za vse, ki opisuje normativno podlago za upravičenje temeljnega dohodka. Več poudarka bomo posvetili njegovemu predlogu delovnih mest kot sredstev 'jobs as assets', kjer bi se preko obdavčenja delovnih mest zagotavljala sredstva za izplačilo temeljnega dohodka.

3.1.1. Kaj je temeljni dohodek?

Trenutno prevladujoč globalni model in definicijo temeljnega dohodka predlaga »Svetovna mreža za temeljni dohodek« (BIEN)³¹:

»Temeljni dohodek je dohodek brezpogojno plačan vsem na individualni ravni, brez preverjanja premoženjskega stanja ali pripravljenosti delati:

- *namenjen je posameznikom in ne gospodinjstvom,*
- *je izplačan neodvisno na dohodke iz drugih virov,*
- *se izplača, brez da bi se zahtevalo opravljanje kakršnega koli dela ali sprejem ponujene službe«.* (BIEN)

³¹ »Basic Income Earth Network« ali BIEN je nastal leta 1986 kot evropska mreža in se leta 2004 preimenoval v svetovno mrežo za temeljni dohodek. Deluje kot središče za povezovanje skupin in posameznikov, ki se ukvarjajo ali jih zanima temeljni dohodek. Vsaka dva meseca izdaja e-novice (ang. »NewsFlash«), vsaki dve leti pa organizira mednarodni kongres. Trenutno poleg posameznih članov povezuje tudi 17 nacionalnih združenj iz celega sveta. Je odlična začetna točka za vse, ki bi radi izvedeli več o temeljnem dohodku. Spletna stran BIEN-a: <http://www.basicincome.org>.

To, da smo izbrali za definicijo temeljnega dohodka definicijo BIEN-a, ne pomeni, da je to edini in dejansko najbolj uporaben opis temeljnega dohodka. Ta model lahko imenujemo »idealni« ali »optimalni«, ker je najbolj v skladu z vrednostno opredelitvijo doseganja večje družbene enakosti in svobode, ker upošteva vse principe univerzalnosti, brezpogojnosti, individualnosti plačila in trajnosti.

Naše mnenje je, da v danem trenutku to nikakor ni optimalen in idealen v smislu verjetne politične podpore in marsikje tudi ne v smislu ekonomskih zmožnosti. (Glej tudi Birnbaum, 2012). Ta definicija niti ne govori o višini izplačil. Je pa idealen model temeljnega dohodka cilj, v smeri katerega bi se lahko razvijale politike podpore temeljnemu dohodku nacionalnih držav, nadnacionalnih skupnosti ali globalne družbe, ki bi gradile na vrednotah enakosti, solidarnosti in maksimiziranju svobode posameznika, za kar pa ni dovolj samo pravno-formalna svoboda, temveč predvsem resursi, da lahko posameznik to svobodo tudi živi. (Van Parijs, 1995)

Ker temeljni dohodek globinsko spreminja razumevanje sedanje socialne države in torej zagotavlja redni gotovinski denarni dohodek vsakemu državljanu ali rezidentu v dani politični skupnosti, bomo v nadaljevanju bolj natančno razložili na primeru njegovih atributov, kaj ta intervencija v samo konceptualno zasnovo moderne socialne države pravzaprav spreminja.

3.1.1.1. Univerzalnost

Univerzalnost temeljnega dohodka pomeni, da se izplačuje vsakemu državljanu (ali rezidentu) in tako ni zgolj pravica po neki kategorizaciji pogojev, ki jih definirajo obstoječe socialne politike za dostop do socialno-varstvenih pravic in ki bi ga prejeli zgolj posamezniki, ki izpolnjujejo določena merila upravičenosti. Temeljni dohodek je izplačan vsem. Merilo univerzalnosti temeljnega dohodka se lahko nanaša tako na geografsko-politično razsežnost, kot na obseg populacije, ki se izplačuje na ravni lokalne, regionalne, deželne skupnosti, ravni države, nadnacionalnih struktur ali na ravni globalne družbe. Univerzalnost se poleg politično-geografske ravni nanaša na obseg populacije, ki jo pokriva določena socialna politika. Gre za razmerje med univerzalnostjo in selektivnostjo socialno-varstvenih politik, kjer so politike univerzalnega tipa odprte vsem, tiste selektivnega tipa pa so usmerjene k točno določeni in omejeni populaciji. Kot piše Boljka: *»Selektivnost v socialni politiki implicira koncept pogojevanja, ki določa meje*

upravičenosti do prejemkov in storitev socialnih politik.» (Boljka, 2011) Temeljni dohodek bi se tako v svoji idealni obliki izplačeval vsem državljanom ali rezidentom, v svojih neidealnih oblikah pa določeni socialni skupini ali pa določeni starostni skupini.

Pri financiranju lahko gre za porazdelitev in ne nujno samo za prerazporeditev. Kot smo omenili zgoraj, se lahko izplačuje kot prerazporeditev obstoječih resursov družbe, davkov, ki lahko segajo od zemljiškega davka ali davka na naravne vire, različne dohodninske osnove, davek na dodano vrednost, tudi kot rente na zaposlitev, kar bomo predstavili v nadaljevanju. Na drugi strani pa je lahko financiranje iz družbenih dividend, ki jih financira donos proizvodnih sredstev v javni lasti ali razdelitev kapitala, ustvarjenega s strani suverenih političnih struktur, kot npr. ustvarjanje kapitala skozi kvantitativno lajšanje 'quantitative easing' (občin, držav, nadnacionalnih struktur), kar lahko imenujemo porazdelitev.

Eden izmed prehodov proti temeljnemu dohodku, ki ga bomo bolj natančno opisali v predlogu 'inkrementalnih politik', je predlog 'sobotnega leta', ki ga omenjajo nekateri teoretiki, npr. Claus Offe in je postopno širjenje mej univerzalnosti preko socialnih politik, ki v družbi že obstajajo in imajo nekatere značilnosti temeljnega dohodka, torej so namenjene posameznim delom populacije, a so omejene z upravičenostjo oz. kategorizacijo, npr. državljanska pokojnina ali univerzalni otroški dodatek. (Glej tudi Boljka, 2011)

3.1.1.2. Brezpogojnost

Nepogojenost oz. brezpogojnost izplačevanja temeljnega dohodka pomeni, da prejemnikom ni treba opravljati dela ali drugih nalog v zameno za pridobitev pravice. Temeljni dohodek se nasprotno izplačuje ne glede na to, ali prejemnik dela, je pripravljen delati in ali že ima delovno dobo. Kot univerzalen in brezpogojen se dohodek izplačuje tudi ne glede na druge vire prihodkov ali razpoložljivo premoženje posameznika.

Brezpogojnost temeljnega dohodka se tako kaže v dveh značilnostih:

- neodvisnosti od oz. brez ugotavljanja premoženjskega stanja '*means test*',
- neodvisnosti od pripravljenosti sprejeti delo ali trenutnega zaposlitvenega statusa.

Ti dve značilnosti sta v nasprotju s trenutnimi merili pogojenosti socialnih politik, ki omejujejo posameznikovo upravičenost do določenega socialnega prejemka in kjer testiranje premoženjskega stanja pomeni, da je posameznik upravičen do koristi socialnega

transferja samo, če lahko dokaže, da ne pridobiva zadostnega dohodka iz kakšnih drugih virov. *»Neodvisnost od sfere plačanega dela je značilnost temeljnega dohodka, ki ga najmočneje razlikuje od drugih socialnih politik. Temeljni dohodek je neodvisen tako od posameznikovih predhodnih prispevkov v sistem socialnega zavarovanja, kot tudi od pripravljenosti za delo ali sodelovanje v različnih reintegrativnih ali aktivacijskih ukrepih države blaginje«.* (Boljka, 2011; 34)

Test premoženjskega stanja prosilcev za zaposlitev in preverjanje, ali ti res izpolnjujejo razpisane pogoje, pomeni močan vdor v njihovo življenje. Intervjuji, formularji, ki zahtevajo osebne podatke o prosilcu (in partnerju), bančni izpiski, zdravstvena kartoteka, zgodovina zaposlovanja, naključni pregledi in tako naprej kažejo, da je prosilec pregledan, ocenjen in presojan s stališča suma, če ne celo odprte sovražnosti.

Dodatno lahko izplačila v okviru testa premoženjskega stanja s sabo nosijo tudi družbeno stigmo. Ljudi, ki živijo od socialno varstvenih prispevkov, se mnogokrat dojema kot družbeno nekoristne ali osebnostno nesposobne (takšne zaznave so lahko celo aktivno spodbujane s strani državnih uradnikov kot dodatna spodbuda, da se upravičenci odpravijo iz socialnih prispevkov). Če vsakdo dobi temeljni dohodek, potem ni več mogoče na tej podlagi izločati ali zaznamovati nekaterih skupin ljudi.

Redno izplačevanje temeljnega dohodka se tudi ne prekine, če oseba dobi delo. Tu se dejansko vidi dodatna korist za revne, ti so mnogokrat ujeti v past revščine, ki je povezana z odsotnostjo zadostne pozitivne dohodkovne razlike med brezposelnostjo in slabo plačano zaposlitvijo. *»Če se na spodnjem delu lestvice zaslužkov vsak evro tako rekoč izravna ali celo več kot izravna z izgubo enega evra na strani dodatkov, ni treba biti posebej len, da zavrneš zaposlitev, ki bi prinesla takšne dohodke, ali da opustiš aktivno iskanje tovrstnih delovnih mest. Če upoštevamo dodatne stroške, čas, porabljen za prevoz in težave z oskrbo otrok, ki nastanejo, si posameznik pod takšnimi pogoji sploh ne more privoščiti, da bi delal«.* (Van Parijs v Pribac in Korošec, 2011; 30–31)

Če govorimo o modelih izplačevanja temeljnega dohodka na ravni nacionalnih držav, je pogoj, da posamezniki imajo ali obdržijo svoj status v političnem smislu; državljanstvo oz. rezidentstvo.

Obstajajo tudi pogojene variante temeljnega dohodka. Eno takšnih zagovarja Claus Offe v obliki postopnega približevanja »idealnemu modelu« temeljnega dohodka in ki v začetnih fazah temelji na različnih mehanizmi povečevanja zaposlenosti prebivalstva, bodisi skozi krajšanje polnega delovnega časa, daljših namenskih, a plačanih odsotnostih z dela ali pa angažmaju na področju prostovoljnega dela. Ali pa Anthony Atkinson, ki skozi predlog

»participacijskega dohodka« »uvaja ohlapen pogoj prispevanja k družbi, ki ga je mogoče izpolniti s slabo plačano zaposlitvijo za poln ali nepoln delovni čas ali s samozaposlitvijo; z izobraževanjem, usposabljanjem ali z aktivnim iskanjem zaposlitve; z nego dojenčkov ali slabotnih starejših ljudi na domu; z rednim prostovoljnim delom v okviru priznane ustanove. Tem širše interpretiramo ta pogoj, manj se ta dohodek razlikuje od temeljnega dohodka.« (Van Parijs v Pribac in Korošec, 2011; 34 ali Offe v (ur.) Widerquist in drugi, 2013)

Brezpogojnost temeljnega dohodka, ki je do neke mere povezana z višino takšnega dohodka, ima vpliv na samozavest ljudi. Psihološki aspekt je pomembna kategorija. Ne opravljajo vsi dela, ki bi jih veselilo in jim ne daje nujno smisla v kategorijah osebnega ali družbenega ugleda. Samozavest skozi ta pogled je mnogokrat težava ljudi na spodnjem oz. najmanj plačanem segmentu trga dela. Takšnim posameznikom bi neodvisnost od trenutnega zaposlitvenega statusa ali pripravljenosti za sprejem dela temeljni dohodek maksimalno priložnost za izboljšanje stopnje samozavesti.

3.1.1.3. Individualnost

Temeljni dohodek naj bi se navadno izplačeval na individualni ravni. To pomeni vsaki ženski, moškemu ali otroku, ne glede na velikost družine ali gospodinjске skupnosti. Kot pravica posameznika tudi ni odvisen od velikosti gospodinjstva ali tipa družine, v katerem posameznik živi. Izplačilo na individualni ravni pomeni tudi, da bo vsak član družine dobil nakazilo na svoj račun in ne na skupni račun gospodinjstva ali na račun posameznika, ki naj bi bil nosilec oz. glava gospodinjstva/družine. Tako temeljni dohodek preprečuje možnost, da eden od članov družine nadzira vse prihodke družine in jih uporablja za nadzor nad svojim zakoncem ali partnerjem, odpravi vsakršen nadzor nad življenjskimi okoliščinami, hkrati pa v celoti ohranja prednost zniževanja življenjskih stroškov posameznika, kadar si ta deli bivališče še s kom drugim. Seveda pa bodo starši oz. zakoniti skrbniki morali prejemati plačila za svoje mladoletne otroke bodisi v uporabo ali pa na varčevalni račun do neke dogovorjene starosti ali do polnoletnosti otroka. (Widerquist v (ur.) Widerquist in drugi, 2013)

3.1.1.4. Trajnost

Vsakdo prejme temeljni dohodek z rednimi izplačili bodisi na dnevni, tedenski ali mesečni ravni. Izplačila se lahko izvedejo z neposrednim nakazilom na račun, s čekom ali na kakšen drugačen način. Temeljni dohodek naj bi se v idealni obliki posamezniku izplačeval periodično (navadno enkrat mesečno) in brez časovne omejitve, kar pomeni od rojstva do smrti. Obstaja sicer več, tako zgodovinskih kot bolj modernih razmislekov, ki temeljni dohodek vidijo tudi kot enkratno donacijo pri prehodu v odraslost (kot temeljno dotacijo) ali pa izplačila v določenih periodah. (Glej Atkinson) Philippe Van Parijs recimo zagovarja izplačila na mesečni ravni. Pri tem mu gre za realizacijo življenjskih možnosti, ki jih je mogoče živeti le ob predpostavki stalnega periodičnega prihodka.

3.1.1.5. Višina

Če je znesek temeljnega dohodka dovolj visok, da zadovoljuje osnovne potrebe posameznika, se navadno imenuje polni oz. idealni temeljni dohodek '*full basic income*'. Manjša, redna in brezpogojna izplačila se lahko imenujejo majhen '*small basic income*' ali delni temeljni dohodek '*partial basic income*'. Zadnja dva ne zagotavljata pokritja vseh osnovnih potreb in se umeščata navadno nekje med socialne podpore in minimalno plačo. V nadaljevanju bomo videli, da je velik del potenciala temeljnega dogodka tako na psihološki, kot emancipatorni ravni povezan prav z višino izplačil. Okoli višine se tako na teoretski, še posebej pa na medijsko-politični ravni odvija najbolj pereča debata.

3.1.1.6. Izplača ga politična skupnost

»Temeljni dohodek po definiciji izplačuje vlada iz nekih javno nadzorovanih virov. Vendar ni nujno, da ga izplačuje nacionalna država ... Temeljni dohodek naj bi se v skladu z večino predlogov izplačeval, kar pomeni tudi financiral na ravni nacionalne države ... Vendar pa ga je načeloma mogoče izplačevati in financirati na ravni politično organiziranega dela nacionalne države, kakršna sta pokrajina in občina ... Prav tako si je mogoče zamisliti temeljni dohodek, ki bi ga izplačevala nadnacionalna politična entiteta. Za temeljni dohodek na ravni Evropske unije je bilo podanih že več predlogov, nekaj

predlogov pa je bilo nekoliko bolj spekulativno podanih na raven Združenih narodov«. (Van Parijs v (ur.) Pribac in Korošec, 2011; 24)

Philippe Van Parijs navede celotno javno-upravno hierarhijo geografsko politične organiziranosti družb; od lokalne do globalne ravni, ki bi temeljni dohodek lahko izplačevale in tudi financirale. Po našem mnenju so trenutno zanimive tri ravni, lokalna – kjer bi se temeljni dohodek lahko izplačeval in financiral na ravni posameznih občin, kjer bi (mogoče skupaj z uporabo lokalnih valut) lahko bistveno pripomogel k samooskrbi in lokalni integriranosti ter trajnosti dela gospodarstva. Nacionalni nivo države je organizacijsko najbolj dodelan in ima potrebne zakonodajne mehanizme in vzvode za implementacijo javno-političnih odločitev. Še posebej, če ne govorimo zgolj o prerazdelitvenih politikah, temveč o porazdelitvi sredstev, ki jih lahko ustvari (iz nič) zgolj suverena politična entiteta. Raven Evropske unije je postal zanimiv predvsem z uvedbo davka na finančne transakcije v nekaterih državah Evropske unije, ki pa ga ne gre mešati s »Tobinovim davkom«, čeprav bi ta davek ravno tako lahko bil odličen mehanizem za delno prerazdelitev dobičkov finančnih trgov preko temeljnega dohodka do evropskih državljanov. Tukaj se lahko spomnimo na statistične podatke, ki smo jih prikazali v prejšnjem poglavju in se nanašajo na izjemno povečevanje donosa na kapital v zadnjih desetletjih. (Glej Piketty, 2014)

3.1.2. Kako temeljni dohodek deluje?

Za prikaz preprostega primera bomo prikazali običajni zjamčeni minimalni prihodek, da vsak državljan oz. rezident dobi temeljni dohodek v vrednosti 4,000 € letno, kar na mesečni ravni znes 333,00 €. Predpostavimo tudi, da imamo poenostavljen davek na dohodek s pavšalno stopnjo 33,33 %, iz katerega se financira celotna državna poraba vključno s temeljnim dohodkom. Ta poenostavljeni primer smo izbrali, ker na eni strani številni podporniki temeljnega dohodka mnogokrat skupaj z uvedbo zagovarjajo bistveno poenostavitev davčnega sistema države, kar pa ne pomeni, da je predlagan davek, njegova višina in višina pavšala, ki smo si ju izbrali, najbolj primerna. Lahko bi uporabili tudi druge davčne obremenitve, ki bi samostojno ali dodatno financirali temeljni dohodek: davek na dodano vrednost, davek na finančne transakcije, davek na onesnaževanje ali državno ustvarjanje denarja, kot smo predstavili v prejšnjem poglavju. Zgodovinska razmišljanja so računala tudi na davek na uporabo oz. prilastitev zemlje in davek na

uporabo naravnih resursov, kar v moderno debato o temeljnem dohodku prihaja tudi skozi razmišljanja Atkinsona in Van Parijsa. Namesto pavšalne davčne obremenitve bi lahko zagovarjali tudi progresivno obdavčenje. Kakšne bi bile progresivne lestvice, bi bilo odvisno od konkretnih politično-ekonomskih sistemov posameznih držav in realnih političnih razmerij. Različni avtorji so predlagali tudi drugačne konkurenčne predloge temeljnemu dohodku »za pretvorbo bruto dohodka – tj. prihodka, ki ga ljudje zaslužijo s svojim delom ali prihranki, preden plačajo kakršnekoli davke ali prispevke za socialno varnost ter prejmejo kakršnekoli dodatke v neto dohodek – tj. njihov razpoložljiv dohodek po upoštevanju davkov, prispevkov in dodatkov«. (Van Parijs, 2011; 51) Na primer linearna negativna dohodnina (glej Friedman v Widerquist, 2013); temeljni dohodek, združen z enotno davčno stopnjo (Atkinson v Widerquist, 2013); nelinearna negativna dohodnina (Mitschke, 1985 ali Godino, 1999); temeljni dohodek z dodatno obdavčitvijo tistih z nizkimi prejemki (Meade, 1989). Zagovorniki temeljnega dohodka njegovo višino navadno postavljajo na nivo, ki bi omogočila bistveno zmanjšanje ali odpravo revščine, a takšna višina v začetku verjetno ne bo mogoča povsod, še posebej, če predpostavimo, da bi uveljavljeni temeljni dohodek izpolnjeval vse bistvene karakteristike univerzalnosti, brezpogojnosti trajnosti in individualnosti, zato se v večini pragmatičnih in politično izvedljivejših predlogov vsota mesečnega izplačila giba med 1/3 in 1/2 minimalne plače oz. zjamčenega prihodka na trgu.

V Tabeli 1 lahko vidimo, kako temeljni dohodek določene višine vpliva na zaslužek. Prvi stolpec nam kaže zaslužek na trgu pred davki in transferji ter vključuje vse prihodke od plače, dohodek na kapital in drugo. Drugi in tretji stolpec kažeta višino temeljnega dohodka in pavšalno davčno stopnjo, ki smo ju predlagali zgoraj. Četrty stolpec kaže plačane davke in predstavljajo 1/3 prihodkov na trgu. V petem stolpcu pa najdemo dohodek po davčnem odbitku in transferje. Ekonomisti ga imenujejo 'razpoložljivi dohodek'. Kaže na prihodke od dela na trgu in transferje (v našem primeru temeljni dohodek), od katerega odštejemo plačilo davkov.

Tabela 2: Vpliv na prihodek s temeljnim dohodkom 4,000 EUR in pavšalni davek na dohodek

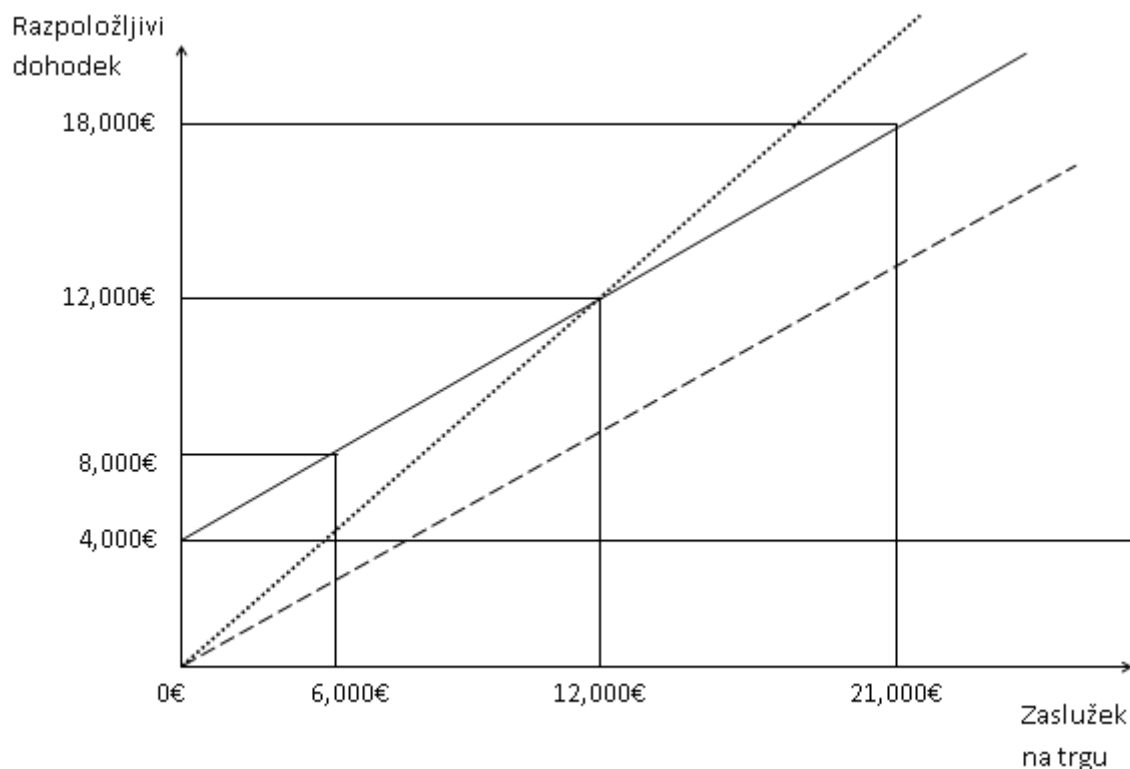
1	2	3	4	5
Zaslužek na trgu	Temeljni dohodek	Davčna stopnja	Plačani davek	Razpoložljivi dohodek
0	4,000 €	33,33 %	0	4,000 €
3,000 €	4,000 €	33,33 %	1,000 €	6,000 €
6,000 €	4,000 €	33,33 %	2,000 €	8,000 €

12,000 €	4,000 €	33,33 %	4,000 €	12,000 €
21,000 €	4,000 €	33,33 %	7,000 €	18,000 €
60,000 €	4,000 €	33,33 %	20,000 €	44,000 €
150,000 €	4,000 €	33,33 %	50,000 €	104,000 €
300,000 €	4,000 €	33,33 %	100,000 €	204,000 €
1,200,000 €	4,000 €	33,33 %	400,000 €	604,000 €
2,100,000 €	4,000 €	33,33 %	700,000 €	1,404,000 €

Vir: Widerquist in drugi, 2013, XVI

Prva vrstica v tabeli nam tako pokaže, da oseba brez zaslužka na trgu ne plača nikakršnega davka in ima razpoložljiv dohodek v višini temeljnega dohodka (4,000 €). Naslednji dve vrsti kažeta situacijo, kjer neki posameznik že nekaj zasluži na trgu. V tretji vrstici oseba zasluži 6,000 €. 2000 € plača v obliki davkov, a še vedno dobi temeljni dohodek v vrednosti 4,000 €, kar mu zagotavlja razpoložljivi dohodek 8,000 €. Ta oseba je še vedno 'neto prejemnik', ker so davki, ki jih plača, še vedno nižji kot temeljni dohodek, ki ga prejema. Nekdo, ki na trgu zasluži 12,000 € na leto, v obliki davkov plača 4,000 €, kar ustreza temeljnemu dohodku in to raven zaslužka postavlja na »točko preloma«. Vsi, ki zaslužijo na trgu več kot 12,000 €, so neto plačniki, kar pomeni, da vplačila davkov presegajo prejemek 33,33 %, ki ga dobijo s temeljnim dohodkom. Na primer nekdo, ki zasluži na trgu 60,000 € bo v davkih plačal 20,000 € in skupaj s temeljnim dohodkom imel razpoložljivi dohodek 44,000 €. Tabela nam pokaže tudi, da višje, kot gremo v lestvici zaslužka na trgu, manj pomemben postaja temeljni dohodek. Pri 12,000 € zaslužka na trgu je razpoložljivi dohodek zgolj malo višji kot 1/2 zaslužka po davkih in transferjih.

Graf 3: Učinek temeljnega dohodka na razpoložljiv dohodek ob pavšalnem davku na prihodek

Vir: Widerquist in drugi, 2013, XVI

Graf 1 nam pokaže v tabeli prikazano razmerje v grafični obliki. Zaslužek na trgu je prikazan na horizontalni osi, razpoložljivi dohodek pa na vertikalni. Če bi ne bilo treba plačati nobenih davkov ali transferjev, bi bil razpoložljiv dohodek enak zaslužku na trgu, kar je prikazano s pikčasto črto. Črtasta linija pokaže razpoložljiv dohodek ob pavšalni davčni obremenitvi 33,33 %. Neprekinjena horizontalna črta na ravni 4,000 € kaže na temeljni dohodek. Učinek temeljnega dohodka ob obdavčitvi pa lahko vidimo na neprekinjeni poševni črti, ki se začne na 4,000 € vertikalne osi.

Osnovni sistem temeljnega dohodka je strukturiran tako, da ima vsak, ki prejme več zaslužka na trgu, tudi višji razpoložljivi dohodek od vsakogar, ki zasluži manj, kar je dobra spodbuda za aktivnost na trgu dela in pri razvoju poklicne kariere. Posameznik bo plačal davke na podlagi dodatnega zaslužka na trgu, ni pa se mu treba odpovedati temeljnemu dohodku, da bi lahko začel z delom. Večina sodobnih transferjev držav blaginje ne deluje na takšen način. Prejemniki socialne pomoči, nadomestil za primer brezposelnosti in drugih transferjev za primer nezmožnosti dela se soočajo z usodnimi odločitvami, ko se morajo odpovedati oz. izgubijo vse omenjene izplačane transferje, če dobijo kakršnokoli delo. Ta pojav se v sociologiji in ekonomiji imenuje »past odvisnosti« ali »past revščine«. Kar je še pomembno omeniti, je, da čeprav se temeljni dohodek v svoji univerzalni obliki

izplačuje vsem, tako revnim kot bogatim, bogati zaradi njega ne postajajo še bogatejši. V zgornjem prikazu lahko vidimo, da bi bogati v sistemu temeljnega dohodka/pavšalnega davka na koncu imeli precej manj razpoložljivega dohodka kot brez in to že v modelu brez progresivne obdavčitve.

Kot rečeno je mogoče ta preprosti primer spreminjati po stopnjah obdavčitve dohodka, ki je lahko linearna ali progresivna, in sicer po tem, kakšne so efektivne mejne davčne stopnje na dohodke pod nekim dogovorjenim minimumom dohodkov in drugo. Te tipe je mogoče prilagajati davčnim zakonodajam, kulturno-zgodovinskim tradicijam različnih držav in okolij. (Widerquist in drugi, 2013)

3.2. ZGODOVINA IN IZVORI TEMELJNEGA DOHODKA

Teoretske razprave in publikacije posameznih avtorjev, ki so se v preteklosti na različnih koncih sveta ukvarjali z argumenti družbene pravičnosti, enakosti in vprašanji delitve naravnih bogastev, vsebujejo konceptualna razmišljanja, ki jih lahko imenujemo predhodniki raziskovanj temeljnega dohodka. Te *'embrionalne formulacije'* temeljnega dohodka se pojavljajo že več stoletij.

V knjigi *»Izvori Univerzalnih Podpor«* (2004) urednika sledita naboru avtorjev, ki zagovarjajo dve liniji predlogov temeljnih dohodkov. Ti sicer v konkretnih izpeljavah precej variirajo, a jih lahko v grobem delimo na:

1. Predloge temeljnega kapitala *'Basic Capital Proposals'*, *»ki bi vsem posameznikom oz. državljanom zagotovili enkraten brezpogojen pavšalni gotovinski znesek ob vstopu v odraslost«*.
2. Predloge temeljnega dohodka *'Basic Income Proposals'*, *»ki bi oskrbovali državljane oz. posameznike z brezpogojnim in periodičnim dohodkom ob vstopu v odraslost«*. (Cunliffe (ur.), 2004)

Oba tipa predlogov zasledujeta reakcije posameznih avtorjev na revščino, bedo, pomanjkanja, izključevanja in druge družbene probleme časa, v katerem so prispevki nastali.

Thomas Paine v knjigi *Agrarna Pravičnost 'Agrarian Justice'* iz leta 1797 predlaga precej izdelan sistem finančnih pomoči, ki preči celotno generacijsko strukturo. Paine predlaga, da naj po vsakem umrlem posamezniku državi pripade t. i. *»zapuščinski davek«*, ki bi bil

nato razdeljen na tri načine: vsaka mlada odrasla oseba ob dopolnjenem 21. letu bi dobila enkratno denarno dotacijo. Nadalje bi vsak invalidni posameznik, mlajši od 50 let in nezmožen za delo, dobil primerno letno nadomestilo. Podobno letno nadomestilo bi dobil tudi vsak posameznik, starejši od 50 let. (Cunliffe (ur.), 2004)

Zanimivo je, da so do podobnih ugotovitev, verjetno neodvisno drug od drugega, prišli nekateri drugi avtorji istega obdobja v ZDA. Cornelius Blatchly, Thomas Skidmore in Orestes Brownson so formulirali podobne predloge o »enakih startnih položajih« mladostnikom, vstopajočih v odraslost, s katerim bi se univerzalna kapitalska dotacija plačevala iz davka na zapuščino.

»Mehanizem letnih dividend bi razdelil vrednost lastnine vseh umrlih v določenem letu enakopravno med vse tiste, ki bi v tistem letu postali polnoletni«. (Cunliffe, 2004; 15)

Izpeljave njihovih socialnih programov kažejo, da je ta skupina teoretikov največ pozornosti posvetila najšibkejšim družbenim podskupinam, in sicer mladim, onemoglim in fizično ali psihično nezmožnim za delo. Sredstva za financiranje pa bi vsako leto prišla iz lastnine ljudi, ki bi v tistem letu umrli.

Zdi se, da njihov nazor, na podlagi katerega gradijo bistvene argumente, kaže, da je vsaka lastnina produkt družbe in da imajo zato lastniki naravnih virov in drugih sredstev zavezujočo obvezo, da prispevajo k vzdrževanju družbenega sistema, ki je omogočil njihovo akumulacijo. Lastnina ima po njihovem dvojni izvor: družbeni in individualni. Družbeni del naj pripada naslednji generaciji posameznikov oz. državljanov in ne samo družinskim članom lastnikov. Ta argument v modernih razpravah o temeljnem dohodku razvijajo tudi Philippe Van Parijs, Tony Atkinson in drugi.

Podobno argumentacijo je razvijal Thomas Spence. V knjigi *Pravice otrok* 'The rights of Infants' je predlagal, da naj bo vsa zemlja v lasti občin/župnij 'parishes' v obliki nekakšne delniške družbe, ki bo v solastništvu vsakega lokalnega prebivalca ne glede na spol in starost, torej v smislu nekakšne razširjene gmajne. Delniška družba bi dodeljevala kmetijska gospodarstva posameznikom ali družinam na podlagi dražbe. Pridobljena sredstva bi pokrila nekatere stroške lokalne uprave, ostalo pa bi bilo vsako četrtoletje enakomerno porazdeljeno med prebivalce občine/župnije.

Belgijski pisec Joseph Charlier v svojem delu *Rešitev družbenega problema oz. humana ustava, temelječa na naravnem pravu, ki je predhodnik obrazložitev razlogov* 'Solution du Problème Social ou Constitution Humanitaire, Basée sur la Loi Naturelle, et Précédée de l'Exposé de Motifs' iz leta 1848 zapiše, da so naravna bogastva po božjem namenu predvidena za zagotavljanje nujnih življenjskih potreb vseh ljudi. To je temeljna pravica:

»ker ima vsako človeško bitje pravico do življenja, ker je vsaka oseba upravičena do deleža zemeljskih dobrin, da si zagotovi preživetje«. Zadal si je rešiti naslednji problem: »Preoblikovati ozemeljsko bogastvo v skupno premoženje brez ogrožanja pravic, ki izvirajo iz zakona in ob polnem spoštovanju pravice do posedovanja lastnine«. (Cunliffe (ur.), 2004; 104)

Kljub paradoksalnemu in na videz nerešljivemu problemu je njegova rešitev naslednja: temeljni dohodek bi bil izplačan vsem prebivalcem od rojstva do smrti, v mesečnih ali trimesečnih obrokih. Sredstva zanj bi država zagotovila iz podružbljanja najemnine za zakup zemlje, in sicer iz t. i. »teritorialne dividende«. Dodatni blaginjski ukrepi naj bi vsebovali tudi kritje izobraževanja, oskrbo mladine ter posebno nego za ostarele.

Charlier je predstavil tako prednosti kot pomanjkljivosti sheme. Med prednosti uvrsti odpravo revščine, ekonomsko varnost in osebno dostojanstvo, določeno stopnjo ekonomske samostojnosti, ki bi odpravila »prevlado kapitala nad delom« in povečanje produkcije, ker bi se posamezniki bolj osredotočili na zadovoljevanje širšega področja pridobljenih pravic.

Pomanjkljivosti, ki jih je zaznal, pa so naslednje: prva je verjetnost, da stopnja vplačil skozi obdavčitev zemlje ne bi zadostovala za pokritje temeljnih potreb. Druga, ravno tako bistvena pa, da bi lahko bil temeljni dohodek spodbuda za brezdelje, ki bi ustvarjalo nov razred rentnikov. Njegov odgovor je jasen: »Manjšina, ki izkorišča plačilo, ni opravičilo, da bi komurkoli odvzeli pravico do rente, do katere so upravičeni.«

Če ameriška teorija govori bolj o temeljnih dotacijah, pa angleška tradicija tekstov o temeljnem dohodku prve polovice dvajsetega stoletja temelji predvsem na pragmatičnih (izvedbenih) argumentih. E. Mabel in Dennis Milner sta predlagala *Državni program bonusov* 'State Bonus Scheme'. Ta naj bi zagotavljal enostavno, a vsestransko rešitev družbenih problemov delavskega razreda, kot so revščina, beda, pomanjkanje in vztrajni industrijski nemiri.

»Verjetno najboljše sprejeta definicija »družbenega problema« je vseobsežno nezadovoljstvo in nesreča revnejših slojev, vidna najboljše v zanemarjenosti in bedi 'slumov' ter kažoč se v industrijskih nemirih, stavkah in nasilju«. (Cunliffe, 2004; 121)

Ta temeljni dohodek bi nadomestil vsa denarna nadomestila, ostale pa bi vse javne storitve. Program bi bil financiran po fiksni 20-odstotni davčni stopnji iz vseh posameznikovih prihodkov, zasluženih in kapitalskih. A tudi tukaj se je pojavila zaskrbljenost, da bi ta shema temeljnega dohodka »promovirala lenarjenje«.

Kljub temu so zagovorniki vedno trdili, da bi temeljni dohodek, ki bi dosegal ali presegal preživetveni prag, imel več pozitivnih posledic na trg dela.

Čeprav ti avtorji niso bili usklajeni glede velikosti izplačil, so v večini optimistično domnevali, da bo v doglednem času mogoče zagotoviti primeren dohodek, ki bi pomembno zmanjšal neenakosti in zagotovil vstop posameznikom na ključne trge oz. področja izgradnje lasnega življenja, kot so izobraževanje, posojilna zmožnost, zagotovitev prebivališča, dostop do zdravstvenih storitev. To so področja, ki odločujoče vplivajo na usode in življenjske priložnosti posameznikov in družin. Mogoče najbolj radikalni potencial teh shem ne leži toliko v prilagoditvi države blaginje, ki »ex post« popravlja neenakosti na trgu dela in usod, temveč v zagotavljanju sredstev, ki »ex ante«, torej že v samem startu, balansirajo neenakosti vstopnih pogojev na različne trge.

Kontroverznost predlogov pa je že takrat kazala na konflikt na ravni brezpogojnosti temeljnih dotacij proti *»produktivnemu delovnemu prispevku«*. Temu, čemur bomo v nadaljevanju rekli argument vzajemnosti. Najbolj vplivni nasprotni argumenti so trdili, da takšna brezpogojna plačila omogočajo izkoriščanje in *»parazitizem lenuhov«*, ki živijo od delovnih državljanov in to na način, ki krši nekatere bistvene parametre pravičnosti, še posebej, če pravičnost temelji na vzajemnosti. Ugovor »parazitizma« je naletel na tri različne odgovore. Prvi, pragmatični odgovor priznava, da obstaja določena stopnja »parazitizma«, ki pa bo kompenzirana z drugimi prednostmi sheme. Drugi odgovor ugotavlja, da so boljše pogojene variante, kjer bi bilo izplačilo vezano na določene prispevne obveze. Tretji odgovor pa oblikuje protiargument, kjer je brezpogojna narava izplačil upravičena na podlagi načelnega argumenta, ki temelji na družbeni pravičnosti in zanika interpretacijo poštenosti 'fairness' tistih, ki delajo in na katere se argument »parazitizma« nanaša. (Cunliffe, 2004)

Nadaljnje in resne politično-filozofske, predvsem pa politično-ekonomske razprave na vrednostni in aplikativni ravni je koncept temeljnega dohodka deležen tudi v zadnjem stoletju. O tej temi so pisali tako različni ekonomski teoretiki, kot na primer Milton Friedman, James Tobin, James Mead, Guy Standing, kot tudi politični filozofi John Rawls, Philippe Van Parijs, Andre Gorz, Claus Offe, Erich Fromm. Bertrand Russell je leta 1918 zapisal: *»Določen majhen prihodek, ki bi zadostoval osnovnim potrebam, bi bilo treba zagotoviti vsem, ne glede na njihov zaposlitveni status.«* Štirje med navedenimi so Nobelovi nagrajenci.

3.3. NORMATIVNA UPRAVIČENOST TEMELJNEGA DOHODKA

»Najmočnejši ugovor proti temeljnemu dohodku ni, da ga ni mogoče financirati, temveč da ni pravičen«. (Van Parijs, 1995, Raventos, 2007)

Zakaj potrebujemo teorijo? Debata o temeljnem dohodku mora delovati na več ravneh abstrakcije, kjer zbir argumentov naslavlja na eni strani praktične primere, na drugi pa jasne normativne orise upravičenosti. Šele skozi jasno povezavo obeh lahko sledimo smiselnim in verodostojnim argumentom, ki prehajajo med teorijo in prakso. Seveda pa so tudi normativne opredelitve, vsaj tiste, ki imajo za namen spreminjati obstoječe družbeno-politične ali ekonomske odnose, že vključene v nastavke družbene konstrukcije realnosti in skozi aplikativni potencial izgrajujejo loke smiselnih sprememb družbenega.

Skozi zgodovino so se razvile različne teorije, ki upravičujejo in osmišljajo smiselnost in pravičnost družbenih ureditev. Vsaka normativna teorija pravičnosti je za razliko od drugih zavezana neki posebni obliki pravičnosti oz. upravičenosti. Pravičnost kot izraz moralne pravilnosti, katerega smisel temelji na etiki, racionalnosti, pravu, naravnem pravu, pravičnosti in poštenosti, sodobna politična filozofija v akademskih razpravah postavlja v 6 ali 7 krovnih tokov, razprav okoli konceptov, ki tekmujejo v areni razumevanja pravičnosti. (Kymlicka, 2005; Farrelly, 2004; Mastravers in Pike, 2003).

Če jih delno združimo, so to znotraj teorije liberalne demokracije: libertarizem, liberalna enakost in utilitarizem (te tri sestavljajo grozd liberalnih teorij), potem marksizem oz. post-marksizem, komunitarizem, teorija državljanstva in republikanizem, multi-kulturalizem in feminizem. Vsaka od njih se opira na lastno *vrhovno vrednoto*, iz katere črpa svojo upravičenost. Socializem se recimo opira na *enakost*, libertarizem na *svobodo*, komunitarizem na *skupno dobro*, feminizem na *androgenost*, multikulturalizem na *identiteto* in tako naprej. (Kymlicka, 2005)

Ker moramo tukaj zastaviti, za kakšno pravičnost nam gre, je odgovor: za takšno, ki bo uspela artikulirati neko specifično moralno pozicijo o pravični družbi. Naša pozicija in teza temeljita na predpostavkah čim širše svobode posameznika in na neki vrsti enakosti. V obzir argumentacije tako ne jemljemo zgolj liberalnih zastavkov, temveč tudi vprašanja skupnega dobrega in enakost. To je naša vrednostna odločitev, ki usmerja policy relevantno informacijo v specifično vrednostno strukturo.

Kanadski politični teoretik Will Kymlicka ugotavlja, da je v sodobni politični teoriji živa ideja enakosti, ki prehaja preko vseh partikularnih konceptov: *»Namreč ideja obravnave ljudi »kot enakih«.* To idejo enakosti lahko izrazimo na več načinov. Teorija je v tem

pomenu egalitarna, če sprejme, da so interesi vsakega člana skupnosti pomembni in da so pomembni enako. Drugače rečeno: egalitarne teorije zahtevajo, da oblast obravnava svoje državljane z enakim upoštevanjem; vsak državljan ima pravico do enake skrbi in spoštovanja. (Kymlicka, 2005; 24)

Kako je s to argumentacijo povezal različne vrhovne vrednote v neko skupno razumevanje enakosti, je njegov teoretski zastavek.

Razmislek o temeljnem dohodku nas tako sili, da se odzovemo na normativna vprašanja o naravi pravičnosti in enakosti, na kateri naj temelji (ali bi vsaj moral temeljiti) neki prihodnji družbeni sporazum oz. pravična družbena ureditev. Postavlja nam torej vprašanja o odnosu med svobodo posameznika, družbeno enakostjo ali neenakostjo, družbeno prisilo, socialnimi pravicami, njegovimi delovnimi obveznostmi in odgovornostmi ter skupnostjo, ki zaradi ekonomsko-finančnih in tehnoloških sprememb, ne vztraja v liberalnem zastavku, temveč prehaja onkraj, kot sta v članku iz leta 1986 napisala Robert van der Veen in Philippe Van Parijs: »Kapitalistična pot v Komunizem«.

Če izhajamo iz konteksta sodobne socialne države, potem je ideal pravičnosti oz. upravičenosti temeljnega dohodka radikalna sprememba tega koncepta. Radikalna je v smislu, da zahteva daljnosežno izenačitev možnosti vseh posameznikov ne glede na vzajemnost, ki je prva kategorija socialne države.

»Preprečevanje brezposelnosti, bistvena neenakost sredstev in neenake možnosti na trgu dela so splošno sprejete skrbi v gospodarsko razvitih državah blaginje.« (Birnbaum, 2012; 41)

Kakšna bi bila lahko ureditev, ki bi kot »vrhovno vrednoto« sprejemala idejo enakosti, hkrati pa zagotavljala čim obsežnejšo svobodo posameznika? V tem poglavju bomo pogledali, ali nam lahko zaveza liberalno-egalitarni pravičnosti oz. 'liberalna enakost', ki jo je zagovarjal John Rawls in 'dejanski-libertarizem' Philippa Van Parijsa, ki izhaja idej o enakosti zunanjih virov po R. Dworkinu (Birnbaum, 2012; 42) in tradicije levega-libertarizma, ponudijo nekatere aspekte za normativno podlago in upravičenost konceptualnim spremembam dela socialne države.

»Glavni argument za UTD temelji na nekem videnju pravičnosti. Menim, da družbena pravičnost zahteva vzpostavitev takšnih institucij, ki bi kar najbolj zagotavljale dejansko svobodo za vse. Takšno dejansko libertarno pojmovanje pravičnosti združuje dve ideji. Prvič, člani družbe morajo biti formalno svobodni, imeti morajo dobro zavarovano strukturo lastninskih pravic in osebnih svoboščin. Za dejanskega libertarca pa ni pomembna le zaščita pravic posameznika, temveč tudi zagotovitev dejanske veljave teh

pravic: ne smemo se ukvarjati samo s svobodo, temveč, kot pravi John Rawls, tudi z »vrednostjo svobode«. V prvem približku je vrednost ali dejanska veljava svobode neke osebe odvisna od sredstev, ki jih ima ta oseba na voljo, da lahko svojo svobodo udejani. Zato mora biti tudi razdelitev virov – razumljena kot dostop do sredstev, ki jih ljudje potrebujejo, da lahko počnejo kar pač hočejo – nujno zastavljena tako, da ponuja kar največ dejanskih možnosti tistim, ki jih imajo najmanj, pod pogojem, da se pri tem spoštuje formalna svoboda vsakogar«. (Van Parijs, 2004; 27–28)

3.3.1. Svoboda in enakost

Kakšna je »vrednost svobode«, kot skozi Rawlsa pravi Van Parijs, če so člani družbe le formalno svobodni, kako lahko uporabijo svojo svobodo?

V sodobnih demokratičnih političnih ureditvah je odnos med oblastjo in svobodo protisloven – država je s svojo institucionalizirano močjo garant omejitve posameznikove svobode na račun višje stopnje obče družbene svobode, hkrati pa prav moč države/oblasti predstavlja potencialno grožnjo svobodi posameznika. To seveda sproža vprašanja o obsegu posameznikove avtonomije in področja zasebnosti, kamor oblast v nobenem primeru nima pravice posegati. V izhodišče predstavitve koncepta modernega razumevanja svobode je postavljena konceptualizacija svobode, ki razlikuje med negativnim in pozitivnim konceptom svobode, Isaiaha Berlina. Ta pri konceptualizaciji negativne svobode išče odgovor na vprašanje: *»Kaj je območje, znotraj katerega subjektu – osebi ali skupini oseb – je ali pa bi moralo biti prepuščeno, da počne ali da je, kar je zmožen početi ali biti, brez vmešavanja drugih oseb.«* Pozitivni smisel pa sprašuje: *»Kdo ali kaj je izvir nadzora ali vmešavanja, ki lahko nekomu določi, da počne, ali da je raje to kot ono?«* (Berlin, 1992)

Svoboda je v tem smislu vedno napetost, med *»območjem zasebnega življenja in območjem javne oblasti. Kje jo narisati, pa je stvar razprave, pravzaprav prepira«*. (prav tam)

Pri vprašanju svobode gre vedno tudi za vprašanje, za odnos večine do manjšine, odnosa med varnostjo in svobodo ter koliko svobode smo se pripravljene odreči za večjo varnost in seveda za svobodo, ki jo omogoča družbeno ekonomska realnost našega dela.

»Neka vera pa je, bolj kot katerakoli druga, kriva za pokol posameznikov na oltarjih zgodovinskih idealov – pravice, napredka, sreče prihodnjih rodov, svetega poslanstva, emancipacije nacije, rase, razreda, ali celo same svobode, ki terja žrtve posameznikov za

svobodo družbe ... Ta stara vera temelji na prepričanju, da morajo biti vse pozitivne vrednote, v katere so ljudje kdaj verjeli, na koncu skladne in da nemara vključujejo druga drugo». (prav tam) Toliko o razlagi Kymlicke.

»Pluralizem z mero negativne svobode, ki jo vključuje, se mi zdi bolj resničen in bolj človeški ideal, kakor smotri tistih, ki iščejo v velikih, discipliniranih, avtoritarnih, strukturah ideal »pozitivnega« samoobvladovanja razredov, ljudstev ali celega človeštva. Bolj resničen je, ker vsaj pripoznava dejstvo, da je mnogo človeških smotrov, ki niso vsi sorazmerni ter so v nenehnem rivalstvu ... Pluralizem je bolj človeški, ker ljudem kot nenapovedljivo samo-spreminjajočim se človeškim bitjem ne oropa (tako kot graditelji sistema) v imenu kakšnega oddaljenega ali zmedenega ideala veliko tistega, za kar so sami ugotovili, da je nepogrešljivo v njihovem življenju. Končno ljudje izbirajo med najvišjimi vrednotami; izberejo tako, kot pač izberejo, ker njihovo življenje in mišljenje določajo temeljne moralne kategorije in koncepti, ki so vsekakor v velikih časovnih in prostorskih razsežnostih del njihovega bivanja in mišljenja ter občutja njihove lastne identitete; del tistega, kar jih dela človeške ... »Uzreti relativno veljavnost naših nazorov ... pa vendar neomajno vztrajati na njih, je tisto, kar ločuje civiliziranega človeka od barbara«. (Berlin, 1992; 16)

To seveda ne pomeni, da lahko počnemo, kar želimo, pomeni pa, da kot posamezniki vedno iščemo primerno razmerje med utilitarnim oz. koristmi, ki nam jih zagotavlja organizacija sodobne države in intuicijami lastnih moralnih principov, ki nam oblikujejo lastna življenja in življenjske stile.

Tako Rawlsova kot Van Parijsova teorija sta v odnosu in podložena kritiki drugim družbenim teorijam, kar sicer postavlja pomembne distinkcije za akademsko razumevanje svobode in enakosti, a se jih v tej nalogi ne bomo lotili. Vprašanje enakosti se v liberalnih in libertarnih teorijah predvsem razume preko vprašanja enakosti pred zakonom, manj pa na ravni enake razdelitve virov in resursov. Nas bo zanimala predvsem ta druga. Zdi se, da šele obsežna enakost razdelitve virov kaže na ideal liberalno-egalitarne pravičnosti in (ne)enakosti pojmovanj dobrega življenja in svobode skozi koncept neprevladujoče raznolikosti.

3.3.2. John Rawls – Pravičnost kot nepristranskost

Egalitarni liberalizem oz. teorija liberalne enakosti je ena izmed treh teorij, ki so in še vedno definirajo »govorico politične razprave v anglo-ameriških liberalnih demokracijah«.

Egalitarni liberalizem se primarno ukvarja s konceptom »pravične razdelitve«, kako naj bodo porazdeljene koristi in bremena družbenega sodelovanja in trdi, da sta svoboda in enakost združljivi politični vrednoti. Čeprav ni konsenza, kakšna je »najbolj pravična razdelitev« v razmerju med svobodo in enakostjo, je teorija, ki že nekaj desetletij obvladuje to področje, politična teorija Johna Rawlsa.

Rawlsov pogled ponuja trdno utemeljitev pravičnosti mnogim temeljnim idealom in ciljem, ki so v veliki meri podprti v obstoječih sistemih socialne države. V knjigi *Teorija pravičnosti* 'A Theory of Justice' iz leta 1971 Rawls ponovno oživi tradicijo teorij »družbenih pogodb« in se priključi klasičnim avtorjem družbenih pogodb, kot so John Locke, Jean-Jaques Rousseau, Immanuel Kant ...

Pri tem sistematično razvija politično teorijo pravičnosti, ki bo sestavljena iz načel, ki zagotavljajo pravično in moralno sprejemljivo družbo. Teorijo imenuje *pravičnost kot nepristranskost* 'justice as fairness'³² in jo postavi ob bok takrat prevladujočemu utilitarističnemu razumevanju družbe anglo-saksonske tradicije. Utilitarizem, ki kot politično-filozofska teorija »trdi, da je moralno pravilno dejanje ali politika tisto ali tista, ki proizvede največjo korist članov družbe«. (Kymlicka, 2005; 33) Po Rawlsovem mnenju ne zmore dokazati ravno tega, da bi maksimizirala korist in blaginjo v celoti in za vse.

Meni, da ustreznega pomena pravičnosti ni mogoče izpeljati iz utilitarizma, ker se ta teorija povezuje z obliko vladanja, v kateri je doseganje večje sreče v večini primerov dosežena z zanemarjanjem pravic in interesov manjšine. S ponovnim oživljanje pojma družbene pogodbe Rawls trdi, da je pravičnost sestavljena iz osnovnih načel upravljanja, kjer bi se svobodni in racionalni posamezniki znašli v hipotetični situaciji popolne enakosti. Da bi zagotovil, da so načela izbrana pošteno, si Rawls predstavlja skupino posameznikov, ki odmislijo vse družbene, gospodarske in zgodovinske okoliščine, iz katerih izhajajo, kot tudi njihove temeljne vrednote in cilje, vključno z njihovim razumevanjem, kaj pomeni "dobro življenje". Po Rawlsu so prava načela za pravični sistem sodelovanja opredeljena za

³² Prevod »pravičnost kot nepristranskost« in ne varianto »pravičnost kot poštenost« povzemam po razlagi Jasmine Jerant, ki je v svoji diplomski nalogi uporabila Kantetov prevod Rawlsovega teksta »Koncept svobode« (1992), kjer upravičeno pokaže, da prevodu »pravičnost kot poštenost« umanjka pomembna značilnost, ki je prav v nepristranskosti izbire načel koncepta. (Jerant, 2010; 39)

»tančico nevednosti«. Za zamišljeno tančico ostajamo brez informacij glede naših specifičnih etičnih prepričanj, talentov ali družinskih vezi, vendar imamo splošno poznavanje vseh relevantnih empiričnih dejstev, da bi lahko sprejeli odločitve glede načel in institucionalne ureditve.

Vemo, da moramo biti pripravljeni živeti svoje življenje v družbi po izbranih pravilih pravičnosti, a ne moremo vedeti, v kakšno družino bomo rojeni, kakšne talente bomo imeli, bomo verni ali ne, bomo garači ali boemi. (Rawls, 1999) Naravni talenti in družbene okoliščine so torej posledica gole sreče, moralne zahteve ljudi pa ne bi smele biti odvisne od gole sreče. Govorimo torej o nepristranskosti in enaki skrbi za interese vseh, ne glede na okoliščine ali pojmovanje dobrega življenja.

»Prevladujoči pogled oz. utemeljitev ekonomske razdelitve v naši družbi temelji na ideji »enakosti možnosti«. Neenakosti v dohodkih, prestižu itn. so po tej podmeni upravičene, če in samo če sta bila potegovanje in dodelitev javnih služb in položajev, ki dajejo te prednosti, nepristranska«. (Kymlicka, 2005; 93–94)

»Vendar obstaja še en vir nezaslužene neenakosti, ki ga ta pogled prezre. Drži, da so družbene neenakosti nezaslužene in da je zato nepravilno do posameznikove življenjske usode, če jo takšna nezaslužena neenakost poslabša. Toda isto lahko rečemo tudi za neenakosti v naravnih talentih. Nihče si ne zasluži, da bi se rodil hendikepiran ali z IQ-jem 140, prav tako si nihče ne zasluži, da se rodi v določenem razredu določenega spola in rase. Če je do usode ljudi nepravilno, da nanje vplivajo drugo-omenjeni dejavniki, potem ni jasno, zakaj ne gre za isto nepravilnost, ko življenjsko usodo ljudi določajo prvo-omenjeni dejavniki. Nepravilnost je v obeh primerih ista – na razdelitvene deleže ne bi smeli vplivati dejavniki, ki so iz moralnega gledišča arbitrarni. Naravni talenti in družbene okoliščine so stvar gole sreče, moralne zahteve ljudi pa ne bi smele biti odvisne od gole sreče«. (Kymlicka, 2005; 94)

Rawlsovo »splošno razumevanje pravičnosti« sestoji iz ene same osrednje misli: »Vse primarne družbene dobrine – svoboda in možnost, dohodki in bogastvo ter podlaga samospoštovanja – morajo biti razdeljene enako, razen, če neenaka razdelitev ene ali vseh teh dobrin ni v korist tistim v najneugodnejšem položaju.« V tem »splošnem razumevanju« [pravičnosti] Rawls idejo pravičnosti poveže z enakim deležem družbenih dobrin, vendar doda pomemben zasuk. Ljudi ne obravnava kot enake tako, da odstrani vse neenakosti, temveč tako, da odstrani le tiste neenakosti, ki nekoga postavljajo v slabši položaj. Če so nekatere neenakosti v korist vsem, ker privedejo na dan družbeno koristne talente in energijo, bodo sprejemljive za vse ... Neenakosti so dovoljene, če izboljšajo [moj] enaki

začetni delež, niso pa dovoljene, če posežejo po mojem pravičnem deležu. O tem lahko razmišljamo, pravi Rawls, kakor če bi tistim v najslabšem položaju podelili nekakšno možnost veta na neenakosti in bi jo ti uporabili, da bi zavrnilo tiste neenakosti, ki njihovih interesov ne podprejo ampak jih žrtvujejo». (Kymlicka, 2005; 93–94)

»Najbolj temeljna ideja v tem pojmovanju pravičnosti je ideja o družbi kot poštenem [nepristranskem] sistemu družbenega sodelovanja skozi čas, iz generacije v generacijo ... Ta osrednja ideja je razdelana skupaj z dvema spremljajočima temeljnima idejama. To sta ideja o državljanih (tistih, ki so vključeni v sodelovanje) kot svobodnih in enakih osebah; in ideja o dobro urejeni družbi, se pravi družbi, ki jo učinkovito ureja javno pojmovanje pravičnosti». (Rawls, 2011; 24)

Rawls pravičnost torej išče v organizaciji družbe in družbenih institucijah. Tako v nadaljevanju oblikuje dve načeli pravičnosti ter poskuša dokazati, da bi osebe v hipotetični družbeni pogodbi izbrale njegovi načeli pravičnosti. Zato naj bodo kot osnovna struktura pravične družbe postavljene takšne glavne družbene institucije (ustava in pglavitni družbeno-ekonomski dogovori), ki naj določijo poštene pogoje družbenega sodelovanja med svobodnimi in enakovrednimi državljani. Ideja je torej oblikovati princip pravičnosti in osnovno strukturo družbe, ki bo predmet izhodiščnega soglasja (družbene pogodbe) in bo zagotavljala, da bodo *»primarne družbene dobrine«* (svoboda, priložnosti, dohodek, bogastvo in samospoštovanje) porazdeljene enakopravno, razen če neenaka porazdelitev prinaša prednost tistim posameznikom, ki se znajdejo v najneugodnejšem položaju.

Zato je temelj Rawlsove teorije *»poseben koncept pravičnosti«* (angl. 'special conception of justice'), ki bi ga pripadniki družbe izbrali, če bi se znašli v hipotetičnem *»izhodiščnem položaju«*³³ in za *»tančico nevednosti«*.³⁴ (Boljka, 2011; 57–58)

³³ Izhodiščni položaj predstavlja hipotetično situacijo naravnega stanja oz. izhodiščni položaj družbene pogodbe ali *»status quo«*, ki vodi do določenega razumevanja pravičnosti in kjer lahko izberemo družbo, v kateri bi želeli živeti, ne da bi v času izbora vedeli, kakšne bodo naše sposobnosti, talenti in preference.

³⁴ *»Tančica nevednosti«* po Rawlsu zagotovi, da razpravljavci odmislijo svoj konkreten položaj v družbenem življenju, kar pomeni, da ne vedo, v kateri razred spadajo, katere vloge opravljajo, kakšne življenjske nazore imajo, v kakšnih okoliščinah so se znašli. Je mehanizem izključitve sebičnih interesov in partikularnih vrednostnih sistemov, ki naj udeležence v izhodiščnem položaju napelje na nepristranskost presoje in jim omogoči, da dosežejo racionalno soglasje o temeljnih načelih dobro urejene družbe. Z drugimi besedami, če v kontra-faktni situaciji razmišljamo o temeljnih normativnih načelih dobro urejene družbe, ne da bi poznali svoj družbeni položaj in okoliščine, po Rawlsu nujno razmišljamo v skladu z načelom recipročnosti, saj nas nevednost o lastnem položaju napelje na nepristranskost. Rawls trdi, da v izvorni poziciji racionalni udeleženci nujno dosežejo soglasje o njegovih dveh, zgoraj opredeljenih načelih, *»pravičnosti kot poštenosti«*. Ker udeleženci v izvorni poziciji nimajo informacij o svojem realnem položaju v družbi, drug drugemu podelijo maksimalno svobodo v okviru medsebojne enakosti ter zagotovijo maksimalne mogoče pogoje tistim, ki se znajdejo v družbi v najslabšem položaju. Po Rawlsu je o odločitvi teh načel v izvorni poziciji edina mogoča racionalna izbira zato, ker udeleženci ne vedo, ali se ne bodo morda sami znašli v najslabšem položaju. (Škrlep v Boljka, 2011; 57)

Jedro izhodiščnega položaja je v vprašanju, katera načela bi bila izbrana, če bi v nekem začetnem položaju predvideli nepristranskost? In glavna skrb svobodnih in razumnih oseb so njihovi interesi, usmerjeni k posedovanju primarnih dobrin. Osnovna struktura družbe razdeljuje primarne dobrine kot tisto, *»kar ljudje kot svobodni in enakopravni državljani ter aktivni člani družbe potrebujejo v svojem življenju«*.³⁵ (Jerant, 2010; 42)

Primarne dobrine so dveh vrst:

1. Družbene primarne dobrine: dobrine, ki jih neposredno razdelijo družbene institucije; denimo dohodek in blaginja, možnosti in pooblastila, pravice in svoboščine.
2. Naravne primarne dobrine: dobrine, kakršne so zdravje, inteligenca, življenjski zagon, domišljija in naravni talenti, na katere družbene institucije vplivajo, vendar jih ne razdeljujejo.

Tančica nevednosti Rawlsu omogoči, da pokaže izhodiščne simetrične odnose, kjer naravne danosti ali družbene okoliščine pripadnikov družbe ne zapostavljajo ali jim dajejo prednosti.

In ker nikomur ni omogočena prednost njegovih partikularnih okoliščin (kot so rasa, spol, premoženje, naravne danosti ...), so načela pravičnosti rezultat nepristranskega dogovora. (Rawls, 1971; 12)

Pripadniki družbe pa vseeno vedo, *»da imajo različna verjetja in različne interese glede primarnih dobrin; vedo tudi, da je družba v razmerah zmernega pomanjkanja – dovolj ima, da lahko deli, a ne dovolj, da bi vsi dobili, kar želijo; in navsezadnje so seznanjeni z običnimi dejstvi glede človekovega družbenega življenja, z dejstvom zdrave pameti ter z nespornimi splošnimi zaključki znanosti – vključujoč ekonomijo in psihologijo«*. (Wenar v Jerant, 2010; 44)

Posamezniki so torej racionalne osebe, ki bi v tem hipotetičnem primeru izbrale naslednji Rawlsovi načeli pravičnosti.

»Prvo načelo: Vsak mora imeti enako pravico do najobsežnejšega celovitega sistema enakih temeljnih svoboščin, ki je združljiv s podobnim sistemom svoboščin za vse (načelo enake svobode).

Drugo načelo: Družbene in ekonomske neenakosti morajo biti urejene tako, da so hkrati:

³⁵ Ta definicija primarnih dobrin je bila uporabljena v revidirani verziji Teorije Pravičnosti iz leta 1999, in sicer namesto prejšnje iz leta 1971, ki je primarne dobrine pojmovala *»kot nekaj, kar si vsak razumen človek želi (ne glede na to, katere druge dobrine si še želi in kakšni so njegovi cilji)«* (Jerant, 2009; 42)

- a) v največjo korist tistim, ki so v najslabšem položaju (načelo razlike *'the difference principle'*) in
- b) povezane z javnimi službami in položaji, ki so dostopni vsem pod pogoji nepristranske enakosti možnosti (načelo nepristranske enakosti možnosti *'principle of fair equality of opportunity'*).

Prvo prednostno pravilo (prednost svobode) – Načela pravičnosti morajo biti razvrščena leksikalno in zato je svoboda lahko omejena le v imenu svobode.

Drugo prednostno pravilo (prednost pravičnosti pred učinkovitostjo in blaginjo) – Drugo načelo pravičnosti je v leksikalnem redu pred učinkovitostjo in pred načelom maksimiranja vsote koristi; in enakost možnosti je pred načelom razlike«. (Rawls v Kymlicka, 2005; 94–95)

Kot rečeno zgoraj, ta načela oblikujejo Rawlsov posebni koncept pravičnosti.

Drugo načelo se imenuje *»načelo enake svobode«* in ima po prvem prednostnem pravilu leksikalno³⁶ prednost pred prvim pravilom. Pravilo govori o enakosti v dodeljevanju temeljnih pravic in svoboščin. Temeljne svoboščine se v tem pravilu nanašajo na oblikovanje političnih ustav in ustavnih struktur, kar konkretno pomeni, da gre za politično svobodo, kot je na primer volilna pravica, pravica do potegovanja za javno službo, svoboda govora in združevanja, svoboda vesti in misli, osebna svoboda, svoboda (osebne) lastnine ter med drugim tudi različne svoboščine, ki članicam družbe pripadajo na podlagi koncepta vladavine prava. (Jerant, 2010; 46)

Načelo enake svobode ne brani splošnega načela svobode, kar bi dajalo vsaki svoboščini prednost vseprek, temveč zgolj *»temeljnim svoboščinam«*, kot so državljanske in politične pravice – volilna pravica, pravica potegovanja za javno službo, proceduralnost, svobodo govora, svobodo gibanja itd.

Prvo načelo je razdeljeno na dva dela: prvi del je *»načelo razlike«*, ki se nanaša na nujnost preprečevanja družbene in ekonomske neenakosti, ki pa morajo biti, če že obstajajo, v največjo korist tistim v najslabšem položaju, *»to preprosto pomeni, da moramo primerjati sisteme sodelovanja glede na to, kako gre v vsakem sistemu tistim v najslabšem položaju in nato izbrati tistega, v katerem so tisti v najslabšem položaju na boljšem, kakor v katerem koli drugem«* (Rawls, 2011; 87) ali *»implicira legitimizacijo redistributivnih posegov države pri razdelitvi družbenega bogastva, ki pa mora biti omejeno s spoštovanjem*

³⁶ Leksikalna prednost je *»red, ki od nas zahteva najprej zadovoljitev prvega načela v ureditvi, preden se lahko premaknemo k drugemu ter drugega, preden se premaknemo k tretjemu in tako dalje ... osnovna struktura družbe mora urediti neenakosti v premoženju ter oblasti na način konsistenten s svoboščinami enakosti, predvidenimi s prvim načelom«*. (Rawl, 1971; 43)

temeljnih pravic in svoboščin posameznika. Redistribucija mora v največji meri koristiti družbenim skupinam, ki so najbolj prikrajšane«. (Boljka, 2011; 58)

Drugi del prvega načela pa predstavlja *»načelo nepristranske enakosti možnosti«*, kar pomeni, da morajo osnovne družbene strukture pri distribuciji dobrin zadostiti zahtevam enakih možnosti. Najprej morajo biti dostopne vsem, šele potem se lahko urejajo socialne in ekonomske neenakosti na način, da z njimi vsi pridobijo. Torej *»prednostna pravila ... ne prizadenejo osnovnega načela pravičnih deležev znotraj posameznih kategorij«*. (Kymlicka, 2005; 95)

Pravična distribucija, ki izhaja iz te hipotetične družbene pogodbe, vezane na postavljena načela, je, da vsako, še tako majhno izboljšanje položaja tistih v najslabšem položaju pomeni izpolnjen pogoj pravičnosti, ne glede na to, ali so primarne dobrine porazdeljene enakomerno ali ne. Idealna pravična družbena ureditev ni tista, ki zgolj izboljša položaj najslabše situiranih, ampak tista, ki maksimalno izboljša položaj najslabše situiranih ob predpostavki, da ne obstaja nikakršna bolj egalitarna alternativa tej ureditvi, v kateri bi bilo mogoče še izboljšati položaj najslabše situiranih.

To *»da je družba dobro urejena s pojmovanjem pravičnosti pomeni troje:*

1. *da je to družba, v kateri vsi državljani sprejemajo in drug pred drugim priznavajo, da sprejemajo ista načela pravičnosti;*
2. *da je javno znano oz. lahko utemeljeno verjamemo, da njena temeljna struktura, njene pglavitne politične in družbene institucije in način kako skupaj tvorijo en sistem sodelovanja, ustrezajo tem načelom;*
3. *da imajo državljani navadno učinkovit čut za pravičnost, se pravi takšnega, ki jim omogoča razumeti in uporabljati načela pravičnosti in v svojem ravnanju izhajati pretežno iz njih v skladu z zahtevami njihovih okoliščin*«. (Rawls, 2011; 253)

Ko ljudje izbirajo načela pravičnosti, si za tančico nevednosti prizadevajo zagotoviti najboljši možni dostop do primarnih dobrin, ki jih razdeljujejo družbene institucije. V osnovi gre za neki tip utilitarizma. Ampak če bi vedeli, kakšno je razmerje možnosti, da bodo v utilitaristični družbi naše osnovne pravice kratene, bi imeli jasnejšo sliko o tem, kolikšno stopnjo tveganja je racionalno sprejeti. A *»tančica tveganja«* takšno seznanjenost izključuje. Racionalno je potem ravnati v skladu s strategijo *»maksimin«* – se pravi, maksimizirati, kar bi dobil, če bi se znašel v minimumu, tj. v najslabšem položaju. Kakor pravi Rawls, je to isto, kakor če bi ravnali v skladu s predpostavko, da bo v mestu, ki ga boste zasedli v družbi, odločal vaš najhujši sovražnik. Posledica tega razmišljanja je izbira sheme, ki maksimira najmanjši delež, dodeljen po shemi.

(a) 10 : 8 : 1

(b) 7 : 6 : 2

(c) 5 : 4 : 4

Če ne bi vedeli, kakšna je verjetnost, da bomo pristali v najboljšem ali najslabšem položaju, bi po Rawlsu izbrali (c).

Kako lahko skozi Rawlsovo teorijo »pravičnosti kot nepristranskosti« pridemo do podpore temeljnemu dohodku?

Ne moremo. Rawls sam v knjigi »Pravičnost kot poštenost: Reformulacija« iz leta 2001, kjer je na podlagi ugovorov in komentarjev skozi leta delno preoblikoval svoja stališča, zapiše, da: *»Pri izdelovanju pravičnosti kot poštenosti predpostavljamo, da so vsi državljani normalni in polno sodelujoči člani družbe skozi vse življenje ... Ta predpostavka pomeni, da so vsi voljni delati in nositi svoj delež bremen družbenega življenja, seveda pod pogojem, da se jim pogoji sodelovanja zdijo poštene.«* (Rawls, 2011; 229)

Rawls torej zahteva od članov vključenost v družbeno sodelovanje ter izključno na tej podlagi vzajemno upravičenost do distributivnega deleža primarnih dobrin. V »indeks primarnih dobrin« vključi 8-urni delavnik ali pa 16 ur prostega časa. Kakor koli, v Rawlsovem sistemu se predpostavlja polna zaposlenost.

A tisto, kar ostane, je načelo razlike, ki ga nekateri avtorji interpretirajo kot podporo in vstop Rawlsove teorije »pravičnosti kot nepristranskosti« v zagovor temeljnega dohodka. Ravno temeljni dohodek predstavlja možno implementacijo načela razlike, kar pa Rawls zavrne tudi v osebem pogovoru s Philippom Van Parijsom.³⁷

Rawls je nekoč sam izjavil, da iz njegove teorije 'pravičnosti kot nepristranskosti' ni mogoče utemeljiti pravice do temeljnega dohodka, kar pa je Van Parijs skozi poglobljeno analizo Rawlsove teorije vsaj omilil, če že ne pokazal, da Rawls ni konsistentno zaznal logičnih posledic svoje teorije (več v Kodelja v ur. Pribac in Korošec, 2011) Sam pa je ponudil upravičenost temeljnega dohodka skozi teoretsko obliko upravičenosti, ki jo je razvil posebej v podporo temeljnemu dohodku in se imenuje 'dejanski libertarizem'.

Kakšne so potem implikacije Rawlsovega pogleda na zahtevo po delu in socialnem minimumu, o katerem je govora tudi v našem tekstu?

³⁷ Philippe Van Parijs je belgijski filozof in politični ekonomist. Na katoliški univerzi v Louvainu (Université catholique de Louvain) je predstojnik katedre za ekonomsko in socialno etiko »Hoover chair«. Je eden izmed od ustanoviteljev BIEN-a – svetovne mreže za temeljni dohodek in eden izmed najbolj artikuliranih in prodornih zagovornikov temeljnega dohodka. Njegovo delo je povezano tudi s študijsko skupino »Skupina September« (ang. 'September group') analitičnega marksizma, čeprav se sam ne opredeljuje za marksista.

V Teoriji pravičnosti Rawls omeni negativno dohodnino (ki, kot bomo videli v nadaljevanju, zagotavlja zjamčeni prihodek s strani države pod določenim pragom zasluženega dohodka) kot del institucionalne strukture, ki jo naj zagotavlja pravičnost kot poštenost. Prav tako poveže načelo razlike s ciljem zagotoviti vsem ustrezen socialni minimum. (Birnbaur, 2012)

Iz tega je mogoče potegniti argument v korist temeljnemu dohodku, a Rawls tega zaključka ne naredi, čeprav je o tem tekla široka razprava na teoretski ravni. (Musgrave 1974, Kymlicka 2002) Sam problem reši tako, da vključi počitek v indeks primarnih dobrin »*24 ur manj kot standardni delovni dan bi lahko bil vključen v indeks kot prosti čas ... Tisti, ki niso pripravljeni delati ... bodo imeli določen dodaten prosti čas v enaki meri kot tisti v najmanj ugodnem položaju. Tako si morajo tisti, ki deskajo vse dneve v Malibuju, najti način za preživetje, ker ne bodo upravičeni do javnih sredstev*«. (Rawls v Birnbaur, 2012; 46)

3.3.3. Levi libertarizem – raznolikost liberalnih teorij

Levi libertarizem je ena izmed oblik teorij liberalne enakosti in kot takšen tudi ena izmed teorij pravičnosti. Preko razumevanj nekaterih izpeljav levega libertarizma je mogoče slediti upravičenju temeljnega dohodka.

Obstajata dve obširni tradiciji libertarne misli: desni libertarizem in levi libertarizem. Obe razumeta osnovne pravice posameznikov kot lastninske pravice. Podobno kot razprave o temeljnem dohodku ali temeljnem kapitalu sta ti tradiciji prisotni v teoretskih razpravah že preko 400 let, z novim zagonom razmisleka v zadnjih 40. letih.³⁸ Peter Vallentyne, eden izmed sodobnih teoretikov levega libertarizma ugotavlja o starih: »*Presenetljivo je, koliko trenutnih razprav na teme enakosti, svobode in odgovornosti je že bilo obravnavanih s strani teh avtorjev*.«

Debate, ki definirajo ti tradiciji, so osredotočene okoli dveh ključnih vprašanj. Prvo je vprašanje *samolastništva* 'self-ownership' posameznikov, drugo pa vprašanje *lastništva nad zunanjimi viri* 'property-rights'.

Samolastništvo posameznikov pomeni, da se ima vsak posameznik popolnoma v lasti in nihče drug nima pravice te osebe posedovati.

³⁸ Avtorji kot npr. Hugo Grotius (1625), Samuel Pufendorf (1672), John Locke (1690), Thomas Spence (1793), Thomas Paine (1795), Herbert Spencer (1851) ... Moderni avtorji pa vključujejo Allan Gibbard (1976), Baruch Brody (1983), James Grunebaum (1987), Hillel Steiner (1994), Philippe Van Parijs (1995), Mitchael Otsuka (1998).

»Vsak posameznik se sam odloča o uporabi osebnih sposobnosti, pod pogojem, da je njeno/njegovo uveljavljanje oz. izvrševanje samo-lastništva ne krši enake pravice drugih«. (Cunliffe v Vallentyne in Steiner (ur.), 2000; 1) Tukaj se strinjata tako levi kot desni libertarni teoriji. Obe zagovarjata popolno samo-lastništvo oseb.³⁹

Pri drugem vprašanju, lastništvu nad viri pa se obe tradiciji zelo razlikujeta.

To nestrinjanje se nanaša tako na lastništvo nad naravnimi viri 'natural resources' (kot je zemlja, voda, zrak) kot njihovimi proizvodi oz. predmeti 'artefacts' (kot npr. zgradbe, avtomobili, pognojena zemlja). Desni libertarci trdijo, da samo-lastništvo omogoča neomejeno zasebno lastništvo nad vsemi zunanjimi viri, tako naravnimi kot proizvedenimi. Levi pa, da morajo naravni viri biti razdeljeni na nekakšen enakopraven način.

Levi libertarizem tako *»meni, da se lahko naravni viri – kot sredstva, ki niso posledica nikogaršnjih izbir in ki so potrebna za kakršno koli obliko dejavnosti, zasebno prilastijo le z dovoljenjem ali z znatnim plačilom ostalim članom družbe ... Takšne pravice lahko priznajo posameznikom določena – kot zahteva liberalizem – področja osebne svobode, kjer lahko vsak zasledujejo svoje pojmovanje "dobrega življenja"«.* (Vallentyne v Vallentyne in Steiner (ur.), 2000; 1)

»Ker so naravni viri bistvene surovine v kakršni koli obliki proizvodnje in pravice do njih nujno upoštevajo pravice do proizvedenega blaga ... se vse leve-libertarne teorije strinjajo, da se naravni viri lahko lastijo na neki enakopraven način. Ne strinjajo pa se o načinih tega egalitarnega lastništva in posledično o lastništvu artefaktov oz. izdelkov«. (Vallentyne v Vallentyne in Steiner (ur.), 2000; 5)

Tako ti dve teoriji razvijata različne poglede na lastništvo naravnih virov, na pogoje njihove prilastitve in oblike obdavčitev, ki omogočajo bolj egalitarno razporeditev učinkov teh dobrin oz. se lahko prilastijo le na načine, ki so združljivi s pravicami vseh do naravnih virov.

Znotraj levega libertarizma obstaja precej verzij skupnega lastništva, po eni precej *»močni«* verziji so naravni viri v skupnem lastništvu na način, da je dovoljenje za uporabo oz. prilastitev dano skozi neki kolektivni postopek odločanja. Ta verzija recimo zanika vsako zasebno lastnino, če ni skupnega dogovora vseh o razdelitvi. Za takšno stalno

³⁹ Obstajajo tudi interpretacije, ki posameznikom dajejo možnost popolne ali delne prostovoljne odtujitve samo-lastništva. Eden izmed zagovornikov je tudi Vallentyne. Čeprav je njegova teza radikalna, tudi do možne samo-prodaje v suženjstvo, pri tej interpretaciji ne gre toliko za odločanje o samo-prodaji v suženjstvo, kot o delni prostovoljni prepustitvi dela pravic državi, da lahko izvaja naloge, ki so povezane z zagotavljanjem varnosti prebivalstva.

dogovarjanje se lahko pojavi precej ovir, od komunikacije do legitimnosti skupin, ki lahko o skupnem lastništvu odločajo, zato se v teoretskih zagovorih ne uporablja pogosto.

Verjetno najbolj pogost pristop k vprašanju skupnega lastništva levega libertarizma »meni, da lahko posamezniki uporabljajo ali si prilastijo naravne vire, ki še niso v lastništvu, brez dovoljenja drugih članov, ampak če to storijo, imajo zaradi tega določene obveznosti«. (Vallentyne v Vallentyne in Steiner (ur.), 2000; 6)

Nas tukaj ne zanimajo različne podvrste teh razprav, ki so bolj ali manj radikalne ali preigravajo odnose med uporabo naravnih virov in samo-lastništvom oseb. (Npr. pri uporabi nekega naravnega vira se delno odpovemo svojemu samo-lastništvu. Ker nas lahko nekdo, ki si tudi želi isti vir, napade in nam ga odvzame.)

Zanimajo pa nas egalitarni načini posedovanja in uporabe virov, ki pravijo, da si lahko posamezniki prilastijo naravne vire, če so v zameno pripravljeni plačati neko konkurenčno ceno za te vire.

Ena izmed podzvrsti so t. i. *Jurčkovi libertarci* 'Georgist libertarians', ti: »menijo, da morajo posamezniki plačati celotno konkurenčno najemnino za uporabo naravnih virov, ki si jih prilastijo, vendar pa tudi menijo, da si posamezniki lahko v celoti lastijo izdelke (artefakte), potem ko so plačali najemnino in izpolnili vse druge pogodbene obveznosti. Posamezniki, ki proizvajajo več, ker delajo več ur, ali zato, ker so bolj učinkoviti proizvajalci zaradi večje produktivnosti [lastnih] talentov, plačujejo enake davke (najemnino) kot tisti z manj ugodnimi neizbranimi osebnimi talenti in ki imajo v lastni enako dragocene naravne vire. Tisti z močnimi egalitarnimi nagibi bodo zavrnil takšno stališče in menili, da bi morale osebe z večjimi neizbranimi prednostmi [v naravnih talentih] plačevati višje davke, saj lahko bolje koristijo naravne vire.« (Vallentyne v Vallentyne in Steiner (ur.), 2000; 8)

Druga podzvrst levega libertarizma je *obdavčitev polne koristi* 'full-benefit-taxation', ki pravi: »Podobno kot podzvrst zgoraj, da morajo tisti, ki si neki vir prilastijo, poleg konkurenčne najemnine za vir plačati tudi davek (do 100 %) na koristi, ki jih pridobijo iz prilaščenega vira. Ta pristop tretira vse koristi od uporabe osebnih talentov na virih kot družbeno premoženje. Čeprav drži, da s posamezniki lastniki proizvodov svojega dela po plačilu konkurenčne najemnine obdavčitev polne koristi odstrani koristi, ki jih te pravice zagotavljajo proizvajalcu.« (Vallentyne v Vallentyne in Steiner (ur.), 2000; 8)

Eden izmed pomembnih modernih teoretikov levega libertarizma Peter Vallentyne išče prostor za liberalno enakost ravno v povezavi med pristopoma *Jurčkovih libertarcev* in *obdavčitvijo polne koristi*.

»Vsaka se lahko izogne težavi, ki za prilastitev naravnih virov zahteva soglasje drugih s tem, da je skupna uporaba upravičena in ne vključuje izgubo pravice samo-lastništva. Obe obliki tudi trdita, da so prilastitve naravnih virov brez soglasja drugih in brez izgube samo-lastništva legitimne, dokler tisti, ki si nekaj prilasti, plačuje ustrezno najemnino in davke«. (Vallentyne v Vallentyne in Steiner (ur.), 2000; 8)

Levi libertarizem, ki po definiciji zahteva neko egalitarno razdelitev virov, potem postavlja tudi vprašanje uporabe skupnega fonda, ki se je nabral iz rent in davkov.

Vallentyne meni, »da morajo biti plačila rent in davkov razdeljena tako, da spodbujajo efektivno enakost možnosti za dobro življenje«. (Tideman in Vallentyne v ur. Widerquist in drugi, 2013; 46)

»Najbolj osnovna točka tega pogleda je preprosta, da naj bi bila razdelitev rent in davkov nadomestilo za neizbrane neenakosti znotraj priložnosti za dobro življenje«. (prav tam)

In tukaj lahko preidemo iz strukture levega libertarizma na področje dejanskega libertarizma, podzvrsti levega libertarizma, ki ga je v zagovor temeljnega dohodka razvil Philippe Van Parijs.

3.3.4. Dejanska Svoboda 'Real Freedom'

Philippe Van Parijs je najbolj izpostavljen in artikuliran zagovornik temeljnega dohodka v zadnjih 3 desetletjih. V toku svoje akademske kariere je razvil celoten pristop in smer politične filozofije, ki se imenuje *dejanski libertarizem* in znotraj nabora libertarno-liberalnih teorij pravičnosti zagovarja upravičenost temeljnega dohodka.

Po Rawlsovem mnenju je družbeno-ekonomske sisteme treba ocenjevati predvsem po njihovem vplivu na družbeno-ekonomske obete tistih v najslabšem položaju. Za Van Parijsa pa je merilo presojanja med sistemi predvsem to, kako visok temeljni dohodek lahko vzdržujejo.

Van Parijs pravi, da družbena pravičnost zahteva minimalno raven dejanske svobode, ki mora biti določena tako visoko, kot jo je mogoče zagotoviti in trdi, da bo družba ta pogoj izpolnila, če določi najvišjo še mogočo raven temeljnega dohodka za vse svoje člane.

Van Parijs zato zagovarja najvišji mogoči brezpogojni temeljni dohodek za vse, neodvisen tako od posameznikovih potreb kot od pripravljenosti za delo. To počne na strukturi teorije levega libertarizma, ki jo sam imenuje *dejanski-libertarizem*. Po tej teoriji se ima vsak posameznik v popolnem samolastništvu in vsi naravni viri, najemnine in davki se uporabljajo za spodbujanje enakosti.

»Kaj je torej svobodna družba? To je družba, katere vsi člani so res svobodni ali bolje, svobodni, kot je mogoče. Natančneje, to je družba, ki izpolnjuje naslednje tri pogoje.

- 1. Obstaja neka dobro uveljavljena struktura pravic (varnost).*
- 2. Ta struktura je taka, da se ima vsaka oseba v lasti (samo-lastništvo).*
- 3. Ta struktura je taka, da ima vsaka oseba največjo možno priložnost, da počne vse, kar bi si želela početi. (leximin priložnost)«.* (Van Parijs v Vallentyne in Steiner (ur.), 1995b; 123)

»... družba svobodnih ljudi je tista, ki daje vsem svojim članom, da se sami odločijo, kaj bodo sami s sabo počeli in kaj ne bodo. Vendar kolikor že demokratična, lahko torej rečemo, družba ne more biti svobodna, če ne dodeli svojim članom nekaj, kot je samo-lastništvo«. (Van Parijs, 1995; 8)

Zgoraj smo opisali, kaj pomeni formalna svoboda v libertarnih teorijah. Kot rečeno je sestavljena iz varnosti in samo-lastništva posameznika, Van Parijs doda temu naboru komponent še koncept dejanske svobode kot individualne in ne kolektivne svobode.

Kaj je torej dejanska svoboda, ki je temeljni pojem v Van Parijsovi teoriji?

Dejanska svoboda je obseg posameznikove sposobnosti, da naredi stvari, ki jih morda želi storiti, ne glede na to, ali bi si jih kdaj želeli narediti in ne glede na to, ali bi jih mogel storiti.

Dejanska svoboda je torej v nasprotju s formalno svobodo mišljena kot posedovanje sredstev, da bi oseba lahko delala, kar bi želela in še več, pomeni tudi možnost uresničevanja tistega, kar bi si oseba morda lahko želela.

»... dostop do sredstev za to, da bi lahko posameznik delal, kar bi si lahko želel narediti, so razdeljeni na način Maximin-a (ali bolj natančno leximin): nekateri lahko imajo več priložnosti kot drugi, vendar le, če njihova lastnina ne zmanjša priložnosti tistim, ki imajo manj. Z drugimi besedami, institucije morajo biti zasnovane tako, da nudijo največje dejanske možnosti tistim z najmanj priložnostmi, s tem da je spoštovana formalna svobode vseh«. (Van Parijs, 1995; 4)

... družbena pravičnost zahteva vzpostavitev takšnih institucij, ki bi kar najbolj zagotavljale dejansko svobodo za vse«. (Van Parijs, 2004; 27)

To pomeni, da Van Parijs uvaja dejansko svobodo skozi Rawlsov model »Maximin«

»Vrednost ali dejanska veljava svobode neke osebe [je] odvisna od sredstev, ki jih ima ta oseba na voljo, da lahko svojo svobodo uporabi. Zato mora biti tudi razdelitev možnosti – razumljena kot dostop do sredstev, ki jih ljudje potrebujejo, da lahko počnejo, kar hočejo – nujno zastavljena tako, da ponuja kar največ dejanskih možnosti tistim, ki jih imajo

najmanj, pod pogojem, da se pri tem spoštuje formalna svoboda vsakogar«. (Van Parijs v Jerant, 2011; 73)

Dejanska svoboda pomeni izbiro med življenji, ki jih posameznik želi uresničiti, ali bi jih morda želel uresničiti, *»zato je brezpogojnost temeljnega dohodka tako pomembna, saj tistim osebam, ki bi ga prejemale, ne dopušča zgolj izbire med tem, kar bi si rade kupile, ampak tudi, kako bi želele preživeti svoj prosti čas*«. (Van Parijs v Jerant, 2011; 73)

Oziroma drugače:

»... pravico, da lahko izberejo svoj življenjski slog, temveč tudi ekonomska sredstva, da lahko to pravico pretvorijo v živo dejanskost«. (Solow v Pribac (ur.), 2004; 10)

Dejanski libertarizem, hraneč se na Rawlsovi dediščini, trdi, da naša življenja vendarle niso zgolj skupek naših dejanj, temveč tudi naših izhodišč.

V nadaljevanju bomo skicirali originalen argument, ki ga v knjigi »Dejanska svoboda za vse« oblikuje Van Parijs, da bi omogočil vsakemu članu družbe izplačilo najvišjega možnega temeljnega dohodka. Izrazito nov prispevek Van Parijsa v razpravah o (re)distribuciji je, da že obstoječim virom, kot so davki na premoženje, zemljiške posesti, in drugi, doda nov vir: sredstva iz naslova zaposlitev. Svobodna družba van Parijsu pomeni toliko kot pravična družba, zato zagovarja dejanski libertarizem skozi porazdelitveno svobodo.

»Argument za pravično porazdelitev torej zahteva ne le obrambe pravic prejemnikov, temveč tudi legitimnost kakršnega koli "jemanja" pri pridobivanju razdelitvenih virov oz. sredstev. Zaradi pomislekov v zvezi z izvedljivostjo je zelo pomembna velikost bazena prerazdelitvenih sredstev. Višina sredstev pa ni odvisna samo od ekonomske uspešnosti, temveč tudi od tega, katera sredstva lahko štejemo kot legalne viri za prihodke [namenjene za porazdelitev kot temeljni dohodek]«. (Reeve, 2003; 3)

Njegova ideja, ki jo bomo predstavili, je, da so si tisti, ki imajo službo, prisvojili (družbeno) sredstvo, tako kot če bi zasedli kos zemlje in morajo zato zanj plačati pošteno ceno tistim, ki te službe niso dobili ali je niti nočejo.

3.3.4.1. Delovna mesta kot sredstva 'jobs as assets'

Kar je pomembno za našo nalogo, kjer preprašujemo prihodnost in smisel delovne zahteve, je Van Parijsova ideja zaposlitvene rente '*employment rents*'. Zaposlitvene rente

so plačila tistih, ki delajo in imajo službe ali druge prihodke iz delovnih razmerij oz. kapitala, tistim, ki ne delajo. Višina zaposlitvene rente bi bila odvisna od tega, koliko izplačane plače in dodatki k plačam presegajo prihodke, ki bi bili izplačani, če bi se trg dela očistil/izenačil 'market clearing wage' (kjer bi ponudba in povpraševanje na trgu dela bila v ravnovesju). Kaj to pomeni?

Van Parijs trdi, da bi morali vsi imeti pravico do enakega deleža vrednosti iz zaloge delovnih mest v družbi kot sredstev, na katera bi se moral obračunati davek na zaposlitve tistim, ki te plačane zaposlitve imajo. To pomeni, da bi naj davčni sistem poplačal zaposlitveno rento iz prihodkov tistih v plačani zaposlitvi oz. *»razliko med prihodkom (in drugimi ugodnostmi zaposlitve), ki zaposlenim pripada iz njihove zaposlitve in (nižjimi) prihodki, ki bi jih potrebovali, če bi se trg dela očistil.«*⁴⁰ (Van Parijs, 1995; 108)

Za primer uporabimo strokovno stanovsko organizacijo, kot je recimo odvetniška zbornica, ki ji je v interesu, da se omeji število odvetnikov, ki jih proizvajajo pravne fakultete oz. certificira zbornica. 'Očiščene' odvetniške plače bi bile verjetno precej nižje od dejanskih plač. Odvetniki ne dolgujejo svojih višjih plač zgolj trdnosti njihovega značaja, akademski odličnosti, visokim rezultatom testov ali izjemni kvaliteti njihovega dela. Dolgujejo jo tudi in predvsem dejstvu, da so mnogi ljudje izključeni iz njihovega področja dela. Zato morajo z delom svojih prihodkov zagotoviti nadomestilo delavcem z nizkimi plačami in brezposelnim, katerih izključitev iz njihovega področja dela omogoča njihove visoke plače. Tako ima vsak posameznik ne glede na pripravljenost oziroma nepripravljenost za delo pravico do brezpogojnega temeljnega dohodka, ker so razlogi njegove brezposelnosti ali nezadovoljivi delovni pogoji ali pomanjkanje delovnih mest in s tem dvigujejo plače tistim z več talenti in sreče.

Ta srečnost je pravzaprav kraja, razen če tisti, ki imajo boljše plačana delovna mesta, plačujejo rento za uporabo delovnih mest.

»V konkurenčno-tržnih družbah so številni zaposleni prisiljeni delati na nezadovoljivih delovnih pogojih in z nizkimi prejemki. Ti delavci bi bili pripravljeni in sposobni delati v boljših službah na tekočih/očiščenih plačah. Višje plače nekaterih delavcev na bolje plačanih delovnih mestih so posledica izključitve drugih delavcev od teh delovnih mest.

⁴⁰ V ekonomiji je očiščenje trga 'market clearing' proces, s katerim se na ekonomskem trgu dobrin povpraševanje uskladi s ponudbo, tako da ni ostanka niti na ravni povpraševanja niti na ravni prodaje. Nova klasična ekonomska teorija predpostavlja, da se na vsakem posameznem trgu cene prilagodijo navzgor ali navzdol, da se zagotovi očiščenje trga. Delavci raje delajo, ko je plača visoka in podjetja raje najemajo, ko je plača nizka. Ravnovesje trga dela "izravnava" nasprotujoče si želje delavcev in podjetij ter določa plače in zaposlovanje na trgu dela.

Trdimo lahko, da so tisti, ki delajo na nizko plačanih delovnih mestih, dali v zakup svoje pravice do boljše plačanih delovnih mest delavcem na boljših delovnih mestih in so zato upravičeni do povečanja njihove plače s temeljnim dohodkom, ki ga omogočajo zaposlitvene rente». (Van Parijs, 1995; 109)

»V idealnih razmerah bi morala obstajati sočasna dražba za vsako vrsto dela, ki bi določala konkurenčno ceno za vsakega od njih».

»Če bi vsi delavci na določen dan poskušali najti službo, bi moral vsak delavec dobiti službo z »očiščeno plačo«. To pomeni, da bi vsak delavec, ki je usposobljen za delo in pri tem ne obstajajo dodatne omejitve kot zakonsko določena minimalna ali poštena plača, prejel službo in plačo glede na ponudbo in povpraševanje po delovni sili. Če se trg počisti, je vsak delavec najet s strani delodajalca na podlagi neke predpostavljene plačne stopnje in noben delavec ne bi bil izključen s strani delodajalca, saj bi to zmanjšalo ponudbo dela in bi prisililo delodajalce, da izplačujejo višjo plačo». (Van Parijs, 1995; 107)

»V realnem svetu se trg delovne sile ne očisti. Zakonsko določena minimalna plača poveča ceno dela in zato povzroči, da delodajalci zaposlujejo manj delavcev. Poleg tega lahko sindikalne zahteve po pravični plači dodatno povečujejo ceno delovne sile in povečuje število brezposelnih. Tako višje plače, ki jih zaposleni prejmejo prek zakonsko določene minimalne plače in sindikalizma, prihajajo iz neprostovoljne brezposelnosti ostalih delavcev na trgu». (Van Parijs, 1995; 107)

Zato naj bodo vsa delovna mesta natančno popisana in nastajajoče povprečje zaposlitvene rente, ki bi padlo v sklad za temeljni dohodek, bo višji za službe, ki so privlačne mnogim in toliko manjši za službe, ki so težke, dolgočasne, nevarne in se izvajajo samo zaradi denarne/materialne nagrade. Rente se bodo obračunavale od plač zaposlenih, tistih na pogodbah, od samozaposlenih in drugih prejemkov, kar bi vzpostavilo precej razumljivo denarno shemo. (Van Parijs, 1995)

»Vendar pa je zdaleč največji učinek, ki ga je mogoče pričakovati v zvezi z redistribucijo zaposlitvenih rent, da ko se temeljni dohodek postopoma povečuje, vedno manj ljudi ostaja brez možnosti za preživetje (na ravni, ki soglasno šteje kot nujna za preživetje) pred vpoklicem ciljnih transferjev in skrbi za dosego neprevladujoče raznolikosti. (Van Parijs, 1995; 120)

Gre namreč za svobodo.

»Predstavljajte si položaj z visokim temeljnim dohodkom, v katerem so [na trgu] ponujeni in sprejeti različni tipi zaposlitev brez plačila. Kljub temu bi bile še vedno lahko s strani nekaterih [sposobnih posameznikov] dosežene visoke rente glede na privlačno naravo

delovnih mest. Ali ni mogoče teh rent na noben način nadalje razdeliti v obliki višjega temeljnega dohodka? Lahko bi jih, na primer z obdavčitvijo bruto plač z več kot 100 odstotkov, ali kar je morda še bolj smiselno, pustiti delo neplačano in z uvedbo enotnega davka na vsakega imetnika zaposlitve (ki se plača iz lastnega temeljnega dohodka). V takšni družbi, v kateri bi delo postalo potrošnja, bi visoka davčna stopnja naredila delovna mesta tako draga, da bi vsako dodatno povečanje davka sprožalo mnoga prenehanja v zaposlovanju in bi davčni donos padel. (Van Parijs, 1995; 129–130)

»Videti je, da Van Parijs odgovarja na vprašanje, zakaj je pravično subvencionirati državljane, ki nočejo delati, v glavnem z dvema argumentoma. Prvič zato, ker so tako kot vsi državljani rentniki skupne dediščine resursov, drugič pa zato, ker bi, če jih ne bi subvencionirali, dali prednost eni od koncepcij dobrega, to pa bi bilo v nasprotju z liberalnim načelom, da mora biti država nevtralna do različnih razumevanj dobrega«. (Kodelja v Korošec in Pribac (ur.), 2011; 151–152)

Talenti in veščine (spretnosti in usposobljenosti) torej niso nekaj nerazločljivega. Niti niso talenti enakovredni veščinam. Veščine se lahko pridobijo, naučijo, talenti pa so prirojeni. Van Parijsov korak je, da izenači službe z ostalimi zunanjimi dobrinami in ne z notranjimi obdarjenostmi (talenti), in sicer tako, da te niso pokrite po liniji določil za zagotavljanje neprevladujoče raznolikosti, ki veljajo za notranjo obdarjenost. Problematika pridobljenih veščin se tako ne obravnava skozi različno obdavčitev (razlikovano glede na naravne talente in pridobljeno znanje), temveč preko stabilnosti davčnega sistema (kjer tisti, ki se odločijo pridobiti dodatno znanje, ki bo pripeljalo do bolj plačanega delovnega mesta, že vnaprej vedo, pri čem so). Posledica naj bi bila v času stabilen sistem obdavčitve dohodka za imetnike zaposlitev.

Van Parijs za test uporabi ekonomski model oportunitetnih stroškov. Ti stroški morajo – vsaj pod režimom približno konkurenčnih cen – skozi ponderiranje vsakega posameznega vira dohodkov odražati stroške drugih posameznikov, ki tega vira ne morejo uporabljati. Izpostavi se podobnost z razdelitvenim načelom, ki je v ekonomiji znan pod imenom *test zavisti* 'envy test'. Ta pravi, da temelj enake svobode ni, da ima vsakdo enake možnosti, temveč da noben posameznik ne daje prednosti možnostim drugega posameznika. Če obstajajo ustrezne konkurenčne cene in če nihče ne zavrača svežnja zunanjih danosti komurkoli drugemu, potem obstaja enakost.

Pri tem testu je treba upoštevati še en pogoj. *»Preference oseb morajo biti pristne/resnične in splošno dostopne. Splošna dostopnost zahteva, da prednostni sezname temeljijo na neki*

razumni ravni razumevanja [dobrega] in da niso preference ostalim članom družbe popolnoma bizarne«. (Reeve, 2003; 9)

Test, ki bo zagotavljal dejansko svobodo, mora doseči *neprevladujočo raznolikost* 'undominated diversity' med državljani. Van Parijs je povzel idejo neprevladujoče raznolikosti po Brucu Ackermanu: *»Razdelitev dobrin v družbi je nepravična, dokler obstajata vsaj dve osebi, ki bi v celotni populaciji raje imeli celovito obdarjenost (tako notranjo obdarjenost kot zunanje dobrine) izbranega posameznika glede na katerega koli drugega*«. (Van Parijs, 1995; 59)

Dejanska svoboda obstaja samo, če ta predpostavka zdrži, če torej obstaja neprevladujoča raznolikost, ki omogoča različno razumevanje dobrega. Torej je treba zagotoviti, da bo pravična razdelitev upoštevala največji možni temeljni dohodek za vse.

Takšne *zaposlitvene rente* lahko predstavljajo precejšnjo količino bogastva za porazdelitev. Kot smo pokazali, mora družba, da bi bila pravična, zagotoviti tri pogoje: zagotoviti formalno svobodo, spoštovati samolastništvo posameznika in zagotoviti največjo dejansko svobodo za vse.

Ključno vprašanje torej je, ali mora biti država nevtralna in obravnavati enako tiste, ki delajo, kot one, ki nočejo delati, zato da ne bo favorizirala enega razumevanja dobrega življenja. Če obe izbiri življenjskega sloga upoštevata pravičnost, bi morala, toda nesoglasja so tudi med liberalnimi avtorji prav o tem, ali je pravično, da tisti, ki delajo, plačajo stroške lažjega življenja onim, ki nočejo delati?

Zdi se, da ima Van Parijs veliko zaupanje v državljane, ki bi prejeli temeljni dohodek. Ali se bo veliko ljudi izognilo svojim dolžnostim, če bodo menili, da ne morejo dobiti zaposlitve, ki jih želijo? V kompleksni družbi, kjer se mnogo ljudi bori za redke in omejene pozicije bogastva, slave in moči, se zdi povsem mogoče, da bo veliko število ljudi, ki bodo izgubili konkurenčne prednosti sprejelo temeljni dohodek, namesto da bi delali na neprivlačnih delovnih mestih. Če bi se dovolj ljudi odločilo za to pot, bi bila uspešno delujoča gospodarstva nemogoča? Zato Van Parijs zagovarja poleg liberalne nevtralnosti tudi močno delovno etiko.

V odgovor na Van Parijsovo argumentacijo delovnih mest kot sredstev si White zamišlja podobo, kjer *posameznik stoji na vratih tovarne in zahteva, da se ga spustil vanjo, da bi imel priložnost delati. Zahteva po delovnih mestih kot sredstvih je analogna brezposelnemu delavcu, ki zahteva vstop v tovarno. Vsak posameznik bi moral imeti možnost za zadovoljitev osnovnih življenjskih potreb z delom. Če ima pravico do dela, vendar ne more*

delati, ker mu dela družba ne more zagotoviti, ima pravico zahtevati, da se mu izplača nadomestilo za tisto, kar mu moralno pripada. (White, 2003; 158)

A zdi se, da bi 100-odstotna obdavčitev teh dobrin (od zapuščin do daril) bila upravičena. Precej podpor tej argumentaciji smo navedli že v prvem poglavju, kjer nam tako statistika kaže izjemne neenakosti v zapuščinah in premoženju, kot tudi zelo pomembna podpora, da je večina kapitala trenutno v obtoku de facto fiktivnega. Vseeno pa mislimo, da lahko naše podpore tako v smislu popolne realnosti delovnih razmerij, ki pa mnogim prinašajo prihodke, ki temeljijo na fiktivnem kapitalu, a so posledice realni učinki, pomenijo dodatno podporo za razbijanje samoumevnosti argumenta, »da si ljudje, ki nočejo delati, ne zaslužijo subvencij iz javnih sredstev. (Kodelja v Korošec in Pribac (ur.) 2011; 154)

3.3.4.2. Kapitalizem ali socializem?

Tako kot egalitarni liberalizem zagovarja samolastništvo, ker varuje določene liberalne pravice posameznikov, kakor tudi podpira določeno mero družbene lastnine nad naravnimi viri, s katero naj bi zagotavljali določen tip družbene enakosti, Van Parijsova teorija pravičnosti izhaja iz dveh predpostavk. »Prvič: *Naše kapitalistične družbe so polne nesprejemljivih neenakosti. Drugič: Svoboda je bistvenega pomena*«. (Van Parijs, 1995; 1) Če povzamemo, Van Parijs na podlagi levega libertarizma trdi, da se ima vsak avtonomni subjekt v lasti, vsaj v šibkem smislu, in da je on ali ona (in ne družba ali kdo drug) moralna avtoriteta, ki ima kontrolo nad uporabo svojega telesa. Trdi tudi, da je treba nadomestiti njihove primanjkljaje, ki ne izhajajo iz njihovih izbir, temveč iz neenakosti talentov. Meni, da pravičnost zahteva, da nikogaršnje stanje ne sme biti tako slabo, da bi vsak posamezni član družbe dal prednost položaju drugega. Tretjič, ob upoštevanju teh dveh omejitev se naj premoženje razdeli v družbi tako, da bi povečali minimalno raven realnih možnosti za dobro življenje. (Vallentyne v (ur.) Reeve in Williams, 2003; 30)

Ta pogoj je tisti, ki poda nadgradnjo in specifiko njegove teorije. Kaj pravi?

»Ta pogoj je treba razumeti bolj natančno: v svobodni družbi, ne sme imeti oseba z najmanj priložnostmi nič manj priložnosti, kot jih uživa oseba z najmanj priložnostmi v katerikoli drugi možni ureditvi; v primeru, da obstaja še kakšna možna ureditev, ki je ravno tako dobra za posameznika z najmanj priložnostmi, potem mora imeti naslednja

oseba v vrsti vsaj takšne priložnosti, kot jih ima naslednja oseba v vrsti v prvi ureditvi itd. ...» (Van Parijs, 1995; 25)

Skozi ta leximin pristop Philippe van Parijs zagovarja, da pravičnost v modernih zahodnih državah zahteva izplačilo najvišjega možnega brezpogojnega temeljnega dohodka.

»Sklep, ki ga lahko izberemo je iskrena predanost svobodi – ustrezno razumljena v smislu dejanske svobode za vse – ne doda ničesar upravičenemu samozadovoljstvu z obstoječimi kapitalističnimi neenakostmi ... Ključna vprašanja za prihodnost pa so: kdaj in kako bi lahko uvedli brezpogojen temeljni dohodek, predstavitev pre-razdelitvene pristoynosti na nadnacionalne institucije ali pa omejitev organizacije družbenega življenja tako, da bi spodbujala rast občutkov solidarnosti. To so vprašanja, okoli katerih se bodo odvijali ključni boji prihodnosti. In rezultati teh bojev bodo odločilni za hitrost napredka proti večji pravičnosti, proti večji dejanski svobodi za vse«. (Van Parijs, 1995; 232–233)

Kaj to pomeni?

Po poglobljeni primerjavi kapitalističnega proizvodnega in družbenega sistema s socialističnim ekonomsko politični sistemom, ki jo Van Parijs v zgoraj omenjeni knjigi izpelje, pride do dognanja, da čeprav socialistični ekonomsko politični sistem glede na kriterije, ki jih je sam avtor opredelil v teoriji »dejanskega libertarizma«, ta lahko verjetno ponudi višji temeljni dohodek in v večji meri omogoča *»neprevladujočo raznolikost«* življenjskih možnosti posameznikom, se pa nikakor ne more meriti s kapitalističnim sistemom produkcije, ko gre za ekonomsko učinkovitost, stopnjo inovacij in zaslužka. *»Moj splošni vtis je, da bi bilo res zelo težko ovreči močne, empirično podprte in teoretično motivirane predpostavke v korist boljše ekonomske učinkovitosti kapitalizma«.* (prav tam)

To ga vodi v razmislek, da bi moral biti cilj: torej najvišji možni temeljni dohodek za vse, dosegljiv v kapitalizmu, a bolj v nekakšnem mešanem kapitalizmu, ki bi vseboval tako podjetja z delavskim solastništvom, kot popolnoma zasebna, lastniška podjetja, ki bi delovala v kapitalistično organiziranem sistemu, a na samem koncu teksta zapiše, da niti en niti drug sistem nista popolnoma primerna, potrebno je iskati tretji model. Van Parijs se zaveda, da ima kapitalistična ekonomska dinamika velike pomanjkljivosti. Ena od njih so ciklične krize. In ravno ta del neodgovornosti lastnikov proizvodnih sredstev, ki jim je maksimizacija dobička glavni motiv investicije in proizvodnje (vedno upoštevajoč oportunitetne stroške investicij), omogoča krize nezaposlenosti. Ti občasni padci produktivnosti proizvodnje zaradi prevelikega povečanja proizvodnje in zalog sprožijo povratno zanko ustavljanja proizvodnje in zmanjšanja oz. padanja zaposlenosti, kar pa

posledično vpliva tudi na povpraševanje po dobrinah. Brezposelne osebe manj povprašujejo in tako ustvarjajo spiralni padec povpraševanja in ponudbe, vse dokler se situacija ne uravnovesi in se ali zaradi inovacij v delovnem procesu ali zaradi novih tehnologij začne ponudba spet večati, kar pomeni ponovno zaposlovanje in posledično večje povpraševanje. Kar je Van Parijs leta 1995 že vedel, ni pa bilo tako jasno vidno kot ob koncu prvega desetletja 21. stoletja, je pomen razvoja tehnologije, globaliziranega gospodarstva in globaliziranega trga delovne sile, ki pritiska na konkurenčnost delavcev na ravni celotnega sveta, kar smo že nekajkrat v tem tekstu že omenili. Tako se je negativna produkcijska spirala na začetku 21. stoletja ujela z globalnim trgom delovne sile in sprožila najdaljšo ekonomsko krizo v zadnjih 200 letih. Je pa pri tem pomembno razumeti proces globalizacije in videti zanimivo razliko, ki je na tej ravni nastala med Rawlsovo teorijo in Van Parijsovim modelom. Kot pravi sam Van Parijs, je na enem izmed predavanj na Harvardu v aprilu 1990 Rawls komentiral, da bi ob permanentnem pomanjkanju služb verjetno spremenil svoje razmišljanje ter poleg *»demokratskega lastništva«*, ki mu je bolj blizu kot kapitalistična socialna država – prvi namreč omogoča *»ex ante«* reševanje neenakosti, drugi pa *»ex-post«* skozi socialne transferje – podprl tudi temeljni dohodek.

Skratka svet, v katerem je živel Rawls, svet, ki je bil *»komaj kaj vključen v globalno ekonomsko tekmovanje in kjer je vsaka sposobna oseba po izobraževanju, ki je bilo vedno dostopno, lahko upravičeno pričakovala delo z dovolj plačila, da bo lahko nahranila svojo družino«*, (Van Parijs, 1995; 298) se je v zadnjih desetletjih močno spremenil.

Drugačen svet in povezava med različnimi sistemskimi pomanjkljivostmi kapitalističnega produkcijskega procesa prihaja vedno bolj do izraza. Poleg cikličnih ekonomskih kriz proizvodnje in povpraševanja in globalne tekme za delo, ki obe ustvarjata presežek dolgotrajno ali stalno brezposelnih oseb, Van Parijs izpostavi še ekonomski vidik eksternalij. Oportunitetni strošek odpadka in onesnaženja okolja, za katerega nihče ne odgovarja in predlaga solidarnostni patriotizem 'solidaristic patriotism', širjenje obsega demokracije 'democratic scale-lifting' in seveda uveljavljanje pravičnosti dejanske svobode za vse. Še enkrat bomo omenili tudi potrebo po razumevanju fiktivne narave kapitala, ki po našem mnenju lahko igra pomembno vlogo pri uničevanju iluzije, da si vsi z delom zaslužimo pravično plačilo za svoje delo in da so sredstva (vsaj približno) enakomerno porazdeljena. Če lahko v eni noči *»izgine«* na borzi ali kje drugje tisoče milijard dolarjev, potem se nekje ustvarjajo popolnoma nerazumljivi in absurdni fiktivni presežki. Če lahko skozi razumevanje dinamike opisa mrežne družbe razberemo tendenco, da digitalni svet ustvarja zgolj absolutne zmagovalce, ki s svojimi digitalnimi storitvami presegajo vsakršne

razdalje in jim prostor ter čas ne pomenita več ovire, ter tako na novo postavljajo tudi razlago monopolov, vsi ostali pa so lahko le poraženci, potem ni več težko razmišljati o možnosti, da bi takšen kapital lahko bil namenjen tudi najvišjemu možnemu univerzalnemu temeljnemu dohodku (UTD) za vse.

4. ANALIZA POLITIK IN POLICY PROCES

»Javna politika je karkoli vlade odločijo narediti ali ne narediti«. (Dye, 2008; 1)

V tem sklopu bomo predstavili analizo politik *policy analysis*⁴¹ kot multi-disciplinarni metodološki okvir, primeren za oblikovanje in raziskovanje predlogov, ki so ali bi lahko postali javne politike. Preko predstavitve ključnih pojmov policy analize, policy procesa bomo v središče postavili dve fazi v procesu oblikovanja javnih politik: 1) oblikovanje pozornosti oz. zavesti o problemu in 2) uvrstitev problema na javni/sistemski dnevni red. To sta fazi v razvoju politik, ki sta predhodni samemu formalnemu političnemu procesu in se fokusirata na definiranje in artikulacijo problema v odnosu do širše javnosti in političnih odločevalcev, ki nastopajo na različnih nivojih političnega odločanja.

V prejšnjih poglavjih smo navedli razloge in poskušali delno predstaviti razmere, zakaj bi bilo smiselno razmišljati o uvedbi temeljnega dohodka. V kontekstu oblikovanja pozornosti oz. zavesti o problemu govorimo o političnem zagovorništvu ali 'policy advocacy', posredno pa tudi o konceptu lobiranja kot poskusom vplivanja na odločitve, ki jih sprejemajo državni uslužbenci, najpogosteje zakonodajna veja oblasti ali člani državnih regulatornih agencij.

Zavedamo se, da zagovor temeljnega dohodka, kot smo ga predstavili v prejšnjem poglavju, za sabo potegne bistvene pravno-politične spremembe, ne samo na zakonodajni ravni, saj bi bilo treba spremeniti precejšnje število zakonov, temveč, in mogoče kot bolj trdovraten problem, tudi nakazuje močne politične cepitve ter odpore na ravni vrednostnih in ideoloških preferenc. Ker temeljni dohodek na formalno-politični ravni spada med ukrepe socialnih politik, se odslikava v problemih in analitičnih prijemih socialne politike. Naslavlja teme nezaposlenosti, strukturne nezaposlenosti, revščine ter posredno tudi vprašanje moči političnih elit ter ima pomemben učinek vsaj na socialno, davčno,

⁴¹ Čeprav prevod analiza politik precej ustreza izvirnemu pomenu, o njem še ni utrjenega soglasja, saj kot pravi Fink Hafnerjeva (2007) *»pojem 'policy analiza' zajema tako analizo v javno-političnih procesih kot tudi za javno-politične procese, prevod analiza politik pa, se zdi, bolj izraža opisno, manj pa svetovalno naravnost te znanosti«.*

pokojninsko, delovno, upamo si trditi, da tudi na zdravstveno politiko. Spremembe bi vnesel v samo razumevanje koncepta dela in vrednot, ki so s tipom industrijske družbe, na podlagi katere so še vedno oblikovane institucije sodobne države, povezani. Do neke mere bomo torej uporabljali metodološki aparat, ki vsebuje nabor precej drugačnega metodološkega in vsebinskega pristopa, kot jih ponuja temeljni dohodek. S Hannah Arendt bi lahko rekli, da gremo stran od *»redukcije političnega na zgolj upravljanje«*. (Arendt, 2003; 109)

Naš tekst nima namena predstaviti celotnega nabora vplivov in zakonodajnih rešitev, ki bi jih uvedba temeljnega dohodka lahko prinesla, prvič zato, ker v tem trenutku nekaterih resnih, dolgoročnih empiričnih raziskav še ni (razen zapuščina nekaterih raziskav v ZDA v 60. letih, kar bomo pokazali v nadaljevanju); drugič, ker je področje, ki ga zajema področje oblikovanja javnih politik in politični proces preširoko za to nalogo in tretjič, ker nimamo v tem trenutku niti dovolj znanja in resursov, da bi se lahko lotili tega dela.

V tem poglavju bomo predstavili postopek/proces, kako po tem, ko je javno-politični problem zaznan, delno artikuliran in definiran, uvrstiti razpravo preko javnih mehanizmov na (sistemski) dnevni red v obravnavo institucionalnim političnim igralcem. Dnevnih redov, kjer se pojavljajo in oblikujejo javno-politični problemi, je več, govorimo lahko vsaj o medijskem dnevnem redu, analitično-svetovalnem dnevnem redu oblikovanja politik, javnem dnevnem redu in vedno bolj tudi digitalnem oz. mrežnem dnevnem redu. Pri tem nam bosta v pomoč naraciji priprave zakonodajnih predlogov na Nizozemskem in v ZDA.

4.1. ANALIZA POLITIK

Analiza politik se je začela razvijati v ZDA v drugi polovici dvajsetega stoletja.

»Izvorni smoter te nove znanstvene discipline ... je na podlagi interdisciplinarnega pristopa združevati čim več (spo)znanj o družbi in njenih problemih in s problemsko in procesualno usmeritvijo v raziskovanju prispevati k reševanju družbenih problemov, upoštevajoč temeljne vrednote, kot so človekove pravice, spoštovanje človekovega dostojanstva, razvoj blaginje in demokracije«. (Fink Hafner v Fink Hafner (ur.) 2007; 9)

Za utemeljitelja se šteje Harold Lasswell, ki je pojem analize politik kot znanstvene discipline vpeljal v petdesetih letih dvajsetega stoletja. Lasswell ni bil samo akademski politolog, temveč je multidisciplinarno povezoval praktične izkušnje terenskega

antropološkega dela s terapevtskim delom z vojniki med drugo svetovno vojno, raziskovalnim delom na področju psihologije, psihoanalize z analitičnim pristopom h komunikaciji, množičnim medijem in študiju propagande. Veliko pozornosti je posvečal jeziku in javno-politični argumentaciji. Del analize politik mora tako biti tudi diskurzivna analiza.

Ni zgolj časovno naključje, da je nekaj let prej še eden veliki um in opisovalec globokih družbenih sprememb, George Orwell, objavil esej »Politika in angleški jezik«.⁴² V njem jasno in analitično prikaže zaskrbljenost nad razvojem jezika v časih upada družbenih odnosov in recesije. Izkušnja tragedije druge svetovne vojne je odprla prostor razmisleku, ki ga lahko slutimo pri obeh avtorjih in je še kako smiselna v današnjih razmerah.

»Zdaj je jasno, da mora propadanje jezika na koncu imeli politične in gospodarske vzroke: razloga ni iskati zgolj v posameznem slabem vplivu tega ali onega posameznega pisatelja. Vendar pa lahko učinek postane vzrok, ki krepi prvotni vzrok in proizvede enak učinek v daleč bolj intenzivni obliki ter tako v nedogled«. (Orwell, 2002; 1)

Čeprav so javne intervencije in zavzemanja za kvaliteto jezika po navadi jalove, Orwell opozarja da:

»Pod tem leži na pol zavestno prepričanje, da je jezik nekaj, kar se razvija samo od sebe in ne instrument, ki ga oblikujemo v lastne namene.« (Orwell, 2002; 1)

Orwell navede množico primerov, ki kažejo na odmiranje in nerazumevanje metafor, pretenciozen slog, uporabo nesmiselnih besed in besednih zvez, katere ne slikajo nikakršnih mentalnih predmetov, ki jih ljudje (politiki?) želijo poimenovati; z drugimi besedami to pomeni, da ljudje ne razmišljajo. Krize in (pol)vojne razmere takšne tendence še okrepijo, zato je Lasswellovo priporočilo o pomembnosti vrednostne opredeljenost analize politik še toliko bolj pomembno. Prizadevati si mora za izboljševanje izkušnje demokracije, spoštovanje človekovih pravic in dostojanstev ter za delovanje v korist in blaginje vseh. Ta digresija ima še dodaten namen. V območje našega zavedanja postavlja odnos ne samo do uporabe jezika, argumentacije, temveč tudi smisla vrednostnih prepričanj in potrebo po razumevanja razvoja politične-filozofije, ki preži tako naše obdobje kot splošnim družbenim upadom zaradi t. i. kriznih razmer.

»Prav dvigovanje ravni argumentacije v procesu političnega odločanja je tisto, kar naj bi prispevalo k dvigovanju kvalitete političnih odločitev«. (Fink Hafner v Fink Hafner (ur.), 2007; 11)

⁴² Georg Orwell: "Politics and the English Language" (2002)

Interdisciplinarni, multi-metodski in problemski pristop daje analizi politik možnost, da učinkovito in iz različnih zornih kotov osvetli družbene probleme, si ne dela rezane podobe in jih tako prikaže bolj celostno, zato:

»... da bi lahko bolje razumeli tako proces oblikovanja politik kot oskrbovali politične odločevalce z zanesljivim, policy ustreznim znanjem o perečih gospodarskih in družbenih problemih«. (Ficher, xix).

Analizo politik lahko razdelimo na dva dela: analizo politik, ki se ukvarja z znanstvenim delom, uporablja multimetodski pristop in jo lahko poimenujem tudi akademska, opisna ali deskriptivna analiza in drugi, uporabni ali svetovalni del, ki je aplikativen, predpisujoč in se ukvarja predvsem s političnim zagovorništvom 'policy advocacy'. Dye v delu *Razumeti javne politike* piše, da: *»Pojasnjevanje vzroke in posledice različnih politik, ni isto, kot predpisovati, kakšnim politikam naj bi vlade sledile. Pridobivati znanje o tem, zakaj vlade delajo, kar delajo in kakšne so posledice njihovih dejanj, ni isto, kot predlagati spremembe, torej kaj naj bi vlade počele.« (Dye, 1992; 6)*

»Analiza politik je delno opisna, ker se za upravičenost trditev o razlogih in posledicah politik naslanja na družbene vede. A je tudi normativna. Da bi lahko ocenila trditve o pričakovani uporabnosti in moralni vrednosti politik, se opira na ekonomijo, analizo odločevalskih modelov, pa tudi etiko in področje socialne in politične filozofije. Ta normativni vidik analize politik je nujen, saj gre za izbiro zelenih izidov (ciljev), prednostnih potekov delovanj in ukrepov (sredstev), o procesih torej, ki so podprti z etičnimi utemeljitvami in argumenti. Izbira ciljev in sredstev zahteva stalne kompromisne rešitve med konkurenčnimi vrednostmi, kot je kapital, učinkovitost, varnost, svoboda, demokracija«. (Stone v Dunn, 2008; 3)

4.1.1. Policy-Polity-Politics

Obstaja pomenska razlika med javno-političnimi pojmi – policy, polity in politics – ki jih v slovenščino prevajamo zgolj kot 'politika' in 'politike', v angleškem jeziku pa imajo različne pomene, ki jasno kažejo na pomenske in pod-pomenske razlike v razumevanju političnega delovanja, planiranja in institucionalnega ozadja. Ta distinkcija se v slovenskem jeziku ni razvila.

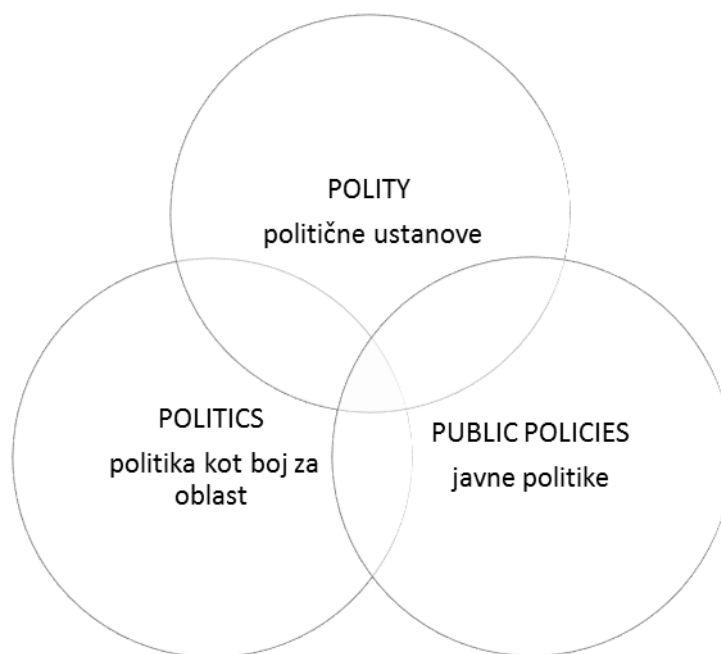
Politika kot 'Polity' ali v slovenskem jeziku »politične ustanove« predstavljajo institucije in kulturo, v katerih politični odločevalci odločajo o javnih politikah, to je forma političnega delovanja.

Politiko kot '*Politics*' – lahko prevedemo kot boj za oblast. Ker so politične stranke edine organizacije, ki tekmujejo v volilni areni, so mnoge odločitve motivirane s strankarskimi interesi boja za oblast. Predvsem pomeni procese znotraj političnega prostora.

Politika kot '*Public Policy*' oz. javne politike predstavljajo vsebinsko – analitično dimenzijo političnega delovanja.

»... posamično javno politiko lahko opredelimo kot dolgo vrsto bolj ali manj povezanih izbir – skupaj z odločitvami ne delovati, ki jih sprejmejo vladna (ang. governmental) telesa in uradniki. Javne politike so politične odločitve oziroma uradna pravila obnašanja, ki so obvezujoča na teritoriju, ki ga upravlja in nadzoruje pristojna državna politika ...Ti vključujejo pozitivne in negativne sankcije in tudi prisilo, s katero politični odločevalci vplivajo na obnašanje ljudi in organizacij v določeni teritorialno-politični enoti«. (Fink-Hafner (ur.), 2007; 15)

Slika 1: Trije pomeni pojma 'politika'

(Fink-Hafner (ur.), 2007; 15)

Politika kot preplet vseh treh konceptov (polity, politics in public policies) predstavlja javno areno, v kateri se odvija boj za oblast in priprava strokovnih ozadij za izvajanje javnih politik.

4.1.2. Javne politike

»Javne politike so vse odločitve ali ne-odločitve, ki jih sprejemajo vlade ('governments')«. Ta Dyejeva definicija kaže, da so javne politike vse dejavnosti in odločanja ali ne-odločanja, ki jih sprejema in izvaja ali ne izvaja vlada, javna uprava in druge politične institucije na državni ali lokalni ravni. Z javnimi politikami vlada (oz. širše vse politično odločevalske institucije) »ureja konflikte znotraj družbe; pripravlja družbo/državo na soočanje s problemi na meddržavni ravni; razdeljuje velike količine simbolnih nagrad in materialnih storitev/podpor članom družbe in črpa denar iz družbe, največkrat v obliki davkov.

Tako lahko javne politike urejajo obnašanje, organizirajo birokracije, razdeljujejo koristi, zbirajo davke – ali pa vse naenkrat«. (Dye, 2008; 1)

Javne politike lahko med seboj razlikujemo po različnih kriterijih in kategorijah. Lahko jih delimo glede na *področje*, na katerega posegajo (energetska, kmetijska, gospodarska, okoljevarstvena, finančna, zunanja), na *ciljne skupine*, na obnašanje katerih želi država vplivati ali z vplivanjem reševati njihov družbeni položaj (npr. družinska, begunska, mladinska politika) ali pa na njihov institucionalni okvir, kjer je politika oblikovana (občinska, regionalna, nacionalna, deželna, zvezna, skupna evropska politika).

Javne politike proizvajajo določene učinke, zato jih lahko delimo tudi na podlagi njihovih učinkov oz. posledic na:

- *»urejevalne (regulativne), s katerimi država določa pravila vedenja in nadzora;*
- *razdelitvene (distributivne), s katerimi država razdeljuje nove vire;*
- *prerazdelitvene (redistributivne), s katerimi država spreminja razdelitve obstoječih virov;*
- *ustanovne (konstitucijske), s katerimi država vzpostavlja nove ustanove ali reorganizira stare«. (Fink Hafner (ur.), 2007; 14)*

Glede na kakovost javnih politik obstaja delitev na materialne in nematerialne javne politike. Znotraj tega segmenta:

»Materialne politike zajemajo različne oblike in načine financiranja prenosov ter zagotavljanja materialnih dobrin kot npr. naslednje:

- *pozitivni transfer (npr. socialna pomoč),*
- *negativni transfer (npr. davki, takse),*
- *finančni programi (npr. državno financirani komunalni odvozi, subvencije),*

- *infrastrukturni programi (npr. pomoč v obleki, plačilo zdravil prek zdravstvenega zavarovanja).*« (Fink Hafner (ur.), 2007; 14)

Nematerialne politike so lahko:

- *» humane in socialne storitve (npr. državno so/financiranje zdravljenja narkomanov, socialno-psihiatrične storitve),*
- *»stvarne« storitve (državno urejeno čiščenje ulic, odvoz smet ipd.),*
- *vedenje brez operativnega značaja/regulativna politika (npr. delovno zaščitni predpisi, predpisi o rejništvu).*« (Fink Hafner, 2007; 14)

4.1.3. Proces oblikovanja javnih politik

Javne politike se oblikujejo v procesu, ki se imenuje politični proces »Policy Proces«. Policy proces je eden izmed načinov abstraktnih predstavitev procesa oblikovanja in nastajanja javnih politik. Na voljo jih je več.

»Prepoznamo jih po tem, da zajemajo administrativne, organizacijske in politične dejavnosti, s katerimi se oblikujejo in izvajajo javne politike.« (Fink Hafner (ur.), 2007; 19)

Eden izmed bistvenih idealnih modelov, ki poenostavljeno orisujejo proces nastajanja javnih politik, je procesualni model:

»Temelji na razumevanju procesa oblikovanja in izvajanja javnih politik kot zaporedja časovno ločenih in vsebinsko različnih faz, in sicer:

- 1. identifikacija družbenih oziroma javno-političnih (policy) problemov in oblikovanje političnega dnevnega reda 'agenda-setting' ali 'agenda-building';*
- 2. oblikovanje javno-političnih alternativnih rešitev družbenega problema »policy alternatives«;*
- 3. uzakonitev (legalizacija) izbrane javno-politične rešitve – navadno sprejem zakona;*
- 4. izvajanje (implementacija) javne politike;*
- 5. vrednotenje (evalvacija) učinkov javne politike.*« (Fink Hafner (ur.), 2007; 19)

Preglednica 1: Dopolnjevanje in razlika med političnim odločanjem in policy analitičnim delom v podporo političnemu odločanju

Faze oblikovanja in izvajanja javnih politik	Proces političnega odločanja o javnih politikah	Zvrsti policy analize, uporabne v določeni fazi
Oblikovanje dnevnega reda	Politični odločevalci zaznavajo problem, tehtajo njegove značilnosti in se odločijo, da ga uvrstijo na institucionalni dnevni red ali ne; v tej fazi lahko nedržavni igralci opozarjajo in prepričujejo politične odločevalce o obsegu in pomenu določenega problema ter potrebi po državnem vpletanju v njegovo reševanje.	Identifikacija policy problemov in njihovo opredeljevanje na podlagi dostopnih podatkov in/ali evalvacijskih raziskav.
Oblikovanje alternativnih rešitev	Različni javno-politični igralci predlagajo različne rešitve istega družbenega problema ali pa celo na podlagi različne opredelitve, v čem je problem, predlagajo načelno različne javne politike (lahko tudi to, da se ne sprejme nobena nova javna politika).	Iskanje alternativnih rešitev z uporabo znanstvenih metod; napovedovanje in vrednotenje pričakovanih posledic posameznih alternativnih rešitev skupaj z možnostjo, da država nič ne ukrepa.
Legalizacija (uzakonitev izbrane rešitve)	Praviloma parlament sprejme enega izmed alternativnih predlogov (ga uzakoni), na določeni ravni javno politiko določa tudi izvršna oblast.	To je domena političnih odločevalcev, ne policy analitikov!
Implementacija (izvajanje)	Izvršna oblast praviloma izvaja sprejete javne politike, lahko pa to dejavnost prenese na zasebne igralce.	Implementacijske študije (spreminjanje izvajanja javnih politik, analiza igralcev in procesa izvajanja javnih politik).
Evalvacija (vrednotenje)	Politični igralci in prizadeti državljani s svojimi izjavami – ocenami učinkov javnih politik in (zlasti nevladni igralci) tudi z drugimi oblikami politične dejavnosti (npr. z demonstracijami, peticijami, protesti ipd.) opravljajo evalvacijo javnih politik.	Evalvacijske raziskave.

Vir: ur. Fink Hafner, 2007; 25

4.1.4. Identifikacija problema

Oblikovanje dnevnega reda nekateri avtorji navajajo kot začetno fazo policy procesa (Fink Hafner, 2007). Drugi dodajajo več predhodnih faz, ena izmed bistvenih je »faza identifikacije problema« (Dye, 2008), ki predstavlja tisto predstopnjo zaznavanja problema, ki šele odpre prostor za artikulacijo problematike. Ni nujno, da so politični odločevalci vedno tisti, ki zaznajo problem, so pa po navadi tisti, ki ga ali pa ne uvrstijo na politični dnevni red. Empirični podatki tudi kažejo, da se politični proces običajno začne znotraj vlade oz. vladnih služb. (Hill, 2005) A ravno faze, ki predhodijo oblikovanju dnevnega reda, kot so faza identifikacije problema, strukturiranje problema, oblikovanje pozornosti in zavesti o problemu, so po mnogih avtorjih najbolj pomembna faza v postopku analitičnega procesa. (Dunn, 2008; Dye, 2008; Lajh in Lipicer v Fink-Hafner

(ur.), 2007). Pri tem igrajo pomembno vlogo organizacije civilne družbe, mediji, strokovnjaki, inštituti za analizo politik (think-tanki) in drugi.

Ti igralci ali *deležniki* 'stakeholders' v družbeno-politični areni so tisti, ki lahko s svojimi intervencijami v javno-politični prostor začno oblikovati zavedanje o problemu in ponujati nekatere rešitve.

Kdaj lahko nova tematika doseže raven vstopa na formalni, sistemski dnevni red političnih odločevalcev?

Hogwood in Gunn naštejeta šest bistvenih okoliščin, ki pripomorejo, da se nove vsebinske tematike lahko umestijo na politični dnevni red:

1. Tematika doseže *dramatične razsežnosti* in je ni več mogoče prezreti, ali pa je dojeta kot resna grožnja za izbruh krize (npr. (ne)zaposlenost in brezperspektivnost mladih v Sloveniji).
2. Tematika doseže stopnjo *konkretnosti in jasnosti* (npr. problem »kislega dežja« služi kot ponazoritev večjega problema onesnaženosti zraka z žveplovim dioksidom in drugimi industrijskimi emisijami).
3. Problem ima močno izpostavljeno *čustveno komponento* in pritegne medijsko pozornost. (Kot primer lahko izpostavimo streljanje na šoli Sandy Hook v Newtownu v ZDA, kjer je umrlo 27 otrok. Zaradi tega se je najavljala sprememba ureditve zakonodaje posedovanja in nošenja orožja.)
4. Tematika lahko ima potencialno širši vpliv (npr. uporaba kontracepcijskih tablet in povečana možnost za nastanek nekaterih vrst raka pri ženskah).
5. Vsebina problema zastavlja vprašanja o izkoriščanju/okoriščanju preko različnih tipov družbene moči in legitimnosti takšnega početja. (Kot primer lahko navedemo zaposlovanje otrok visokih političnih funkcionarjev v z državo povezanih podjetjih.)
6. Tema postane *popularna* zaradi različnih, ne nujno jasno razumljivih razlogov. (Hogwood/Gunn, 1984; 68)

4.1.5. Modeli za analizo politik

Modeli se v analizi politik pojavljajo kot abstraktne predstavitev, ki pomagajo pri razumevanju in razjasnjevanju empiričnih procesov odločanja o javnih politikah. »Abstrakcija tako po eni strani pomeni razločevanje splošnega, bistvenega od

poenostavljenega, nebistvenega. S tem pomaga oblikovati jasnejše predstave o pojavih, hkrati pa jih (ravno zaradi lažjega razumevanja) poenostavlja«. (Fink Hafner (ur.) 2007; 34)

Po Dyu (2008; 11) so modeli namenjeni:

- poenostavitvi in razjasnitvi mišljenja o politiki in javni politiki,
- identificirajo pomembne vidike javno-političnih problemov,
- pomagajo pri strokovni komunikaciji z osredotočanjem na bistvene lastnosti političnega življenja,
- omogočajo boljše razumevanje pomembnih razsežnosti javno-političnih procesov,
- predlagajo razlage javnih politik in predvidijo posledice.

Nekateri bistveni in v literaturi najpogosteje navedeni modeli so: institucionalni model, procesni model, racionalni model, inkrementalni model, interesno-skupinski model, elitistični model, sistemski model, model javne izbire, modeli na podlagi teorije iger. (Dye, 2008; Hill 2008; Fink Hafner ur., 2007)

»Predstavljeni teoretski pristopi oziroma modeli so poenostavitve stvarnosti, ki pomagajo razumeti kompleksne empirične procese oblikovanja in izvajanja javnih politik. Vsakega od njih je mogoče smiselno uporabiti le v realnih okoliščinah, ki se vsaj v grobem skladajo s predpostavkami modela«. (Fink Hafner ur., 2007; 47)

Dejavniki, ki vplivajo na izbiro modelov in instrumentov, so kompleksni. Zato izbira kombinacij analitičnih modelov in instrumentov ne more biti objektivna, temveč je vedno že odvisna tako od dosegljivih podatkov, predhodnih raziskav, že obstoječih politik in ne nazadnje od vpliva ideologije. (Hill, 2008)

Za potrebe naše predstavitev bomo sicer delno uporabili nekatere modele, a jih ne bomo dodatno opisovali. Vedno jih je mogoče najti v primerni literaturi kot na primer (Fink-Hafner, 2007; Dunn, 2008; Hill, 2008; ...)

4.1.6. Določanje dnevnega reda (Agenda Setting)

Določanje in oblikovanje dnevnega reda je v strukturi policy procesa odvisno od osnovnih razmerij moči igralcev in deležnikov v politični areni. Ker je proces oblikovanja dnevnega reda začetna faza oblikovanja in izvajanja javnih politik, je za uvrstitev na dnevni red

pomembno, kdo zazna problem, kdo se zavzema za rešitev problema in kakšno politično/medijsko ali ekonomsko moč imajo predlagatelji. Ali gre za močne posamezne figure politične elite, parlamentarce, politične stranke, skupine pritiska oz. interesne skupine, politične institucije, znanstvenike, druge javno-politične igralce ali pereč javno/medijsko oz. čustveno izpostavljen problem? (Fink Hafner ur., 2007)

Politična igra poteka po pravilih, ki ustrezajo najmočnejšim igralcem (političnim institucijam, političnim strankam in skupinam pritiska), njihova moč se izraža tako v opredeljevanju problemov kot v artikuliranju rešitev. Precej redko se zgodi, da organizirana civilna družba predre opno teh omrežij pritiska in postavi na dnevni red neko svojo bistveno vsebino.

Šele ko se problemi iz področja civilne družbe, upravnih ali vladnih političnih institucij uspejo transformirati v predmet političnega odločanja, se prebijejo skozi »tematski filter« ali »začetno veto točko« in te postanejo relevantne za ustrezne in legitimne politične institucije, obstoji verjetnost, da bodo iz *sistemskega dnevnega reda*⁴³ prešli na *institucionalni dnevni red*.⁴⁴ Če nihče ne želi razpravljati o predstavljenem družbenem problemu (npr. statističnih indikatorjih o naraščajočem številu ljudi, ki živijo v revščini), potem predlagatelji problema ne postanejo igralci »policy« procesa »non-players« in njihov problem, čeprav je lahko prepoznan s strani članov politične skupnosti, množičnih medijev kot pereč in potreben angažmaja, pa zaradi tega, ker ni pripoznan kot trenutno relevanten, ostane neaktiven, ostane ne-problematiziran ne-problem »non-issue«.

Dva elementa pomagata oblikovati, kar pride na institucionalni dnevni red.

Prepričati politične odločevalce in vladne uradnike, da obstaja problem, je prvi korak. Tukaj imajo analitiki in strokovnjaki lahko največji vpliv s točnimi podatki, jasnimi okvirji nagovarjanja in reševanja problema. Na tej ravni so vrednote ključnega pomena.

Drugi je argumentacija. Po Dunnu (2008) je argumentacija, ki jo poimenuje »policy argumentacija«, osrednja točka analize politik in policy procesa. To pa zato, ker »policy argumentacija« predstavlja glavni instrument oz. orodje pri sporočanju rezultatov oz. »policy-relevantnih informacij« političnim odločevalcem.

⁴³ *Sistemskega dnevnega reda* sestavljajo vse javno predstavljene tematike v določeni družbi oziroma politični skupnosti, katere člani zaznavajo kot pomembne in o katerih bi po njihovem mnenju morale odločati pristojne in legitimne politične institucije. Pri sistemskem dnevnem redu gre za vprašanja in probleme, o katerih se razpravlja v javnosti.

⁴⁴ *Institucionalni dnevni red*, pogosto imenovan tudi vladni oz. formalni, pa predstavlja probleme, katere pristojne politične institucije zaznavajo kot pomembne in se pri njihovem reševanju tudi aktivno angažirajo.

»V svetu oblikovanja politik soobstaja veliko načinov utemeljevanja in tipov dokazovanja, ki tekmujejo za pozornost oblikovalcev politik. V tem kontekstu analitiki, ki želijo izboljšati politike, verjetno ne bodo uspešni, če ne bodo znali prevesti specializiranega znanstvenega in strokovnega besednjaka v argumente, ki jih bodo lahko razumeli tako politični odločevalci kot tudi drugi udeleženci v postopku oblikovanja politik«. (Dunn, 2008; 377)

Podobnega mnenja je Grdešić, ki pravi, da so argumentiranje, nagovor in prepričevanje vedno prisotni v političnem procesu. *»Argumentiran nagovor in prepričevanje sta še posebej važna v inovativnem »policy-procesu«, v katerem formalna argumentacija ni zadostna in kjer gre za sprejemanje ali zavračanje nove vrednostne interpretacije resničnosti. Novim idejam se zoperstavljajo institucionalne in intelektualne ovire ter odpori. Motivacija za realizacijo novega se pogosto kaže, preden so razpoložljiva sredstva za njeno uresničitev ... Analiza politik tako ne dosega učinkov zgolj s strokovnimi nasveti, temveč tudi na manj očiten, a vseeno zelo pomemben način, s katerim spreminja razmerje med znanjem in močjo«. (Grdešić, 1995; 124)*

4.2. PRIMERI POLITIK TEMELJNEGA DOHODKA

V besedilu smo do zdaj opisali zgodovinsko-teoretski pregled dela in navedli nekatere opise odnosov med kapitalom, delom, tehnološkim razvojem in podali rešitev, ki jo vidimo v konceptu temeljnega dohodka, ki bi lahko spremenil in delno nadomestil del socialnih politik. Vrednostno podlago smo gradili na liberalnem razumevanju individualne svobode kot neprevladujoče raznolikosti ter jo zasledovali skozi teorijo pravičnosti kot poštenosti Johna Rawlsa in jo poskušali razviti skozi dejansko svobodo Phillipa Van Parijsa. Manjka nekaj argumentov, ki temeljijo na empiričnih rezultatih, ki so bili zasledovani ali implementirani preko družbenih eksperimentov v zadnjih desetletjih v zahodnih državah, da bi lahko prišli do povezave normativno-teoretskega znanja in empiričnih rezultatov, skozi katerega bi lahko predvideli, kako zastaviti smer zagovorništva.

Verjetno največji prispevek pri oblikovanju politik, ki izhajajo iz enakosti in gradijo na omogočanju posamezniku čim bolj svobodnega in samostojnega razpolaganja z življenjskimi možnostmi, je v zadnjih desetletjih dosegla Nizozemska.

4.2.1. Nizozemska pot k temeljnemu dohodku

Obsežna javno-politična razprava o uvedbi brezpogojnega temeljnega dohodka na Nizozemskem se je začela v poznih 70-ih prejšnjega stoletja v razmerah precejšnje gospodarske uspešnosti in je temeljila na etični podlagi emancipatoričnega potenciala, ki bi ga takšen nepogojni temeljni dohodek lahko spodbujal. Večina podpore je prihajala iz radikalne krščanske levice in se vrtela okoli vprašanj ničelne ekonomske rasti in podpore 'alternativnim' modelom razvoja in dela v kontekstu ekološkega in trajnostnega razvoja. Na drugi strani politične arene pa so sindikati in delodajalci gledali temeljni dohodek kot popolnoma utopično idejo, še posebej, ker zagovorniki razen teoretskih in normativnih argumentov niso pokazali nikakršnih resnih izračunov. Tako so se javno-politične razprave vedno močno osredotočale okoli pogleda 'ločitve dela in dohodka'. Resna politična debata in postopno naraščanje sprejemljivosti brezpogojnega temeljnega dohodka v javnosti sta se začela v veliki meri šele tedaj, ko je v začetku 80-ih zaradi visoke brezposelnosti Nizozemska začela razmišljati o alternativnih socialno-ekonomskih modelih. Najgloblja cepitev zagovornikov in nasprotnikov je še vedno bila na *»podpori sprejemljivosti najbolj radikalnega elementa: striktne brezpogojnosti v razmerju do zahteve po delu«*. Zaradi te *»radikalnosti«* si temeljni dohodek nikoli ni uspel zagotoviti dolgoročne in večinske politične podpore, in sicer kljub podpori nekaterih manjših sindikalnih združenj, socialnih liberalcev in manjše krščanske stranke. Zato pa so začele postajati delno sprejemljive precej bolj mile variante delnega temeljnega dohodka, ki bi lahko nadomestile del socialnih prispevkov, a na koncu tudi te variante niso uspele dobiti dovolj politične podpore. Socialni demokrat in sindikati so celo predvidevali, da bi temeljni dohodek povzročil ekonomsko katastrofo. Zato argumenti o poenostavitvi preobtežene in preveč kompleksne socialne države, o pomenu neplačanega dela doma in prostovoljnih aktivnostih, ki zagotavljajo pomembne družbeno-socialne storitve brez stigme in birokratskih poniževanj preko testov upravičenosti, niti niso prišle do izraza. (Groot in van der Veen, 2000)

Se je pa na Nizozemskem zgodilo nekaj drugega. Ker je zaposlenost od leta 1987 začela precej hitro naraščati, je debata o temeljnem dohodku postopoma spremenila kontekst. Usmerjati se je začela iz zamenjave za socialno državo v zagovor ustvarjanja preživetvene možnosti izključenim marginaliziranim družbenim skupinam, *»kjer je izključenost razumljena kot pomanjkanje denarnih sredstev in zaposlitvenih možnosti. Argument za temeljni dohodek se je tako začel oblikovati na momentu vključevanja, tako na ravni*

zagotavljanja minimalnega prihodka posameznikom, ki živijo pod ravno minimalne plače, kot tudi omogočanju minimalne varnosti »prekernim« delavcem». (Groot in van der Veen, 2000; 197)

A glavna podpora nadaljevanju razprave o temeljnem dohodku ni prišla iz katerih od zagovorniških skupin, temveč s strani »Znanstvenega sveta za vladne politike«, pomembnega in uglednega vladnega inštituta za pripravo strateških analiz in predlogov vladi. Njihove analize vedno zahtevajo uradni odziv parlamenta. Predlog obširne raziskave s priporočili »Zaščita socialne varnosti« je bil uvedba delnega temeljnega dohodka, ki bi se »financiral iz posebnega davka na proizvodno vrednost, spremljala bi jo ukinitvev minimalne plače ter vezava socialnega minimuma na spremembe povprečnega dohodka«. (Groot in van der Veen, 2000; 197)

Če smo malo bolj natančni, je njihov predlog vseboval 4 ukrepe:

»1. Iz davkov financiran delni temeljni dohodek.

2. Obvezno in splošno zavarovalno shemo, ki bi zagotavljala zavarovanje do prevladujočega socialnega minimuma za vse vrste nepredvidljivih situacij (invalidnost, nezaposlenost, bolezni itd.). Te koristi ne bi bile vezane na preverjanje upravičenosti in bi imele maksimalno obdobje trajanja 6 let, izračunale pa bi se na podlagi delovne zgodovine posameznika.

3. Iz davkov financirano in preko preverjanja upravičenosti izdelano shemo socialnih podpor, kot izhod v zadnji sili.

4. Privatizacijo vseh s plačo povezanih prispevkov nad socialnim minimumom, v skladu s predpisi, ki zahtevajo splošno dolžnost sprejema za zavarovalnice in nediferencirane pavšalne prispevke.

Znižanje stroškov dela naj bi dosegli na dva načina. Prvič, ukinitvev minimalne plače bi omogočilo najem delovne sile z izplačevanjem nižjih plač ... Drugič, znižal bi se strošek dela, saj bi morali pod novim davčnim sistemom delodajalci plačati temeljni dohodek delavcem, v zameno za katerega pa bi lahko odbili strošek delnega temeljnega dohodka od svojih davčnih obveznosti. Poleg pozitivnega učinka na zniževanje sive ekonomije bi bilo znižanje neposrednih stroškov dela enako delnemu temeljnemu dohodku v bruto plači, kar pomeni, da bi temeljni dohodek deloval kot nekakšna subvencija plače ...

Da bi financirali delni temeljni dohodek in kompenzirali nižje davčne prihodke iz naslova plač, bi se ukinile davčne olajšave in kapitalske subvencije in bili uvedeni novi davki na proizvodnjo in onesnaževanje okolja«. (Groot in van der Veen, 2000; 202)

Takšen radikalni predlog družbenega inženiringa ni naletel na odobravanje, niti na strani politike niti na strani socialnih partnerjev. Delno zaradi napačne izbire časa, prevelike ambicioznosti ter pomanjkanja bolj natančnih ekonomskih izračunov, delno pa zaradi že načrtovane in izvedene reforme socialnih pravic, ki je bila preko socialdemokratskega predloga o krajšanju delovnega časa odgovor na visoko nezaposlenost.

Tako je temeljni dohodek izginil iz resne javne razprave za slabih deset let in se skozi serijo mednarodnih dogodkov in publikacij različnih skupin ponovno vrnil v prvi polovici devetdesetih. Tokrat predvsem preko debat o normativnih in praktičnih izvedbenih možnosti ter preko obsežne študije nizozemskega »*Osrednjega urada za načrtovanje*«, kjer so leta 1992 v enem izmed hipotetičnih scenarijev globalnega razvoja v naslednjih 25-ih letih v središče socialne države postavili temeljni dohodek v obliki negativne dohodnine. Ta ideja se je med vsemi izkazala za »*najbolj uspešno na področju uravnotežene rasti in zaposlovanja*«. Državni urad je tako vrnil debato na nacionalno raven.

A kljub naklonjenim vladam v devetdesetih letih – predvsem preko manjšinske vlade socialno liberalne stranke D66 – temeljni dohodek preko političnega dnevnega reda ni bil nikoli uresničen niti kot negativna dohodnina. Takratna socialno-liberalna vlada je delno reformirala obstoječi socialni sistem in zagotovila visoke subvencije za zaposlitve. Nabor ukrepov skupaj z izboljšano zaposlitveno sliko so temeljni dohodek spet potisnili v ozadje političnih debat.

A je na začetku drugega tisočletja temeljni dohodek na Nizozemskem vstopil na sceno kot manjši splošni davčni dobropis za vse davkoplačevalce. »*Seveda se ne imenuje delni temeljni dohodek in zdi se, da prihaja skozi zadnja vrata*«. Obsežna davčna reforma, ki jo je nastavila še druga socialno-liberalna koalicija pod sloganom »*Širitev, ozelenitev, preusmeritev*«, je v začetku leta 2000 oblikovala naslednjo smer politik: »*Širitev se nanaša na krepitev davčne osnove skozi zmanjšanje števila (davčno) odbitnih postavk (npr. hipoteke na drugo hišo, obresti na posojila, rente). Ozelenitev pomeni podvojitev okoljskih davkov, čeprav še vedno ostanejo precej skromni. Preusmeritev pa se nanaša na dve stvari: prvič, neposredna davčna stopnja (od vseh dohodkov) se zniža, medtem ko se dvignejo posredne davčne stopnje (DDV). Drugič, širitve baze: dohodki iz dela in dohodki iz kapitala postanejo predmet različnih davčnih stopenj, s tem da se dohodek iz kapitala obravnava zelo ugodno.*« (Groot in van der Veen, 2000; 215)

Tabela 3: Davčna reforma 2001 (Nizozemska)

Sedanji Sistem		Predlog reforme	
Davčna olajšava (prenosljiva)	3,900	Davčni dobropis (vračljiv)	1,507 (+ 803, če dela)
1 davčni razred + davčna stopnja	[3,900; 21,350] Pri 37 %	Dva spodnja davčna razreda	[0; 14,027; 23,529] Pri 32 % in 36 %
2 davčni razred + davčna stopnja	[21,350; 46,957] Pri 50 %	Srednji davčni razred	[23,529; 48,869] Pri 42 %
3 davčni razred + davčna stopnja	[46,957;] Pri 60 %	Višji davčni razred	[48,869;] Pri 52 %
DDV	17,5 %	DDV	19 %

Vir: Groot in van der Veen, 2000; 216 (* vse številke so v evrih)

Zgornja tabela pokaže, kako uvedba davčnega dobropisa nadomesti splošno davčno olajšavo, ki je bila na Nizozemskem prenosljiva iz brezposelnega na zaposlenega družinskega člana. Stopnja davčnega dobropisa tukaj ustreza davčni ugodnosti splošne davčne olajšave za osebe z najnižjo plačo (kar je enako davčni olajšavi krat 37,5 % davčne stopnje v prvem dohodkovnem razredu). Za družine v višjem razredu z enim zaslužkom, ki se soočajo z mejno davčno stopnjo 50 % ali 60 %, bi ta zamenjava pomenila precejšnjo izgubo dohodka. Vendar je dohodkovna nevtrálnost davčne reforme lahko dosežena z znižanjem mejnih davčnih stopenj, ki preči preko vseh razredov.

Mikroekonomski razlogi za uvedbo takšnega sistema so dvojni, na eni strani se zaradi neprenosljivosti davčnega dobropisa povečajo razlogi za zaposlitev nezaposlenega družinskega partnerja. Drugič pa ukinitve davčne olajšave prinese dodatne prihodke v davčno blagajno, ki lahko posledično pripomorejo k znižanju davčnih bremen na plače.

Tako je kljub pomanjkanju podpore temeljni dohodek (čeprav z drugim imenom) uveden v letu 2001 kot »vračljiv davčni dobropis«. In tako so Nizozemci prvič dobili nepogojen prihodek skozi davčni sistem, ki je izplačan posamezniku in ne gospodinjstvu.

»Torej, čeprav imajo motivi predlagane davčne reforme malo opraviti z načeli emancipativne ali v pravičnost usmerjene utemeljitve, ki jih zagovorniki temeljnega dohodka po navadi uporabljajo, je vlada na dobri poti, da osnovno shemo temeljnega dohodka vsaj delno uporabi za doseg fiskalne individualizacije; prilagodljivega in dinamičnega trga dela ter dostojno minimalno dohodkovno varnost za vse«. (Groot in van der Veen, 2000; 216–217)

Prilagajanje politik v smeri emancipatoričnega potenciala se na Nizozemskem nadaljuje tudi v zadnjem desetletju.

4.2.2. Aljaska – naravni viri in temeljni dohodek

Trenutno verjetno edini stalni model izplačevanja brezpogojnega temeljnega dohodka za vse prebivalce je primer ameriške Zvezne države Aljaske. Plačilo, ki ga od leta 1982 izplačuje *Aljaški stalni sklad* (ang. »*Aljaska permanent fund – APF*«), se imenuje *dividenda stalnega sklada* (ang. »Permanent fund dividend«) in je trenutno najbližje popolnemu ali idealnemu temeljnemu dohodku, ki obstaja v svetu.

Ta dividenda je majhen, letni dohodek, ki se financira posredno iz naftnih prihodkov, ki jih vlada zvezne države plačuje vsakemu na Aljaski živečemu državljanu, torej vsem moškim, ženskam in otrokom.

»Dividenda je nastala po nizu dogodkov od leta 1959 naprej, in sicer od časa, ko je Aljaska kot zvezna država ratificirala svojo prvo ustavo in priznala skupno lastništvo nezasedene zemlje in naravnih virov. Leta 1967 so bila na skupnem območju aljaških »Severnih obzorij« odkrita največja nahajališča nafte v Severni Ameriki. In leta 1976 je ta zvezna država spremenila svojo ustavo tako, da je del svojih letnih prihodkov od nafte namenila v stalni investicijski sklad države – Aljaški stalni sklad. Namen sklada je bil zagotoviti, da bi vsak prebivalec imel koristi od izkoriščanja naftnih virov države tudi po tem, ko se bi črpanje in predelava nafte nehalo.

Čeprav ima precej držav podobne naložbene sklade, je leta 1982 Aljaska naredila do zdaj edinstveno odločitev in uporabila del sredstev finančnega sklada za zagotavljanje neposredne finančne koristi vsakemu prebivalcu države. Zakonodajalec je odločil, da se del donosov sklada razdeli kot letna dividenda vsem prebivalcem Aljaske.

Tako od leta 1982 vsi prebivalci, ki vsaj eno leto živijo na Aljaski, prejemajo letno dividendo, katere znesek se spreminja iz leta v leto, in sicer glede na zapletene formule donosov v sklad. V letu 2008 je dividenda dosegla najvišjo vrednost izplačila 3.269,00 \$ na posameznika (vključno z enkratnim dodatkom 1.200,00 \$ iz letnega proračunskega presežka), kar je takrat zneslo 13.076,00 \$ za štiri člansko družino.⁴⁵

3. oktobra 2013 je okoli 600,000 prebivalcev Aljaske prejeli letno dividendo, ki je v letu 2013 znašala 900,00 \$, kar je nekaj dolarjev več kot leta 2012, ko so prejeli 878,00 \$. Sklad je odvisen od razmer na trgu, zato so se v času krize dividende postopoma zmanjševale.

⁴⁵ Vir. <http://usbig.net/alaskablog/about-the-alaska-dividend/>; Dostop; 22. 2. 2014

Vendar dolgoročne napovedi sklada zaradi padajočih prihodkov od črpanja nafte niso tako pozitivne. Ker je državni proračun v večjih težavah, je vlada v letu 2012 znižala dajatve na črpanje nafte v upanju, da se bodo podjetja odzvala z večjo proizvodnjo, a rezultati na področju črpanja še niso vidni, so pa vidni rezultati v manjših prihodkih tako v proračunu kot prihodki v stalni sklad. Zato zaradi nižjih davkov in nižjih prihodkov od nafte obstajajo ideje po preusmeritvi donosov stalnega Aljaškega sklada stran od dividende k rednemu trošenju države, obstajajo pa tudi pozivi po ponovnem povišanju davkov na črpanje nafte. Kako se bo zakonodajalec odločil, bo pokazal čas, do takrat pa je Aljaška dividenda edini primer stalnega izplačevanja temeljnega dohodka na svetu.⁴⁶

4.3. NEGATIVNA DOHODNINA

Ideja negativne dohodnine⁴⁷ je bila konec 60-ih let v ZDA uporabljena v verjetno največjem javno-političnem projektu. V Kongresu je bil takrat skoraj sprejet zakon, ki je predvideval zajamčen dohodek v obliki negativne dohodnine vsem posameznikom pod določeno mejo dohodka.

Intenzivna razprava o negativni dohodnini in temeljnem oz. zajamčenem dohodku, tako na strani konservativcev (republikancev) kot liberalcev (demokratov), njihove javne objave, pobude in razmišljanja politično raznorodnih akademikov in strokovnjakov, so konec 1960-ih let v ZDA (tudi na podlagi Friedmanovega predloga) vplivale na ameriško administracijo pod takratnim predsednikoma Johnsonom in Nixonom, da sta začela z obsežnim zakonodajnim predlogom sprememb ameriškega sistema socialnega varstva med 1960 in 1970. Osrednja ideja tega predloga je bila zagotovitev zajamčenega minimalnega letnega dohodka za vse državljane ZDA.

»Leta 1969 je predsednik Nixon predlagal načrt zajamčenega dohodka, ki se je imenoval Program pomoči družinam 'Family assistance plan' in je bil z veliko večino v letih 1970 in

⁴⁶ Vir: <http://usbig.net/alaskablog/2013/12/alaska-usa-the-alaska-permanent-fund-recovers-from-the-financial-crisis-as-worries-continue-about-future-revenues/> Dostop; 22. 2. 2014

⁴⁷ Negativna dohodnina je predlog obdavčitve osebnega (ali družinskega) dohodka, kjer se pri dohodkih posameznikov na trgu, manjših od neke dogovorjene in določene minimalne stopnje, obdavčitve obrnejo v prihodek, izplačan s strani države. V negativnem sistemu davka na dohodek ljudje torej za določeno raven prihodkov, ki je lahko določena na ravni nekega minimuma (socialnega, pod pragom revščine ...), ne plačujejo nikakršnih davkov, temveč po določenem negativnem dohodninskem sistemu dobijo procentualno finančno nadomestilo za manjši zaslužek na trgu. Tisti, ki zaslužijo nad minimumom, pa plačajo delež davka na dohodek za ves zaslužek nad to ravno. Eden pomembnih zagovornikov negativne dohodnine je bil ameriški ekonomist in Nobelov nagrajenec Milton Freedman.

1971 tudi sprejet v Predstavniškem domu Kongresa. Pričakovalo se je, da bo sprejet tudi v bolj liberalnem Senatu, vendar se je obakrat zakonodajni predlog zaustavil v kongresnih odborih. Pozneje je svojo različico predloga zajamčenega dohodka predlagala tudi Carterjeva administracija, in sicer skozi Program za boljša delovna mesta in zaslužek 'Program for Better Jobs and Income', ki pa se je odrezal precej slabše in ni nikoli prišel na dnevni red glasovanja [v Kongresu]. Če bi katerikoli od teh dveh predlogov zajamčenega dohodka postal zakon, bi v temeljih preoblikoval ameriško socialno državo tako v principih kot v praksi. Od zatona pod Carterjevo administracijo so podobni predlogi praktično izginil iz političnega prizorišča«. (Steensland, 2008; 9)

Udeleženci, zagovorniki in nasprotniki so se v tem procesu tako teoretskega kot političnega in predvsem medijskega prepričevanja preko obdobja več kot 10-ih let spopadali z nasprotujočimi argumentacijskimi linijami. Cepitev tematike preko deliberativnega procesa in javno političnih diskurzov je oblikovala verjetno najbolj obširen nabor argumentov, vsebinskih tematskih okvirjev (ang. »policy frames«) v javni razpravi na temo temeljnega dohodka doslej. Tukaj jih ne bomo predstavljali v podrobnosti, bomo pa delno predstavili okvir politično medijske evolucije tematike, ker pomeni dober primer za delo na pripravi argumentacijskih okvirjev za razvoj javno-političnega diskurza o temeljnem dohodku.

Brian Steensland je v strokovnem članku iz leta 2008 z naslovom 'Why do policy frames Change? Actor – Idea coevolution in debates over welfare reform' opisal razvoj in vzajemne cepitve razvoja ideje od pred-političnega do političnega procesa in prihoda na politični dnevni red. Znotraj časovnega razpona člankov, ki so v daljšem časovnem obdobju izhajali v New York Timesu od 1964 do 1980. je umestil 4 obdobja javno-političnega odločanja od pred zakonodajnih posvetovanj do razprave o Carterjevem predlogu.

Članke je organiziral v 7 tematskih okvirjev in dodal akterje oz. deležnike, ki so pri oblikovanju okvirjev sodelovali. Navajamo jih skupaj z naborom najpomembnejših razpravnih cepitev na posamezni tematiki in javno-političnim akterjem, ki je v člankih najbolj izstopal v smislu pogostosti pojavljanja.

Policy okvirji in skupne podrejene teme

1. Sistemska reforma (Frekvenca 16 %, Administracija)

Potreba po reformi sistema socialnega varstva (zadeva uspešnost, učinkovitost itd.), potreba po nacionalnih blaginjskih standardih, zagotavljanje storitev socialne države proti izplačilom denarnih nadomestil, federalizem; vloga posameznih držav v odločanju o pomenu države blaginje.

2. Upravljanje proračuna (Frekvenca 26 %; Kongres, Administracija, tudi predsednik)

Prevzem blaginjskih izplačil na raven zvezne države, stroški socialnega varstva kot odgovornost zvezne države, proračunska kriza zvezne države, država in/ali lokalna proračunska kriza, količina uporabnikov socialnega varstva in odhodki, vladni izdatki (splošno).

3. Delo (Frekvenca 19 %; Predsednik, Kongres)

Spodbude za delo, zahteve za delo, odvisnost, leni revni, goljufanje socialnega varstva, delovna etika.

4. Revščina (Frekvenca 13 %; Civilna družba)

Ekonomska potreba, nizki dohodki, zagotovljene minimalnega življenjskega standarda, zaposleni revni, delež revnih v ZDA.

5. Družbeni odnosi (Frekvenca 7 %; Civilna družba)

Pravice/upravičenost, rasa, spol, ekonomski razred, dohodkovna neenakost, urbani nemiri, degradacija odnosov.

6. Družina (Frekvenca 6 %)

Družinska stabilnost, odsotni očetje, vpliv zaposlovanja mater na družine, otroške nosečnosti, visoke stopnje rodnosti, vpliv revščine na družine/otroke.

7. Trg dela (Frekvenca 7 %)

Procesi na trgu delovne sile, zaposlovanje, prosti trg dela, raven plač.

8. Družbene vrednote (Frekvenca 6 %)

Svoboda, dostojanstvo, sočutje, enakost, poštenost, sram/sramota.

Steensland ugotavlja, da so se skozi celotno analizirano časovno obdobje v različnih stopnjah pogostosti pojavljali vsi tematski okvirji. Najbolj se je v medijskem diskurzu krepil tematski okvir upravljanja proračuna, ki je narastel iz okoli 18 % zastopanosti v 1. obdobju na skoraj 4 % zastopanost v 4. obdobju. Največji padec je v medijskem diskurzu zabeležila tema sistemske reforme (iz 26 % v 1. obdobju je padla na okoli 12 % v četrtem

obdobju). Tematika dela je po začetni nizki stopnji okoli 10 % narasla na okoli 20 % v 2. obdobju in vzdrževala to stopnjo razmerja pojavljanja tudi v naslednjih dveh obdobjih. Najbolj zanimivo, gledano v časovni dimenziji, je znižanje pogostosti pojavljanja akterjev civilne družbe v medijskem diskurzu iz 44 % v prvem obdobju na 10 % v 4. obdobju. Vzporedno pa je zanimiv tudi porast pojavljanja akterjev predstavnikov kongresa, predsednika in administracije iz 36 % zastopanosti v 1. obdobju na skoraj 85 % zastopanost v 4. obdobju.

Ta raziskava kaže prepletanje tematskih okvirjev v razmerju do akterjev oz. deležnikov v javno-političnem okolju razvoja reforme socialne države v ZDA na podlagi časopisnih člankov v New York Timesu v določenem časovnem obdobju. Plastično nam prikaže razmerja in odnose, ki jih preko medijev vzpostavljata javna administracija in civilna družba. Precej jasno pokaže tudi, kateri tematski okvirji so prevladali in kateri akterji so imeli največ medijskega pokritja. Civilna družba, ki je najbolj izpostavljala humanistični potencial reforme skozi razvoj človeških odnosov, vprašanje revščine in obča vprašanja dela in vrednot, je bila v razvoju tematike in prehodu iz javne v politično areno preglašena tako v količini medijskega pojavljanja (proti administraciji, predsedniku in kongresu) kot, kar je še bolj pomembno, v izbiri in količinskem pojavljanju dominantnih tematskih okvirjev v medijih, ki so znotraj lastnih kontekstualnih cepitev – in ne v celostni argumentaciji, ki bi zajemala iz vseh ali večine tematskih okvirjev – vzpostavili prevladujoč diskurz na ravni upravljanja proračuna (manj ali več trošenja, prenos pristojnosti, kriza proračuna ...) in argumentiranju za in proti na ravni vprašanj o delu (delovna etika, spodbude za delo, odvisnosti, leni revni itd.).

Na koncu je vedno »v političnem in intelektualnem diskurzu začel popolnoma prevladovati t. i. moralistični argument pogojevanja socialnih prejemkov, kjer šele vključitev v sistem pridobitnega dela povzroči aktiviranje upravičenosti in kjer je do skrajnosti prignan koncept osebne odgovornosti za lastno blaginjo, ki skozi discipliniranje in stigma upravičencev služi kot družbeni mehanizem preprečevanja eksploativnega ravnanja oziroma zagotovitve spoštovanja principa recipročnosti. Vključevanje v sistem pridobitnega dela je torej prvi pogoj polnega državljanstva«. (Zelleke v Boljka, 2011; 197) Čeprav je ideja o splošnem minimalnem zjamčenem dohodku v ZDA je po uspešnem začetnem impulzu klavrno propadla, so vzporedno z javno političnim razvojem tematike na pobudo nekaterih raziskovalcev in vlade v ZDA pripravili in delno izpeljali 4 socialne eksperimente na temo zagotovljenega letnega dohodka. Podoben eksperiment je bil

izveden tudi v Kanadi med leti 1975–1978. (Widerquist v Widerquist in drugi (ur.), 2013, 216), (Boljka, 2011; 188–189)

»Glavni cilj eksperimentov je bil preveriti stranske učinke vplivov negativne dohodnine poleg vpliva na zmanjšanje revščine. Ker je osrednji cilj programov dohodkovne podpore vedno že dvig blaginje revnih, ni nekaj, kar je bilo treba dodatno preverjati ... Učinki negativne dohodnine na zdravje, lastništvo nepremičnin, nizko porodno težo otrok, šolski uspeh in drugi kazalniki blaginje prejemnikov so bili testirani in poročani v številnih študijah Večina teh študij kaže pozitiven učinek, tudi glede na spremenljivke, ki jih je težko spreminjati, kot sta na primer nizka porodna teža in šolski uspeh ...«. (Widerquist v Widerquist in drugi (ur.), 2013; 216)

Ti [eksperimenti] veljajo za prvi obsežni socialni eksperiment, pri katerem je bila uporabljena znanstvena metoda naključnega vzorčenja pri uvrščanju posameznikov v eksperimentalno in kontrolno skupino na tako obširnem vzorcu.

- *New Jersey Graduated Work Incentive Experiment*, ki je trajal od 1968 do 1972.
- *The Rural Income Maintenance xperiment (RIME)*, ki je trajal od leta 1970 do 1972.
- *Seattle/Denver Income Maintenance xperiment (SIDE/DIME)*, ki je trajal od leta 1970 do 1980 (predviden do 1990).
- *The Gary Income Maintenance Experiment* med leti 1971 in 1974.
- *The Manitoba Basic Annual Income Experiment (Minicome)* je trajal med leti 1975 do 1978.

Karl Widerquist je v članku z naslovom »What (If Anything) Can We Learn From The Negative Income Tax Experiments?«⁴⁸ analiziral nekaj bistvenih izidov teh eksperimentov. Rezultati, ki so najbolj zanimivi za naše besedilo in so zanimali tako politične odločevalce kot medije in javnost ter so bili največkrat interpretirani, je vpliv na priliv in odliv delovne sile iz trga ob minimalnem zjamčenem dohodku.

Kriterija ocenjevanja sta bila dva. Prvi je bil stopnja minimalnega dohodka (G), torej znesek, ki ga dobi prejemnik, če nima nobenega drugega dohodka. Če je G prenizek, zjamčeni dohodek ne bo bistveno zmanjšanje revščine ali povečal dohodkovne varnosti, če pa je previsok, bi to lahko imelo odvračilen učinek na trg dela in bi program hitro postal predrag. Eksperiment naj bi ugotovil, ali raven zjamčenega dohodka zadošča za resno

⁴⁸ Članek je prvič izšel v Journal of Socio-Economics, 34(1), str. 49–81, leta 2005.

zmanjšanje ali celo odpravo revščine. Iz tega razloga so bili testirani nivoji zjamčenega dohodka med 50 % in 150 % praga revščine.

Drugi bistveni parameter je bilo vprašanje mejne marginalne davčne stopnje (t). (To je meja, na kateri se prejemki iz naslova zjamčenega dohodka znižajo, ko prejemnik ustvari neki osebni dohodek.) Marginalna davčna stopnja je efektivna davčna stopnja na osebni dohodek za prejemnike zjamčenega dohodka. Višja mejna marginalna davčna stopnja je povezana z nižjim skupnim davčnim stroškom programa, a tudi z višjim potencialnim odvračilnim učinkom s trga dela ter potencialno večjo stopnjo pasti revščine. Nižja mejna marginalna davčna stopnja pa je povezana z večjo prerazdelitvijo dohodka ljudem z dohodki nad pragom revščine. Prerazdelitev v to skupino bi bilo zaželeno v smislu pravičnosti (kot nagrada za delavce z nizkimi dohodki), vendar bi to povečalo stroške programa, ki je v prvi vrsti zasnovan kot politika za boj proti revščini. Zaradi teh razlogov je bilo pomembno vedeti, kaj vzeti nazaj in katere stopnje so izvedljive kot tudi vpliv na odvračilni učinek od trga dela. Eksperimentatorji so testirali devet različnih vrednosti t .

Tukaj se ne bomo spuščali v metodološke in interpretacijske težave eksperimentov korelacijskih učinkov na podlagi zbranih podatkov.

Rezultati poročajo o 3 kategorijah delavcev: možeh, ženskah in materah samohranilkah.

Vseh pet eksperimentov poroča o zmanjšanem delovnem tempu, od -0,5 % do -9 % za moše, ki ustreza zmanjšanju približno 0,5–4 ur na teden, 20–130 ur na leto ali 1–4 tednov na leto. Odliv žena in mater samohranilk je bil nekoliko večji v urah in bistveno večji v odstotkih, saj večinoma že v osnovi delajo manj. Žene so zmanjšale svoj delovni trud med 0–27 % in matere samohranilke med 15–30 %. Ti odstotki ustrezajo zmanjšanju za približno 0–166 ur na leto. Znižanje delovne aktivnosti se v povprečju pokaže za okoli 5 % na vzorcih, vključenih v projekte. Na ravni celotne populacije pa bi znašal okoli 2 %. V večini je bil odstotek popolnega odhoda iz delovnega mesta v vseh eksperimentih zanemarljiv. (Widerquist; 2005)

Tukaj ne bomo šli globlje v samo statistično in ekonomsko manipulacijo podatkov. Hoteli smo pokazati, da tudi empirične preverbe na realnih eksperimentih v razvitih državah kažejo statistično majhen odliv posameznikov, ki so prejeli zjamčen dohodek s trga dela, kar ponuja močan protiargument kritikom, ki so v teoriji predvidevali velik odliv delovne sile iz trga dela. Na takšni intuitivni in ne eksperimentalni podlagi nasprotniki temeljnega dohodka svarijo pred pogubnimi posledicami nepogojenih transferjev na delovanje tako gospodarstva in trgov kot tudi države.

5. POVZETEK IN RAZPRAVA

V delu smo poskušali pokazati širok pogled na ozko vsebino vprašanja reforme socialnih politik v državah blaginje. Nova družbeno politična realnost vzpostavlja drugačne tipe tveganj, kot jih rešuje socialna država z mehanizmi socialne varnosti in socialnih storitev, ki temeljijo na delovni zahtevi in recipročnosti.

Socialno državo procesi post-industrializacije, post-modernizacije, post-fordizma in nastajajoče omrežne družbe postavljajo v položaj, kjer se mora soočiti z drugačno konceptualizacijo in razumevanjem tako sistemov zagotavljanja socialne varnosti, kot tudi in predvsem reartikulirati razumevanje dela in ustvarjanja vrednosti. To pomeni nič manj kot razmišljati in graditi na spremembah obstoječe družbene pogodbe. Ena izmed teorij, ki vzame v obzir razumevanje realnosti, globalnega trga delovne sile, tehnoloških in digitalnih inovacijah, ki na trgu vedno bolj polarizirajo populacije in ustvarjajo ali zmagovalce ali poražence ter predlaga smiselno in legitimno reševanje problema, je teorija temeljnega dohodka. 'Temeljni dohodek je dohodek, ki je brezpogojno izplačan vsem prebivalcem na individualni osnovi s strani države ali politične skupnosti, brez preverjanja premoženjskega stanja ali pripravljenosti delati.' (BIEN)

Ker gre za radikalno spremembo, ki v svojem idealnem modelu prinaša popolno ločitev posameznikove upravičenosti do denarnih prejemkov od statusa zaposlitve, smo koordinate teksta zastaviti precej širše kot zgolj na analizo sedanjega družbeno ekonomskega modela ter uveljavljenim artikulacijam in prepričanju o potrebi po plačanem delu ob polni zaposlenosti. Razlog, zakaj, je jasen, ker koncept temeljnega dohodka spreminja bistvene koordinate sedanjega sistema, zato je potrebno s korakom nazaj pokazati nastajajoče paradokse zunaj kategorij sedanjih javnih politik.

Orientacijska vloga širokega (globalnega) pogleda je zato umeščena v šibek metodološki okvir kognitivnega mapiranja, kjer interpretacija kulturno-političnih tekstov že vzpostavlja »policy relevantno informacijo« skozi multidisciplinarni pogled, in sicer tako skozi zgodovino in prihodnost dela kot skozi zgodovinski pogled na spreminjanje baze kapitala in reartikulacije družbene pravičnosti na platformi obstoječe neenakosti in nesvobode.

V tekstu smo se postavili na stališče vrednostno-normativnega okvira liberalnih teorij, ki izhajajo iz tradicije levega-libertarizma in ki na specifičen način povezuje vrednoti svobode in enakosti. Vrednoto enakosti razumejo v smislu zavzemanja za izboljšanje družbenega statusa najbolj de-privilegiranih. Zaveza k enakosti in politični instrumenti za njeno doseganje so v funkciji uresničevanja koncepta resnične svobode, katere namen je

omogočiti posamezniku, da v skladu z lastnim razumevanjem dobrega življenja skozi nedominantno raznolikost in brez paternalističnega vpliva države uresničuje svoj življenjski načrt.

Dvojna vez k redistributivnemu delovanju države na eni in osebni neodvisnosti posameznika na drugi strani je, čeprav privlačna opcija obstoječemu družbeno-političnemu sistemu in legitimna socialno-politična opcija, sporna na nekaterih bistvenih principih temeljnega dohodka. Največja težava se pojavlja na vprašanju delovne etike in recipročnosti, ki je v središču principa brezpogojnosti temeljnega dohodka.

Ozaveščanje na politični ravni, kot kažejo primeri in začetni implementacijski poskusi uveljavitve temeljnega dohodka (Nizozemska) ali modela zajamčenega dohodka (ZDA), ki je ponudil do zdaj najbolj verodostojne podatke na podlagi obsežnih eksperimentov, je še vedno v začetni fazi. Tu je še posebej pomemben fenomen netransformacije tematik (predvsem družbene središčnosti delovne etike in pogojenosti transferjev) v družbeno relevantne in aktualne probleme in njihovo posledično visoko medijsko politizacijo ter konfliktnost znotraj javno-politične arene.

Če želimo pristopiti k tematiki pragmatično z uvidom močnih cepitev, ki v političnih arenah nastajajo ob promociji in zagovarjanju idealnega tipa temeljnega dohodka, bodo zagovorniki temeljnega dohodka morali v začetni fazi ubrati pot promocije ne-idelanih modelov, ki se na začetku odpoveduje eni ali večim temeljnim principom (nepogojnosti, univerzalnosti ...). Takšni postopni inkrementalni modeli predvidevajo postopno širjenje kroga upravičencev in postopno zviševanje višine UTD-ja, s čimer se sicer odpoveduje takojšnji radikalni spremembi sistemskih mehanizmov ohranjanja in generiranja družbenih neenakosti kapitalističnega sistema in emancipatornih potencialov, a omogoča postopno in politično veliko bolj sprejemljivo pot k ustvarjanju širše podpore nujnim spremembam socialne politike v post-modernem svetu.

6. LITERATURA

1. AMIN Ash (1994). *Post-fordism: models, fantasies and phantoms of transition*. V AMIN Ash (Ur.), *Post-fordism: A reader* (str. 1–40): Blackwell Publishers, Oxford
2. AMIN Ash, CAMERON Angus, HUDSON Ray. (2002). *Placing the Social Economy*: Routledge, London
3. ARENDT Hannah (1986). *Vita Activa*: Krtina, Ljubljana
4. ARENDT Hannah (2003). *Resnica in Laž v Politiki*: Društvo Apokalipsa, Ljubljana
5. BAIROCH Paul (1993). *Economics and World History: Myths and Paradoxes*: The University of Chicago Press, Chicago
6. BELL Daniel (1999). *The Coming of Post-Industrial Society*: Basic Books, New York
7. BERLIN Isaiah (1992). *Dva koncepta svobode*. V Rizman R. (Ur.) Zbornik – Sodobni liberalizem (str. 69–91): Krt, Ljubljana
8. BIRNBAUM, Simon (2012). *Basic income reconsidered: social justice, liberalism, and the demands of equality*: Palgrave Macmillan, New York
9. BOLJKA Urban (2011): *Univerzalni temeljni dohodek meje in možnosti njegove implementacije*. (doktorska disertacija): FDV, Univerza v Ljubljani
10. BOUTANG, Yann Moulier (2011). *Cognitive capitalism*: Polity Press, Cambridge
11. CASTEL Robert (2003). *From manual workers to wage laborers: transformation of the social question*: Transaction Publishers, New Brunswick, USA
12. CASTELLS Manuel (2004). *The Network Society: A Cross-cultural Perspective*: Edward Elgar, Cheltenham, UK
13. CUNLIFFE John (Ur.) (2004). *The Origins of Universal Grants*: Palgrave Macmillan, Hampshire
14. DUNN, N. William (2008). *Public policy analysis: an introduction (Fourth edition)*: Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.
15. DYE, R. Thomas (2008). *Understanding public policy (Twelfth edition)*: Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.
16. ENGELS Friedrich (1979): *Položaj delavskega razreda v Angliji* V MARX Karl, ENGELS Friedrich: *Izbrana dela (prva knjiga)* (str. 535–890): Cankarjeva založba, Ljubljana

17. ESPING-ANDERSEN Gøsta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*: Polity press, Cambridge
18. ESPING-ANDERSEN Gøsta (1999). *Social foundations of postindustrial economies*: Oxford University press, Oxford
19. FINK HAFNER, Danica (2007). *Znanost »o« javnih politikah in »za« javne politike*. V FINK HAFNER, Danica (Ur.) *Uvod v analizo politik: teorije, koncepti, načela* (str. 9–32): Fakulteta za družbene vede, Ljubljana
20. FISCHER, Frank (2007). *Introduction*. V *Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, Methods* (str. xix–xxv): CRC Press Taylor & Francis Group, Boca Raton
21. FLEISCHACKER Samuel (2004). *A short history of distributive justice*: Harward University Press, Cambridge, Massachusetts
22. FRIEDMAN Milton (1968). The case of a negative income tax: A view from the right. V WIDERQUIST Karl, (et al.) (Ur.) (2013): *Basic Income – An Anthology of Contemporary Research* (str. 11–16): John Wiley & Sons, Ltd., West Sussex, UK
23. GOODIN Robert E. (2013): A Post-Productivist welfare regime V WIDERQUIST Karl., (et al.) (ur.) (2013): *Basic Income – An Anthology of Contemporary Research* (str. 283–288): John Wiley & Sons, Ltd., West Sussex, UK
24. GORZ André (1989). *Critique of Economic Reason*: Verso, London
25. GRAEBER, David (2011). *Debt – The First 5000 Years*: Melville House Publishing, New York
26. GRDEŠIĆ Ivan (1995). *Političko odlučivanje*: Alinea, Zagreb
27. GROOT Loek, VAN DER VEEN Robert (2000): *Clues and leads in the debate on basic income in the Netherlands*. V VAN DER VEEN Robert (et al.) (ur.) (2000): *Basic Income on the Agenda, Policy Objectives and Political Chances* (str. 197–223) Amsterdam University Press, Amsterdam
28. HOGWOOD, W. Brian in Lewis A. GUNN (1984). *Policy Analysis for the Real World*: Oxford University Press, Oxford
29. JAMESON Fredric (1995): *The geopolitical esthetics: Cinema and space in the world system*: Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis
30. JERANT Jasmina (2010): *Pojmovanje socialne pravičnosti in predlog univerzalnega temeljnega dohodka*. (diplomska naloga): FF-FDV, Univerza v Ljubljani

31. KODELJA Zdenko (2011): *UTD in socialna pravičnost-kaj je glavni predmet spora?*: v KOROŠEC Valerija, PRIBAC Igor (Ur.) (2011): *UTD v Sloveniji- Premisleki, stališča, dokumenti* (str. 147–156): Ljubljana: Krtina
32. KOPAČ MRAK Anja, RAKAR Tatjana (2010): *Redistributivna pravičnost v slovenskem sistemu socialne varnosti: od zaslužnosti k preverjeni potrebi?*, Družboslovne razprave, XXVI, 63, Ljubljana
33. KYMLICKA, Will (2005). *Sodobna politična filozofija-Uvod*: Krtina, Ljubljana
34. LEARS, Jackson (2010). *Rebirth of a Nation: The making of Modern America 1877–1920*: Harper Collins Publishers, New York
35. MAJONE Giandomenico (1989). *Evidence, argument and persuasion in the policy process*: Yale University Press, New Haven and London
36. MIHALIČ Renata, STRBAN Grega (2015). *Univerzalni temeljni dohodek*. IUS Software: GV Založba, Ljubljana
37. OFFE Claus, DEKEN Johan de (2013). *Sabbatical Grants*. v WIDERQUIST Karl., (et al.) (ur.) (2013): *Basic Income – An Anthology of Contemporary Research* (str. 447–452): John Wiley & Sons, Ltd., West Sussex, UK
38. OFFE Claus (2013a): *A non-productivist design for social policies*; v WIDERQUIST Karl., (et al.) (ur.) (2013): *Basic Income – An Anthology of Contemporary Research* (str. 275–282): John Wiley & Sons, Ltd., West Sussex, UK
39. OFFE Claus (2013b): *Pathways from here*; v WIDERQUIST Karl., (et al.) (ur.) (2013): *Basic Income – An Anthology of Contemporary Research* (str. 560–563): John Wiley & Sons, Ltd., West Sussex, UK
40. ORWEL, George (2002): *Politics and the English language*: Blackmask online, (Pridobljeno 12. 4. 2013 <http://www.blackmask.com>)
41. PARIJS, Philippe Van (1995). *Real freedom for all*: Clarendon press, Oxford
42. PARIJS, Philippe Van (1995b). *Real –libertarianism* v VALLENTYNE P. in STEINER H. (Ur.) (2000). *Left-Libertarianism and its Critics: The contemporary debate* (str. 122–148): Palgrave, New York
43. PARIJS, Philippe Van (2004): *Temeljni dohodek za vse*: v PRIBAC Igor (ur.). *Brezplačno kosilo za vse? Predlog univerzalnega temeljnega dohodka* (str. 19–40): Krtina, Ljubljana
44. PARIJS, Philippe Van (2011) *Temeljni dohodek – preprosta in močna ideja za enaindvajseto sotoletje*. v KOROŠEC Valerija, PRIBAC Igor (ur.) (2011): *UTD v Sloveniji- Premisleki, stališča, dokumenti* (str. 19–68): Krtina: Ljubljana

45. PIKETTY, Thomas (2014): *Capital in the Twenthy first century*: The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts
46. PRAPROTNIK, Aleš (2012). *Denar – Nedolžna prevara?:* Za-misli, Ljubljana
47. PRIBAC Igor (2003). *Postfordizem mnoštvo in punk*. V VIRNO Paolo: *Slovnica mnoštva* (str. 105–144): Krtina, Ljubljana
48. PRIBAC Igor (2010). *Postfordizem- Kontekstualizacija*. v KIRN Gal (ur.): *Postfordizem: Razprave o sodobnem kapitalizmu*: Politike, Mirovni Inštitut, Ljubljana
49. RAVENTOS, Daniel. (2007) *Basic Income: The Material Conditions of Freedom*: Pluto Press, London
50. RAWLS John (1999). *A Theory of Justice- Revised Edition*: The Belknap Press of Harvard University press, Cambridge, Massachusetts
51. RAWLS John (2011). *Pravičnost kot poštenost: Reformulacija*: Krtina, Ljubljana
52. REEVE, Andrew (2003). Introduction. V Reeve A. in Williams A. (ur.) *Real libertarianism assessed – Political theory after van Parijs* (str. 1–14): Palgrave-Macmillan, Hampshire, New York
53. RIFKIN Jeremy (2007). *Konec dela – Zaton svetovne delavske sile in nastop posttržne dobe*: Krtina, Ljubljana
54. RIFKIN Jeremy (2011). *The third industrial revolution: how lateral power is transforming energy, the economy, and the world*: Palgrave Macmillan, New York
55. SOLOW Robert M.(2004) *Predgovor*: v PRIBAC Igor (ur.) (2004): *Brezplačno kosilo za vse? Predlog univerzalnega temeljnega dohodka* (str. 9–14): Krtina, Ljubljana
56. STANDING, Guy (2009). *Work after Globalization – building occupational citizenship*: Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, UK
57. TIEDMAN Nicolaus, VALLENTYNE Peter (2000). *Left-Libertarianism and a global rent payment* v WIDERQUIST K in drugi (ur.) (2013): *Basic Income – An Anthology of Contemporary Research* (str. 43–48): John Wiley & Sons, Ltd., West Sussex, UK
58. VALLENTYNE Peter (2000). *Introduction: Left-Libertarianism – A primer*. V VALLENTYNE P. in STEINER H.(2000) *Left-Libertarianism and its Critics: The contemporary debate* (str. 1–22): Palgrave, New York

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 5. november 2015

Sebastjan Pikel
(*lastnoročni podpis*)